

WANDA POPIAK

NOTA IGNOTA

KRÓTKI KURS
JĘZYKA ŁACIŃSKIEGO

WANDA POPIAK

NOTA IGNOTA

KRÓTKI KURS
JĘZYKA ŁACIŃSKIEGO

WYDANIE PIERWSZE

WARSZAWA 1995
WYDAWNICTWA SZKOLNE I PEDAGOGICZNE

Okladka i ilustracje
MIGUEL ANGEL MORENO

Redaktor
MARIA WÓJTOWICZ

Redaktor Wydawnictwa
MARTA BURKÓWNA

Redaktor techniczny
MARIOLA KASZKOWIAK

Książka zalecana przez Ministra Edukacji Narodowej do użytku szkolnego i wpisana do zestawu książek pomocniczych do nauki języka łacińskiego na poziomie liceum ogólnokształcącego. Numer w zestawie 461/94.

ISBN 83-02-05691-X

© Copyright
by Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 1995

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 1995
Wydanie pierwsze. Ark. druk. 7.125/32
Papier offset. kl. III, 80 g, 82 × 104
Cieszyńska Drukarnia Wydawnicza
Zam. 2565-k-94

SPIS TREŚCI

Do Czytelnika	9
Caput I	
Wiadomości wstępne	13
Caput II	
Alfabet, wymowa, akcent	16
Caput III	
Recitamus (Czytamy głośno)	20
Caput IV	
<i>C. Iulius Caesar, Commentarii de bello Gallico I 1—2</i>	22
czasownik <i>sum</i> , infinitivus <i>esse</i> , imperativus	23
indicativus praesentis activi et passivi I koniugacji, imperativus	24
deklinacja I	27
Caput V	
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. I 1, 3—4</i>	31
indicativus praesentis activi et passivi II, III koniugacji	32
<i>capio</i> — odmiana	33
deklinacja II	33
zaimki: <i>is, ea, id; qui, quae, quod; ille, illa, illud; ipse, ipsa, ipsum;</i> <i>idem, eadem, idem; unus, una, unum; alius, alia, aliud</i>	34
przyimek <i>in</i> z acc. i abl.	35
Caput VI	
<i>P. Vergilius Maro, Aeneis I 1—4</i>	39
Uzupełnienie rzeczowników II dekl. — rodz. męski i nijaki	41
heksametr — budowa	43

Caput VII	
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. VI 11, 2—3, 12</i>	46
deklinacja III	47
<i>hic, haec, hoc</i> ; przymiotniki zaimkowe	48
<i>unus, duo, tres</i> — odmiana	49
Caput VIII	
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. VI 13, 1—3</i>	52
deklinacja III — rodzaj nijaki	53
przymiotniki III deklinacji	53
zaimki złożone	54
Caput IX	
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. VI 13, 4—6, 8—10</i>	57
deponentia koniugacji I—IV	59
indicativus praesentis activi et passivi IV koniugacji; imperativus	59
Caput X	
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. VI 15, 17, 1—2</i>	62
deklinacja IV	64
<i>vis</i> — odmiana	65
accusativus cum infinitivo	65
zaimki osobowe: <i>ego, tu, nos, vos</i>	68
zaimki dzierżawcze; zaimek zwrotny <i>se</i>	68
Caput XI	
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. VI 18, 21, 1—3, 22</i>	71
deklinacja V	72
praktyczne wskazówki związane z tłumaczeniem zdań łacińskich	74
Caput XII	
<i>Cicero, Laelius de amicitia XXIII 86, VI 20</i>	76
participium praesentis activi koniugacji I—IV	77
participium praesentis activi od verba deponentia	78
Caput XIII	
<i>Cicero, Epistulae ad familiares XIV 21</i>	80
imiona rzymskie	79
coniunctivus praesentis activi koniugacji I—IV	81
ut finale, obiectivum	82
coniunctivus iussivus, hortativus	83

Caput XIV	
<i>P. Ovidius Naso, Metamorphoses I 89—100</i>	86
indicativus imperfecti activi et passivi koniugacji I—IV	89
indicativus imperfecti <i>esse, abesse</i>	90
coniunctivus imperfecti activi et passivi koniugacji I—IV oraz słowa <i>esse</i>	90
Caput XV	
<i>Ovidius, Metamorphoses I 101—112</i>	92
odmiana <i>fero, ferre</i> indic. praes. act. et pass.; indic. imperf. act. et pass.; coniunct. praes. act. et pass.; coniunct. imperf. act. et pass.; imperativus	94
odmiana <i>eo, ire</i> w tym samym zakresie	95
Caput XVI	
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. VII 79, 80, 1</i>	96
participium perfecti passivi; supinum	98
ablativus absolutus	99
<i>Cicero, In Catilinam I 13</i>	101
Caput XVII	
<i>Cicero, In Catilinam I 1—2</i>	102
futurum I activi et passivi	104
nominativus cum infinitivo	105
Caput XVIII	
<i>Cicero, In Catilinam I 10, 20, 23</i>	108
deponentia i ich imperativus	109
imperativus: <i>dic, duc, fac, fer</i>	109
Caput XIX	
<i>Ovidius, Tristia I 9, 5—6; IV 10, 1—2</i>	111
futurum I i futurum II od <i>esse</i>	112
dystych elegijny	112
<i>Q. Horatius Flaccus, Sermones I 9, 1—5</i>	115
Caput XX	
<i>Cicero, De inventione II 4, 14</i>	116
formy podstawowe czasownika koniugacji I—IV i słowa <i>esse</i>	118
indicativus perfecti activi i infinitivus perfecti activi kon. I—IV i <i>esse</i>	120
indicativus plusquamperfecti activi	120
<i>Cicero, Tusculanae disputationes I 101—102</i>	122
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. VI 12, 6</i>	122

Caput XXI	
<i>Cicero, Ad familiares XIV 22</i>	123
futurum II activi koniugacji I—IV	124
Caput XXII	
<i>Cicero, Ad familiares XIV 3</i>	125
stopniowanie przymiotników	127
porównanie (ablativus comparationis, genetivus partitivus)	126
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. I 2—3</i>	130
Caput XXIII	
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. I 52, 3—4, 53, 1—4</i>	132
semideponentia	133
indicativus perfecti passivi	134
indicativus plusquamperfecti passivi	135
futurum II passivi	136
infinitivi: perfecti passivi, futuri activi et passivi	136
Caput XXIV	
<i>Cicero, Tusculanae disputationes V 97, 98</i>	139
coniunctivus plusquamperfecti activi et passivi	141
cum historicum (narrativum)	141
przysłówki (stopniowanie nieregularne — przykłady)	142
Caput XXV	
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. I 38, 1—5, 39, 1—2</i>	143
<i>Horatius, Sermones I 1, 1—3</i>	144
gerundium	145
zдания skutkowe (ut consecutivum)	146
zдания podmiotowe	146
coniunctivus perfecti activi et passivi	147
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. V 15, 1—2</i>	148
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. I 6, 1—3</i>	148
coniunctivus prohibitivus	149
<i>Horatius, Carmina I 11</i>	149
Caput XXVI	
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. II 21, 4—5</i>	151
gerundivum jako przydawka	152
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. I 1, 3 (uzupełnienie)</i>	153
zдания okolicznikowe przyczyny	154

litotes	154
cum explicativum	154

Caput XXVII	
<i>Cicero, Cato Maior de senectute 35, 36</i>	155
coniugatio periphrastica passiva	156

Caput XXVIII	
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. IV 1, 3—7</i>	158
utrwalanie materiału: nom. cum inf.; stopniowanie przymiotników; gerundium	159
<i>Andreas Fricius Modrevius. Commentariorum de re publica emen- danda I 3</i>	159

Caput XXIX	
<i>Cicero, Ad Atticum II 8</i>	161
coniugatio periphrastica activa	162
zдания pytające zależne	162
consecutio temporum	163

Caput XXX	
<i>Cicero, Tusculanae disputationes V 12, 34—35</i>	166
odmiana czasownika <i>possum</i>	167

Caput XXXI	
<i>Cicero, Ad Atticum III 5</i>	169
powtórzenie form czasownikowych i zdań podrzędnych	170
<i>Cicero, Ad familiares XIV 20</i>	171

Caput XXXII	
<i>Cicero, Ad familiares IX 23</i>	172
cum temporale, explicativum, narrativum	173
<i>Cicero, De oratore II 276</i>	174

Caput XXXIII	
<i>Cicero, Ad familiares II 4</i>	175
słowo <i>interest</i>	176

Caput XXXIV	
<i>Cicero, Tusculanae disputationes I 100</i>	177
cum adversativum	178
<i>Cicero, In Q. Caeciliam divinatio 2—3</i>	179

Caput XXXV

<i>Caesar, Comm. de bello Gall. VII 88, 5—7</i>	180
zдания warunkowe	180
<i>Caesar, Comm. de bello Gall. VII 87, 3, 88, 1—4</i>	182

Caput XXXVI

<i>Caesar, Comm. de bello Gall. VII 89</i>	183
mowa niezależna i zależna (<i>oratio recta et obliqua</i>)	184
<i>Cicero, Tusculanae disputationes II 61—62</i>	185

Caput XXXVII

<i>Cicero, De officiis III 99—100</i>	187
cum causale (przyczynowe)	188

Często spotykane skróty łacińskie	191
Znane i nieznanne powiedzenia łacińskie	194
Skorowidz terminów gramatycznych	205
Słownik łacińsko-polski	209
Wykaz książek pomocniczych	228

DO CZYTELNIKA

Disce, puer, Latine, ego te faciam Mościpanem — „Ucz się chłopcze łaciny, ja uczynię cię Mościpanem (szlachcicem)”. Tak zachęcał młodego chłopca do nauki łaciny król Polski, Stefan Batory, wypowiadając te słowa w Akademii Wileńskiej w roku 1579. W owych czasach bowiem wykształceni Polacy władali łaciną tak świetnie, iż wzbudzali podziw w innych krajach, natomiast w życiu codziennym szlachcica i w jego mowie potocznej biegłość w języku łacińskim stała się wyrazem wysokiej pozycji w społeczeństwie.

Czy teraz — z perspektywy wieków — królewskie słowa straciły na aktualności? Zapewne i dziś znajomość języka łacińskiego i kultury antycznej świadczy o poziomie wykształcenia człowieka. Dzięki znajomości łaciny lepiej rozumie się znaczenie słów, które weszły do słownika języka ojczystego i języków nowożytnych. Wpływ łaciny na kształtowanie się języka polskiego można dostrzec nie tylko w leksyce i słowotwórstwie, ale również we frazeologii i stylistyce; wpływ ten widzimy w terminologii specjalistycznej, naukowo-technicznej, literackiej i publicystycznej. Znajomość języka łacińskiego pozwala na łatwiejsze zrozumienie terminologii w różnych dziedzinach wiedzy, a zwłaszcza w nazewnictwie medycznym, chemicznym, botanicznym i technicznym. W tym zakresie pełni łacina, wraz z greką, funkcję języka międzynarodowego, choć nie jest bezpośrednio związana z żadnym społeczeństwem, nie ma dziś bowiem

takiej grupy etnicznej, która by używała języka łacińskiego na co dzień jako języka ojczystego.

Wiadomo, że język łaciński pełnił przez wiele stuleci rolę usługową w Europie. Był językiem Kościoła, dyplomacji, administracji, prawa, krasomówstwa, literatury i nauki. Nam, Polakom, język Rzymian towarzyszy od początków państwa polskiego. Polszczyzna wchłonęła bardzo wiele wyrazów zapożyczonych z łaciny; także wiele dokumentów oraz znakomitych dzieł naszej najstarszej literatury napisano w języku łacińskim. Znać język łaciński — to nie tyle posługiwać się nim w mowie czy w piśmie, co móc dzięki niemu korzystać ze źródeł historycznych i dorobku myśli ludzkiej antyku, a zatem — móc poznawać świat cywilizacji antycznej, która, choć pozornie przeminęła, to jednak żyje wciąż w naszych czasach, w każdym niemal zjawisku otaczającej nas kultury i cywilizacji.

Realizacji tej myśli ma służyć nowy podręcznik do nauki języka łacińskiego. Jego celem jest wprowadzenie w język pisany po to, by umożliwić uczącym się rozumienie i tłumaczenie rzymskich dzieł literackich, a także różnych tekstów łacińskich, funkcjonujących w kulturze europejskiej, a przede wszystkim — w kulturze polskiej.

Podręcznik *Nota-Ignota* nie jest skrępowany szkolnym programem nauczania; układem swym odbiega od tradycyjnych podręczników szkolnych. Jego głównym założeniem metodycznym jest to, że nauka języka odbywa się od samego początku na tekstach oryginalnych, a nie na pojedynczych zdaniach, treściowo ze sobą nie powiązanych. Autorkę może przy tym spotkać zarzut, że dobór tekstów jest zbyt zróżnicowany, zwłaszcza dla początkujących. Było to jednak zamierzenie celowe. Naukę języka rozpoczyna się na tekstach zaczerpniętych z dzieł odznaczających się najpiękniejszą formą i najwyższym stopniem rozwoju języka i stylu (Cezar, Cyceon, Wergiliusz, Owidiusz, Horacy). Jednocześnie starano się o to, by kolejne teksty oryginalne dostosować

do zasobu wiedzy gramatycznej, jaką dysponuje uczący się oraz skorelować z wprowadzaną wiedzą gramatyczną. Zamieszczone w podręczniku teksty powinny w sposób skondensowany, możliwie prosty i przystępny, przedstawić zarys zjawisk gramatycznych składających się na strukturę języka łacińskiego. Stąd też treść tekstów nie zawsze dotyczy ogólnie znanych problemów związanych z historią i kulturą starożytnego Rzymu i starożytnej Grecji.

Podręcznik jest przeznaczony zarówno dla młodzieży z klas licealnych, jak i dla studentów różnych fakultetów wyższych uczelni, a także dla dorosłych; zarówno dla tych, którzy nie uczyli się dotychczas języka łacińskiego, jak i dla tych, którzy mieli kiedyś z łaciną kontakt, ale wiele zapomnieli i chcieliby swoją znajomość tego języka odświeżyć. Podręcznik został opracowany w ten sposób, że można z niego korzystać zarówno pod kierunkiem nauczyciela, jak i zupełnie samodzielnie.

Materiał gramatyczny podano w krótkiej i przystępnej formie, tak by uczący się poznali przede wszystkim główne zasady budowy języka łacińskiego i umieli, korzystając ze słownika, przetłumaczyć potrzebny tekst łaciński. I dlatego można było pominąć wiele zbędnych informacji i nieistotnych dla zrozumienia tekstu wyjaśnień — głównie dotyczących składni — które nagromadziły się przez dziesiątki lat w podręcznikach i gramatykach języka łacińskiego.

Podręcznik składa się z 37 rozdziałów, z których trzy pierwsze dotyczą wiadomości ogólnych. Każdy rozdział (caput) składa się z czterech części, oznaczonych kolejnymi cyframi: 1 — tekst, 2 — składnia, 3 — preparacje, 4 — ćwiczenia.

Częśćka 1 obejmuje oryginalne teksty łacińskie (proza, poezja), które są ilustracją zjawisk gramatycznych. Częśćka 2 podaje objaśnienia składniowe i związki frazeologiczne. Częśćka 3 zawiera materiał gramatyczny zawarty w tekście (z części 1) oraz objaśnienia z nim związane. Częśćka

4 obejmuje różnego rodzaju ćwiczenia językowe odnoszące się do tekstów, a ponadto — dzięki dodatkowym tekstom autorów starożytnych (o większym stopniu trudności) — uwzględnia poszerzony materiał leksykalno-gramatyczny, utrwalony w danym rozdziale. Tę częśćkę przeznacza się przede wszystkim dla tych, którzy będą poznawać język pod kierunkiem nauczyciela. W żadnym z rozdziałów nie wyznaczono na realizację materiału określonego czasu; zależy to od warunków, w jakich odbywać się będzie nauka. Czas ten określi nauczyciel dla danego poziomu uczniów lub studentów albo sam zainteresowany — w zależności od własnych możliwości percepcyjnych.

Wobec tego, że podręcznik jest przeznaczony nie tylko do nauki pod kierunkiem nauczyciela, lecz także do samodzielnego uczenia się, umieszczono w nim wiele wskazówek praktycznych ułatwiających naukę, zwłaszcza przy objaśnianiu materiału gramatycznego i podawaniu uwag związanych z tłumaczeniem tekstów.

Na końcu podręcznika znajduje się słowniczek łacińsko-polski. Ma on jednak zakres ograniczony: obejmuje tylko wyrazy użyte w tym podręczniku, i tylko w części 1. Dlatego przy tłumaczeniu innych tekstów (np. z części 4) radzimy korzystać z obszerniejszych słowników łacińsko-polskich: *Słownika łacińsko-polskiego* K. Kumanieckiego lub *Słownika łacińsko-polskiego* pod redakcją M. Plezi (tomy 1—5).

Uczący się znajdzie także na końcu podręcznika skorowidz terminów gramatycznych, który umożliwi szybkie odnalezienie odpowiedniego zagadnienia gramatycznego, a ponadto — zestaw zwrotów łacińskich i wykaz często spotykanych łacińskich skrótów.

Żywię nadzieję, że podręcznik spełni oczekiwania tych, którzy szukają przystępnego sposobu uczenia się łaciny.

Autorka

CAPUT I

(Rozdział I)

WIADOMOŚCI WSTĘPNE

Język łaciński wywodzi swą nazwę — *lingua Latina* — od nazwy szczepu Latynów, tj. mieszkańców środkowoitałjskiej krainy Latium. Założone przez nich miasto Rzym rozwijało się szybko i zdobyło przewodnictwo wśród gmin latyńskich. Latynowie rozszerzali swoje panowanie na sąsiednie ludy. Wraz z rozwojem państwa rzymskiego i jego stolicy Rzymu język łaciński wypierał stopniowo języki podbitych ludów. Zaczynał być powszechnie używanym językiem na całym Półwyspie Apenińskim, a następnie objął swym zasięgiem Hiszpanię i kraje Afryki. Stawał się językiem świata kulturalnego w całym basenie Morza Śródziemnego. Latynizacja ta była rezultatem ekspansywnej polityki rzymskiej, zwłaszcza w ciągu długiej kolonizacji i podbojów, szczególnie w zachodnich częściach imperium. Natomiast tam, gdzie przed przybyciem Rzymian panowała kultura helleńska, utrzymał się język grecki.

Po upadku imperium rzymskiego i po utworzeniu się różnych państw na dawnych jego obszarach rola języka

łacińskiego nie zmniejszyła się. Nowi władcy nawiązywali do dziedzictwa cesarzy rzymskich i uznawali łacinę za język państwowy. Przez wiele stuleci była ona językiem nauki i literatury, ustawodawstwa i stosunków międzynarodowych. Ponadto w zachodniej części dawnego cesarstwa stała się językiem chrześcijaństwa i kultywowana była w szkołach kościelnych i w klasztorach. W ten sposób język łaciński, choć nie używany już na co dzień przez ogół społeczeństwa, zachował się w tradycji szkolnej.

Z łaciny mówionej, pospolitej, rozwinęły się języki romańskie: francuski, kataloński, włoski, hiszpański, portugalski, rumuński, prowansalski, retoromański. Również w językach germańskich i słowiańskich widoczne są wpływy łaciny. Język polski przejął z łaciny alfabet, niektóre zasady gramatyczne oraz duży zasób słownictwa; wielu wyrazów łacińskich używamy także i dziś w języku literackim, w prasie, w radiu i telewizji. Również w mowie potocznej posługujemy się wyrazami łacińskimi nie odczuwając wcale ich obcego pochodzenia. Potwierdza to terminologia stosowana w wielu dziedzinach współczesnego życia.

Nauczany dziś w szkołach język łaciński był w codziennym użyciu w Rzymie i w znacznej części Italii w I wieku przed naszą erą. Mówili nim Cynceron i Cezar, posługiwali się nim wielcy poeci epoki Augusta, jak Wergiliusz, Horacy, Owidiusz, przede wszystkim zaś używali go w codziennych kontaktach liczni mieszkańcy Rzymu, dla których był językiem ojczystym.

Obecnie, ucząc się łaciny, nawiązujemy do takiego stanu języka, jaki istniał przed dwoma tysiącami lat. Poznajemy go głównie z zabytków literatury przekazanych przez tradycję szkolną. Ale istnieją też oryginalne zapisy starożytne. Są to różnego rodzaju krótkie inskrypcje, wyryte na kamieniu albo na tablicach z brązu czy też na przedmiotach użytkowych. Mają one wielką wartość jako autentyczne starożytne zapisy w języku łacińskim, nieraz ściśle datowane.

W rozwoju języka łacińskiego wyróżniamy kilka okresów, z których najważniejszy to okres cynceroński, nazwany tak od Cyncerona (106—43 p.n.e.), głównego przedstawiciela prozy rzymskiej, i okres augustowski, zawdzięczający swą nazwę Augustowi (63 p.n.e.—14 n.e.), w którym to okresie nastąpił szczytowy rozkwit poezji. Czasy od wystąpienia Cyncerona w r. 81 p.n.e. do śmierci Augusta w 14 r. n.e. nazywamy złotym okresem literatury rzymskiej albo okresem klasycznym.

Język łaciński wraz z gramatyką, którą poznajemy w szkole, opiera się na zabytkach tej właśnie epoki, szczególnie na pismach Cyncerona i współczesnego mu Cezara (100—44 p.n.e.) oraz poetów epoki augustowskiej: Wergiliusza (70—19 p.n.e.), Horacego (65—8 p.n.e.), Owidiusza (43 p.n.e.—18 n.e.).

Nauka języka łacińskiego opiera się w podręczniku wyłącznie na oryginalnych tekstach wymienionych autorów. Zamieszczone zaś wyjątki z ich dzieł służą do ilustrowania zjawisk gramatycznych, a nie do prezentowania skróconego zarysu literatury łacińskiej tego okresu.

CAPUT II

1. Alfabet łaciński składa się z następujących liter:

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll
Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv Xx
Yy Zz.

Zauważamy brak znanych nam z alfabetu polskiego **j** i **w**. Zamiast spółgłoski **j** mamy w łacinie **i**, które występuje zarówno jako samogłoska *i*, np. **imperator** (wódz), jak też jako spółgłoska *j*, np. **iuventus** (młodość). Za czasów Cyserona było w użyciu 21 liter. Litery **y**, **z** wprowadzono nieco później (za Augusta) dla dokładniejszego oddania wyrazów pochodzenia greckiego, jak np. **zephyrus** (wiatr zachodni); dlatego te litery znalazły się na końcu alfabetu. Rzymianie nie rozróżniali również w piśmie **u** i **v**, używając jednego znaku zarówno dla samogłoski, jak i spółgłoski.

2. Każdy naród przystosowuje wymowę łacińską do swego języka. Polakom wymowa łacińska nie sprawia trudności. Na ogół wymawiamy wyrazy łacińskie tak, jakby były polskimi. Są jednak pewne różnice, na które trzeba zwrócić uwagę. Przyjęta dziś przez wiele narodów wymowa jest kompromisem między wymową Rzymian epoki klasycznej a wymową późniejszą, ze schyłku starożytności bądź z czasów, kiedy łacina ludowa przekształciła się w języki romań-

skie. Jednak każdy naród odczytuje czy też wymawia wyrazy łacińskie opierając się na fonetyce języka ojczystego. W Polsce przyjęła się wymowa wyrazów łacińskich ustalona przez tradycję, przystosowana także do fonetycznych właściwości naszego języka.

Starożytni Rzymianie odróżniali w wymowie samogłoski długie i krótkie. Różnicy tej jednak nie zaznaczali w piśmie. A więc ta sama litera **a** może oznaczać zarówno samogłoskę długą, np. w wyrazie **māter**, jak i krótką, np. w wyrazie **pāter**. Połączenie liter **ae**, **oe** dziś wymawiamy jako pojedynczy dźwięk *e*, np. **saepe** [*sepe*], **poena** [*pena*]. Jeżeli każda z tych liter ma być wymawiana osobno, wówczas nad drugą z nich stawia się znak **·**, np. **poēta** [*poeta*].

Przyjęto, że spółgłoskę **c** w pozycji przed *e*, *i*, *y*, **ae**, **oe** czytamy jak polskie *c*, w innych pozycjach, a więc przed *a*, *o*, *u*, przed spółgłoską *i* na końcu wyrazu — jak polskie *k*. Jest to wymowa tradycyjna, utrzymująca się w wielu krajach, między innymi w Polsce. W epoce klasycznej Rzymianie wymawiali spółgłoskę **c** zawsze jak polskie *k*, np. **Cicero** wymawiali *Kikero*. Świadczą o tym transkrypcje greckie oraz wyrazy pochodzenia łacińskiego w niektórych językach nowożytnych. Dzisiaj coraz częściej stosuje się wymowę z czasów Cyserona. Można zatem w każdej pozycji wymawiać **c** jak *k*. Także w wymawianiu dwugłosek **ae** i **oe** zaznacza się tendencja, by wrócić do wymowy epoki klasycznej, wówczas bowiem zbliżone one były w wymowie do *ai*, *oi*, jak oddawali je Grecy. Np. imię **Caecilius** wymawiano *Kaikilios*.

Litera **k** wyszła prawie z użycia. Zastąpiona została literą **c**. Zachowała się tylko w niektórych wyrazach, np. **Kalendae** (Kalendy — pierwszy dzień miesiąca), **Karthago**, niekiedy pisane także **Carthago** (Kartagina).

v wymawia się jak polskie *w*, np. **vinum**, **vita** [*winum*, *wita*],

- x** jest podwójną spółgłoską i wymawia się jak polskie *ks*, np. **pax** [*paks*],
- ngu** wymawia się jak polskie *ngw*, np. **lingua** [*lingwa*],
- qu** wymawia się jak polskie *kw*, np. **aqua** [*akwa*],
- ph** wymawia się jak polskie *f*, np. **philosophus** [*filosofus*]; występuje jedynie w wyrazach pochodzenia greckiego,
- su** przed samogłoską w niektórych wyrazach czytamy jak *sw*, np. **persuadeo** [*perswadeo*], ale wyraz **suus** wymawiamy [*suus*],
- rh, th** w grupie **rh, th** *h* zanika, np. **theatrum** [*teatrum*],
- y** wymawiamy jak *i*, np. **syllaba** [*sillaba*],
- i** na początku wyrazu oraz szczególnie między samogłoskami wymawia się jak polskie *j*, np. **iam** [*jam*], **maior** [*major*], a kiedy oznacza samogłoskę *i*, wymawia się jak polskie *i*, np. **imperator** [*imperator*].

3. Akcentowanie wyrazów łacińskich opiera się na różnieniu sylab krótkich i długich, czyli na ich iloczynie (*quantitas*). Zgłoska (sylaba) zawierająca samogłoskę długą jest długa, zawierająca zaś samogłoskę krótką jest krótka. Rozróżnia się samogłoski pojedyncze długie i krótkie oraz dwugłoski (dyftongi). Do samogłosek pojedynczych zalicza się: *a, e, i, o, u, y*, które mogą być i długie, i krótkie, do dyftongów zaś należą: *ae, oe, au, eu*.

Wyrazy dwusylabowe mają akcent na pierwszej sylabie, bez względu na jej iloczyn. W wyrazach dłuższych (trzy lub więcej sylab) akcent zależy od iloczynu sylaby przedostatniej. Gdy sylaba przedostatnia jest długa, to na nią pada akcent. Gdy sylaba przedostatnia jest krótka, akcent pada na sylabę trzecią od końca.

Sylaby długie oznaczane są za pomocą poziomej kreski –, krótkie zaś za pomocą półkola ∪. Sylabę akcentowaną oznacza się znakiem ˘. Np.: **coróna, medicína, magistrátus; cámĕra, tábŭla, médicus, discípŭlus**. Znaki te stosowane są tylko w słownikach i tekstach przeznaczonych do nauki

języka łacińskiego. Dla ustalenia zatem, jaki jest iloczyn przedostatniej sylaby, trzeba zajrzeć do słownika lub podręcznika gramatyki.

Iloczyn samogłoski wynika często z jej położenia (*positio*) w stosunku do innych głosek, mianowicie: a) samogłoska jest długa, jeżeli następują po niej co najmniej dwie spółgłoski, np. **volūntas**; b) samogłoska przed samogłoską skraca się, np. **iustitiā**. Uwaga: od obu prawideł są wyjątki, które w tym miejscu pomijamy.

CAPUT III

1. RECITAMUS (Czytamy głośno)

Lingua Latīna, Latīni, paeninsūla, Italia, Tibēris, mare Tyrrhēnum, mons Apennīnus, Latium, oppidum, Roma antīqua, Romūlus, Romāni, provincia Romāna, insūla, Sicilia, Eurōpa, Hispania, Gallia, Graecia, Macedonia, Afrīca, Asia, imperium Romānum, historia, cultura, Aegyp̄tus, Delos, Rhodos.

Schola, classis, tabūla, lectio, rector, director, educatio, littera, punctum, collēga, studens, docens, doctor, paedagogus, cathēdra, exāmen, auditorium, institutum, professor, orator, minister, gymnasium, universitas, disciplina, doctrina, ratio, constitutio, reactio, apparatus, appetitus, transmissio, philosophus, philologus, censura, fortuna, natura, consuetudo, spiritus, integritas, neuter, desperatio, versus, poema, suus, quadratus, figura, numerus, actor, scaena, rhythmus, rhetor, Oedipus, Aesopus, Poenus, Cicero, Caesar, auspiciū, pro publico bono, doctor honoris causa, maximum, minimum.

Medicus, medicina, bacterium, chirurgia, angina, operatio, consilium, sanguis, oculus, aqua, diaeta, mixtura, narcosis, sclerosis, sectio, herba, acetum, therapia, vaselinum, domus, murus, vallum, theatrum, camera, villa, rudera, ruina, columna, statua, commodus, Stephanus, Barbara, Theodō-

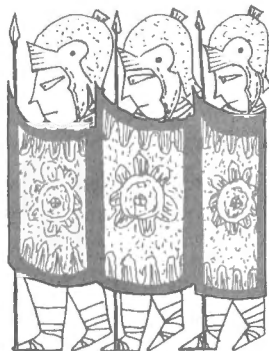
rus, Iulia, Silvester, Iuppiter, Rex, monachus, chorus, diabolus, privatus, civilis, falsus, familia, iuvenalis, pater, mater, frater, soror, filius, filia, senex, avus, nepos.

Zapewne rozumiesz znaczenie tych wyrazów. Zapożyczenia z łaciny i greki tak bardzo się przyjęły, że trudno byłoby je zastąpić innymi wyrazami. Jeżeli zwrócisz uwagę na źródłosłowy łacińskie, to lepiej zrozumiesz swój język, jego rozwój i bogactwo. Ponadto nauka nowych słów łacińskich będzie dla ciebie o wiele łatwiejsza.

Przepisz w jednej kolumnie te wyrazy, których znaczenie rozumiesz, a w drugiej te, których nie znasz. Zajrzyj do słownika i dopisz znaczenie nieznanych słów oraz sprawdź, czy te, które uważasz za zrozumiałe, są identyczne znaczeniowo z polskimi odpowiednikami.

2. Przeczytaj jeszcze raz powyższe wyrazy łacińskie i odpowiedz na pytania: a) na którą sylabę pada akcent? b) jakie są różnice w pisowni i w wymowie niektórych głosek w porównaniu z językiem polskim?

CAPUT IV

1. TEKST

Commentarii de bello Gallico (*Pamiętniki o wojnie galijskiej*)
— dzieło Gajusza Juliusza Cezara*. Oto jego początek:

Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam, qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur.

Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garunna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit.

Gallia, -ae Galia starożytna obejmująca ziemie dzisiejszej Francji, Belgii oraz częściowo Szwajcarii i Niemiec

est jest
omnis cała
divisa podzielona
in w, na, do
quae która
una jedna

incolunt zamieszkują
Belgae, -arum Belgowie, lud celtycki
alia inna, druga
Aquitani, -orum Akwitańczycy, lud zamieszkujący terytorium pomiędzy Pirenejami, Oceanem Atlantyckim i rzeką Garonną
tertia trzecia
ipse sam, sam z siebie
lingua, -ae język

* Wiadomości o życiu i działalności autora tego tekstu można znaleźć w wielu publikacjach, jak np. Gajusz Juliusz Cezar, *Wojna galijska*, przełożył i opracował Eugeniusz Konik, BN, Wrocław 1978; Aleksander Krawczuk, *Gajusz Juliusz Cezar*, Wrocław 1972.

nostra nasza
Celtae, -arum Celtowie
Galli, -orum Galowie
appellantur nazywają się
hi omnes ci wszyscy
institutum, -i urządzenie, zwyczaj, obyczaj (*tutaj*: obyczajami)
legibus prawami
differunt różnią się
inter między, pomiędzy, wśród

Garunna, -ae Garonna, rzeka w południowo-zachodniej Francji
Matrona, -ae prawobrzeżny dopływ Sekwany, dzisiejsza Marna
Sequana, -ae Sekwana, rzeka w Galii Zaalpejskiej
flumen rzeka
ab, a od, z
dividit oddziela

2. SKŁADNIA

in partes tres na trzy części ☆ **quarum unam** z których jedną ☆ **aliam** drugą ☆ **qui ipsorum lingua** ci, którzy w ich języku ☆ **inter se** między sobą

3. PREPARACJE

Odmiana czasownika być

Infinitivus (Bezokolicznik) — esse

Indicativus (Tryb oznajmujący)

Numerus singularis
(Liczba pojedyncza)

sum *jestem*
es *jesteś*
est *jest*

Numerus pluralis
(Liczba mnoga)

sumus *jesteśmy*
estis *jesteście*
sunt *są*

Imperativus (Tryb rozkazujący)

es! *bądź!* este! *bądźcie!*

Indicativus praesentis activi (Tryb oznajmujący czasu teraźniejszego strony czynnej)

Odmianę czasowników nazywamy **koniugacją** (coniugatio). Ta sama nazwa oznacza grupy czasowników, które odmieniają się według jednego wzoru. W języku łacińskim mamy cztery koniugacje. Różnią się one tematami.

Do koniugacji I należą czasowniki, których temat czasu teraźniejszego kończy się na **-ā**, a bezokolicznik na **-āre**, np. narro, narrāre (*opowiadać*), laboro, laborāre (*pracować*), appello, appellāre (*nazywać*).

Odmiana czasownika polega na wymianie końcówek osobowych. Końcówki osobowe strony czynnej (activum) są dla czterech koniugacji w indicat. praesentis te same: **-o**, **-s**, **-t**, **-mus**, **-tis**, **-nt**.

Singularis	Pluralis
narrō <i>opowiadam</i>	narrāmus <i>opowiadamy</i>
narrās <i>opowiadasz</i>	narrātis <i>opowiadacie</i>
narrat <i>opowiada</i>	narrant <i>opowiadają</i>

Imperativus

narrā! (*opowiadaj!*), narrāte! (*opowiadajcie!*)

Przynależność czasownika do poszczególnych koniugacji poznajemy po formie **infinit. praesentis activi**. Tę formę znajdujemy wśród form podstawowych podawanych przez słowniki. Należy ją zapamiętywać łącznie ze znaczeniem słowa.

Infinitivus koniugacji **ā** kończy się na **-āre**, np. narrāre
„ „ **ē** kończy się na **-ēre**, np. prohibēre

Infinitivus koniugacji spółgłoskowej — na **-ēre**, np. dividēre
(mieszanej)

„ „ **ī** kończy się na **-īre**, np. audīre.

Końcówki osobowe strony biernej (passivum) dla wszystkich koniugacji w indicat. praesentis są te same: **-(o)r**, **-ris**, **-tur**, **-mur**, **-mini**, **-ntur**.

Singularis

Pluralis

appellor <i>jestem nazywany</i>	appellāmur <i>jestemy nazywani</i>
appellāris <i>jestes nazywany</i>	appellāminī <i>jesteście nazywani</i>
appellātur <i>jest nazywany</i>	appellantur <i>są nazywani</i>

Zdanie w stronie czynnej: Narro fabulam (*opowiadam bajkę*).

Zdanie w stronie biernej: Fabula (a me) narratur (*bajka jest opowiadana przeze mnie*).

3.1. Rzeczowniki, przymiotniki, imiesłowy i niektóre liczebniki oraz zaimki odmieniają się przez liczby i przypadki. Odmiana ta to **deklinacja** (declinatio).

Przypadki łacińskie:

- **nominatīvus** (*mianownik*) odpowiada na pytanie kto? co?
- **genetīvus** (*dopełniacz*) — kogo? czego?/czyj? czyja? czyje?
- **datīvus** (*celownik*) komu? czemu?/dla kogo? dla czego?
- **accusatīvus** (*biernik*) odpowiada:
 - a. na pytanie kogo? co? — oznacza przedmiot czynności wyrażonej w orzeczeniu zdania,
 - b. na pytanie dokąd? — oznacza kierunek, punkt, ku któremu ktoś lub coś zbliża się (w tym znaczeniu accusativus występuje przeważnie z przyimkiem, ale niekiedy również bez przyimka). W języku polskim kierunek wyraża się za pomocą różnych zwrotów

przymiennych, np. śpieszę się do miasta (dopełniacz), słońce chyliło się ku zachodowi (celownik), ogary poszły w las (biernik);

— **ablativus** odpowiada:

- a. na pytania od (z) kogo? od (z) czego? — oznacza osobę lub rzecz, od której ktoś lub coś oddala się (ablativus w znaczeniu właściwym). W języku polskim funkcję tę pełni dopełniacz z przymikiem, np. wyjeżdżam z miasta, pracuję od rana,
- b. na pytania w kim? w czym? (gdzie?) — oznacza miejsce i odpowiada polskiemu miejscownikowi (*locativus*),
- c. na pytania z kim? z czym? (przy kim? przy czym?) — oznacza osobę lub rzecz towarzyszącą czynności wyrażonej w orzeczeniu zdania (*sociativus*),
- d. na pytania kim? czym? — oznacza narzędzie służące do dokonania czynności. Stąd też ablativus zgadza się w użyciu często z polskim narzędnikiem (*instrumentalis*);

— **vocativus** (*wołacz*).

Język łaciński ma pięć deklinacji. Zakończenie genet. singularis wskazuje, do której deklinacji rzeczownik należy: I -ae, II -i, III -is, IV -us, V -ei.

Ogólne reguły deklinacyjne

1. Vocativus = nominativus (wyjątek stanowi vocativus singularis rzeczowników deklinacji II zakończonych na -us).
2. Neutra singularis mają nominativus, accusativus i vocativus sobie równe. Przypadki te w pluralis kończą się na -ă.
3. Dativus i ablativus pluralis są sobie równe w każdej deklinacji.

Deklinacja rzeczowników o temacie -a (deklinacja I)

Do deklinacji I należą rzeczowniki i przymiotniki rodzaju żeńskiego zakończone w nom. sing. na -a; w gen. sing. mają zakończenie -ae, np. lingua antiqua, linguae antiquae.

	Singularis	Pluralis
Nominativus	lingua antiqua (język starożytny)	linguae antiquae
Genetivus	linguae antiquae	linguārum antiquārum
Dativus	linguae antiquae	linguīs antiquīs
Accusativus	linguam antiquam	linguās antiquās
Ablativus	linguā antiquā	linguīs antiquīs
Vocativus	lingua antiqua	linguae antiquae

Według tej deklinacji odmienia się również kilka rzeczowników rodzaju męskiego zakończonych w nom. sing. na -a, oznaczających zawód lub narodowość, np. agricōla,-ae (*rolnik*); nauta,-ae (*żeglarz*); Persa,-ae (*Pers*); Belga,-ae (*Belg*); poëta,-ae (*poeta*); collega,-ae (*kolega*).

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Przeczytaj uważnie podane niżej zdania łacińskie wraz z tłumaczeniem polskim. Czy w każdym wypadku wiesz, jakiemu wyrazowi łacińskiemu odpowiada słowo polskie?

Gallos ab Aquitanis Garunna flumen dividit. (*Rzeka Garonna oddziela Galów od Akwitańczyków.*)

Gallos a Belgis flumen Matrona et Sequana dividit. (*Galów od Belgów oddziela rzeka Marna i Sekwana.*)

Fabula narratur. (*Bajka jest opowiadana.*)

Verum pecuniā non paratur. (*Prawda nie jest zdobywana pieniędzem; lepiej: Prawdy nie zdobywa się pieniędzem.*)

In silvā ambulamus et silvā delectamur. (*Spacerujemy po lesie i zachwycamy się lasem.*)

U w a g a :

Przy tłumaczeniu następnych zdań będziemy korzystać z ogólnego słownika łacińsko-polskiego. Słownik alfabetyczny na końcu tego podręcznika ma zakres ograniczony: obejmuje tylko wyrazy zawarte w tekstach występujących w części 1 każdego rozdziału.

Ćwiczenie 2

Przetłumacz:

- Naturae filia amicitia est. (*Cicero*)
- Vita rustica parsimoniae, diligentiae, iustitiae magistra est. (*Cicero*)
- Ibi semper est victoria, ubi concordia est. (*Syrus*)
- Paratae lacrimae insidias indicant. (*Syrus*)
- Vitam regit fortuna, non sapientia. (*Seneca*)
- Diligentia comparat divitias*. (*Cicero*)

Kilka praktycznych wskazówek związanych z tłumaczeniem zdania łacińskiego

1. Tłumaczenie zdania zaczynamy od orzeczenia, tj. od osobowej formy czasownika, i łączymy je z podmiotem zdania.

* Są rzeczowniki, których używa się tylko w liczbie mnogiej. Nazywają się one pluralia tantum (*tylko liczba mnoga*); np. divitiae, -arum (*bogactwo*); feriae, -arum (*dni wypoczynku*). Porównaj w języku polskim: drzewa, nożyczki.

2. Podmiot i orzeczenie zdania zgadzają się ze sobą co do osoby, liczby i rodzaju. Podmiot formalnie nieobecny przy czasowniku w 1. i 2. osobie wskazuje końcówka osobowa czasownika, np. discimus libenter — (*My*) *chętnie się uczymy*. Orzeczenie bywa proste (forma osobowa czasownika) lub imienne, składające się z orzecznika i łącznika. W orzeczeniu imiennym łącznikiem jest słowo posiłkowe *być*, orzecznikiem zaś może być np. rzeczownik lub przymiotnik: Incolae Poloniae sumus (*Jesteśmy mieszkańcami Polski*); Europae historia clara est (*Historia Europy jest sławna*). Orzecznik rzeczownikowy występuje w języku polskim w narzędniku; w języku łacińskim zawsze w tym samym przypadku, co podmiot. Orzecznik przymiotny — jak w języku polskim.
3. Po przetłumaczeniu orzeczenia i podmiotu pytamy zwykle o dopełnienie bliższe, które w języku łacińskim występuje w acc. W języku polskim dopełnienie bliższe stoi najczęściej w bierniku, często w dopełniaczu, a czasem w narzędniku, np.: mam książkę (biernik), pragnę lepszego życia (dopełniacz), gardzę złą literaturą (narzędnik). Także przy czasownikach zaprzeczających lub mających znaczenie przeczące (boję się, unikam) dopełnienie bliższe występuje w dopełniaczu, w języku łacińskim zaś w acc., np.: Diana feras bestias non amat (*Diana nie lubi dzikich zwierząt* — po polsku dopełniacz); Dianam bestiae ferae timent et vitant (*Dzikię zwierzęta boją się i unikają Diany* — dopełniacz).
4. Przypadki w języku łacińskim, podobnie jak w języku polskim, spełniają różne funkcje w zdaniu: genetivus wyraża przydawkę dopełniaczową, dativus jest przypadkiem dopełnienia dalszego, accusativus pełni funkcję dopełnienia bliższego, ablativus może być przypadkiem dopełnienia dalszego lub okolicznika.

5. Przyimki łacińskie łączą się z acc. lub abl. rzeczownika. Znajomość ich ułatwia zrozumienie tekstu.
6. Inne bardziej szczegółowe uwagi znajdują się w dalszych rozdziałach przy okazji omawiania odpowiednich zagadnień.

CAPUT V

1. TEKST

Horum omnium fortissimi sunt Belgae [...] proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. Quā de causā Helvetii quoque reliquos Gallos virtute praecedunt, [...] cum aut suis finibus eos prohibent aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.

(Caesar, *Commentarii de bello Gallico* I 1, 3—4)

fortissimi najdzielniejsi	bellum,-i wojna
proximi najbliżsi	gerunt prowadzą
-que i*	causa,-ae przyczyna, powód
Germani,-ōrum Germanowie	Helvetii,-ōrum Helwetowie, plemię celtyckie
trans (z <i>acc.</i>) za, poza	quoque także
Rhenus,-i Ren; w czasach Cezara była to rzeka graniczna między siedzibami Galów i Germanów	reliquus,-a,-um pozostały, opuszczony
quibuscum z którymi	cum kiedy
continenter nieustannie, bez przerwy	aut... aut... albo... albo...

* Spójnik *i* może być wyrażony w języku łacińskim przez **et**, które zajmuje miejsce pomiędzy dwoma łączonymi wyrazami, albo za pomocą **-que**, które dodaje się do drugiego z łączonych wyrazów, przenosząc zarazem akcent na ostatnią sylabę tego wyrazu: dolor et morbus = dolor morbusque (*ból i choroba*); mors et vita = mors vitaque (*śmierć i życie*); herba et rosa = herba rosaque (*trawa i róża*).

suus, sua, suum swój, swoja, swoje
is, ea, id ten, ta, to; on, ona, ono
in (z abl.) w, na

incolunt zamieszkują
prohibent powstrzymują
ipse, ipsa, ipsum sam

2. SKŁADNIA

hōrum omnium z tych wszystkich ☆ **quā de causā** z tego powodu ☆ **praecedunt virtute** przewyższają męstwem, dzielnością ☆ **in eōrum finibus** w ich granicach ☆ **bellum gerunt** prowadzą wojnę

3. PREPARACJE

3.1. Indicativus praesentis activi et passivi kon. II i III

Do koniugacji II należą czasowniki, których temat czasu teraźniejszego kończy się na **-e**, a bezokolicznik na **-ēre**, np. **prohibēo, prohibēre** (*powstrzymywać*).

Activum (Strona czynna)

prohibēō	<i>powstrzymuję</i>	prohibēmus
prohibes		prohibētis
prohibet		prohibent

Passivum (Strona bierna)

prohibēor	<i>jestem powstrzymywany</i>	prohibēmur
prohibēris		prohibēmīnī
prohibētur		prohibentur

Do koniugacji III należą czasowniki, których temat czasu teraźniejszego kończy się na spółgłoskę, a infinitivus na **-ēre**.

Indicativus praesentis activi

gerō	<i>niosę</i>	ger-ī-mus
ger-i-s		ger-ī-tis
ger-i-t		ger-u-nt

Indicativus praesentis passivi

geror	<i>jestem niesiony</i>	ger-ī-mur
ger-ē-ris		ger-i-mīnī
ger-ī-tur		ger-u-ntur

Do koniugacji tej należy również niewielka grupa czasowników o temacie na **-i**, mająca bezokolicznik **-ēre**, np. **faciō, faciēre**, (*czynić*), **capīo, capēre** (*chwycić*), **cupīo, cupēre** (*pragnąć*), **recipiō, recipēre** (*odzyskać*).

Activum

capīo	<i>chwytam</i>	capīmus
capis		capītis
capit		capīunt

Passivum

capīor	<i>jestem chwytany</i>	capīmur
capēris		capimīnī
capītur		capīuntur

3.2. Deklinacja rzeczowników o temacie -o (deklinacja II)

Do deklinacji II należą rzeczowniki i przymiotniki rodzaju męskiego (masculinum), zakończone w nom. sing. na **-us** lub **-er**, oraz rodzaju nijakiego (neutrum) na **-um**; wszystkie one kończą się w gen. sing. na **-i**.

	Masculinum	Neutrum
N.	annus rok annī lata	verbum słowo verba słowa
G.	annī annōrum	verbī verbōrum
D.	annō annīs	verbō verbīs
Acc.	annum annōs	verbum verba
Abl.	annō annīs	verbō verbīs
V.	anne annī	verbum verba

U w a g a : porównaj ogólne reguły deklinacyjne, Caput IV, s. 26.

Rzeczowniki zakończone na **-er**, jak puer (*chłopiec*), magister (*nauczyciel*), odmieniają się tak samo jak na **-us**; wyjątek stanowi vocativus, który jest taki sam jak nominativus. Odmiana jest podana w Caput VI, s. 41—42.

Zapamiętaj: przymiotniki rodzaju męskiego zakończone na **-us**, **-er** oraz nijakiego na **-um** odmieniają się według deklinacji II, a przymiotniki rodzaju żeńskiego zakończone na **-a** odmieniają się według deklinacji I.

3.3. Zaimki

Odmiana zaimka określającego is, ea, id (on, ona, ono; ten, ta, to)*

	Singularis	Pluralis
N.	is ea id	eī (iī) eae ea
G.	eius	eōrum eārum eōrum
D.	eī	eīs (iīs)
Acc.	eum eam id	eōs eās ea
Abl.	eō eā eō	eīs (iīs)

* Znaczenie *ten* — jeśli po nim występuje zaimek względny; znaczenie *on* — wskazuje na osobę lub rzecz wyżej wymienioną i zastępuje trzecią osobę zaimka osobowego.

U w a g a : genetivus singularis ma we wszystkich trzech rodzajach wspólne, charakterystyczne dla odmiany zaimków zakończenie **-ius**: eius, dativus zaś **-i**: ei. W odmianie zaimków brak jest z reguły wołacza, co wynika z samego znaczenia zaimków. Podobnie odmienia się zaimki ipse, ipsa, ipsum (*sam*), ille, illa, illud (*ów, tamten*) oraz idem, eadem, idem (*ten sam*).

Zapamiętaj, że według odmiany powyższych zaimków odmienia się także liczebnik unus, una, unum (*jedyn*), którego gen. sing. brzmi **unius**, dat. sing. **uni**.

Również znany ci już przymiotnik alius, alia, aliud (*inny*) ma gen. sing. **alterius**, dat. sing. **alii** lub częściej **alteri**.

Odmiana zaimka względnego qui, quae, quod (który, która, które)

	Singularis	Pluralis
N.	quī quae quod	quī quae quae
G.	cuius	quōrum quārum quōrum
D.	cuī	quibus
Acc.	quem quam quod	quōs quās quae
Abl.	quō quā quō	quibus

3.4. Przyimki (por. s. 25—26)

In (z acc.) na oznaczenie kierunku, na pytanie quo? (dokąd?):

in silvam	do lasu, w las
in scholam	do szkoły
in ludum	

in (z abl.) na oznaczenie miejsca, na pytanie ubi? (gdzie?):

in silvā w lesie
in scholā w szkole
in ludo

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Określ przypadek, liczbę i przetłumacz:

amicōrum meōrum ☆ discipūlos bonos ☆ in eo libro ☆ incōlas libēros ☆ totam vitam ☆ vitā humanā ☆ libros bonos ☆ potentiā magnā ☆ negotiis meis ☆ nautārum honestōrum ☆ bellis longis ☆ alios discipūlos.

Ćwiczenie 2

Określ formy, przetłumacz i podaj infinitivus (bezokolicznik):

laborat, laboramus; taces, tacetis; debet, debent; donatur, donantur; ornaris, ornamini; mones, monent, monemini; das; stamus; vidēo, videtur, videntur; vocantur; timeris; legimus; colunt; vincis; scribunt, scribuntur; interrogaris; appellantur; dicis; ducunt, ducēris.

Ćwiczenie 3

Poznane już bezokoliczniki określ według przynależności koniugacyjnej, zaznaczając iloczasy według wzoru:

I kon. laborāre **II kon.** tacēre **III kon.** legēre

Jak korzystać ze słownika

Korzystając z ogólnego słownika łacińsko-polskiego miejmy na uwadze, że każdy słownik używa wielu znaków i różnych skrótów, których wykaz znajduje się najczęściej na początku

słownika. Związki wyrazów i składni są oznaczane zaimkiem nieokreślonym aliquis, aliquid (*ktoś, coś*), zwykle z dodatkiem przyimków oraz słowa res (*rzecz = coś*)*. Mamy następujące określenia:

alcis = alicuius (*ktoś, coś*) wyraz łączy się z gen.

alicui rei (*komuś, czemuś*) wyraz łączy się z dat.

alqd = aliquid (*coś*)
alqm = aliquem (*kogoś*) } wyraz łączy się z acc.

alqa = aliqua (*kimś, czymś*)

alqo = aliquo (*kimś, czymś*) } wyraz łączy się z abl.
de aliqua re (*o czymś*)

de re (*o czymś*)

alqd a re = aliquid a re (*coś od czegoś*) } wyraz łączy się z acc.
alqm a re = aliquem a re (*kogoś od czegoś*) } i abl.

alqos = aliquos (*kogoś* — biernik w liczbie mnogiej) wyraz łączy się z acc. pluralis.

Do rozpoznawania większości wyrazów wystarczają podane w słowniku formy podstawowe, ale jest dużo słów nieregularnych, które niekiedy w słowniku trudno znaleźć, jeżeli nie znamy podstawowych form gramatycznych. Na przykład w tekście jest **meliora**, a w słowniku **bonus, -a, -um; mihi → ego; cuius → qui, quae, quod; tulit → fero**. Warto pamiętać, że w języku łacińskim istnieją rzeczowniki posiadające wyłącznie formę liczby mnogiej (**pluralia tantum** — patrz s. 28), ale mające znaczenie liczby pojedynczej, np. tenebrae, -arum (*ciemność*); divitiae, -arum (*bogactwo*). Są także rzeczowniki, które mają inne znaczenie w liczbie pojedynczej, a inne w liczbie mnogiej, np. auxilium, -i (*pomoc*);

* Wskazujemy na *Słownik łacińsko-polski* w opracowaniu K. Kumanieckiego, powszechnie stosowany w szkole średniej.

auxilia,-orum (*środki pomocnicze albo posiłki wojskowe*). Podobnie w języku polskim, por. np. lód (zamarznięta woda) i lody (deser); srebro (metal) i srebra (wyroby, biżuteria srebrna), dobro i dobra (ziemskie). Pamiętajmy również, że w łacinie nie ma czasowników dokonanych i niedokonanych; jest tylko jeden czasownik, np. laudo, -are, laudavi, laudatum (*chwalić, pochwalić*).

CAPUT VI

1. TEKST

Eneida (*Aeneis*) — dzieło Wergiliusza (Publius Vergilius Maro). Obszerne wiadomości o poecie podają podręczniki historii literatury rzymskiej oraz encyklopedie kultury antycznej. Tutaj powiemy krótko o samym utworze. Eneida jest eposem mitologicznym, składającym się z 12 ksiąg. Osnuta jest na legendzie głoszącej, że Trojańczyk Eneasza po upadku ojczyzstego grodu tułał się po morzach i lądach szukając nowej ojczyzny. Gościł w Kartaginie u Dydony i w końcu przybył do Italii. Tu musiał toczyć krwawe boje, zwyciężył jednak i pojąwszy za żonę córkę króla Latynusa, Lawinię, osiadł w Lacjum na stałe. Oto początek dzieła:

Arma virumque cano Troiae qui primus ab oris
 Italiam fato profugus Laviniaque venit
 litora; multum ille et terris iactatus et alto
 vi superum saevae memorem Iunonis ob iram...

Vergilius, Aeneis I 1—4

arma,-orum broń, zbroja
vir, viri mąż, bohater, wojownik
cano,-ere śpiewać, opiewać
Troia,-ae Troja
primus,-a,-um pierwszy; *tutaj: pri-*

mus zamiast primum po raz pierwszy
ora, orae brzeg, wybrzeże
fatum,-i wola bogów, los, przeznaczenie

profūgus,-a,-um uciekający, wygnany; zbieg
litus n brzeg morski; *tutaj: acc. plur. litora*
venio,-ire przybywać; *tutaj: venit* przybył (*perfectum* = czas przeszły dokonany)
multum wiele
ille, illa, illud ów, tamten; ów sławny, znany
terra,-ae ziemia
iacto,-āre rzucać, miotać; *tutaj: iactatus,-a,-um* rzucany, miotany

altum,-i głębina, morze
supēri,-ōrum niebianie; *tutaj: superum* = *superorum* (*gen. pl.*)
vi superum siłą niebian, z woli bogów
saevus,-a,-um zjadły, gwałtowny, srogi, szalejący
ira,-ae gniew; **ob iram** z powodu gniewu (**ob** łączy się z *acc.*)
memor ira zapamiętały gniew
Iuno, Iunōnis Junona (*gr.* Hera), żona Jowisza (Zeusa), królowa bogów, prześladowała Eneasza

2. SKŁADNIA

arma virumque cano opiewam czyny orężne męża (Pierwsze wyrazy podają główny temat utworu. Porównaj w Panu Tadeuszu: „Litwo, Ojczyzno moja...”. Połączenie *arma virumque* wskazuje, że przedmiotem opowieści będą walki i przygody głównego bohatera. *Cano* w pierwszej osobie; podobnie jest u Mickiewicza: widzę i opisuję...) ☆ *szuk:* **ab oris Troiae** ☆ **fato** (*abl.*) z woli przeznaczenia; łączy z **venit** ☆ **Italiam, Lavinia litōra** (*acc.*) — odpowiedź na pytanie *dokąd* bez przyimka, konstrukcja często występująca u poetów ☆ **litōra Lavinia** wybrzeże lawińskie, nazwane tak od imienia Lavinii, córki Latynusa ☆ **terris et alto** po łąkach i głębi mórza

3. PREPARACJE

3.1. Uzupełnienie odmiany II deklinacji (por. s. 33—34)

	Singularis	Pluralis
N. = V.	vir <i>mąż</i>	virī
G.	virī	virōrum, virum
D.	virō	virīs
Acc.	virum	virōs
Abl.	virō	virīs

	Singularis	Pluralis
N. = V.*	Deus <i>Bóg, bożek</i>	deī, dii, di
G.	Deī	Deōrum, deum
D.	Deō	Deīs, diīs, dīs
Acc.	Deum	Deōs
Abl.	Deō	Deīs, diīs, dīs

Znaczna część rzeczowników na **-er** traci **ē** w dalszych przypadkach (por. w języku polskim: palec — palca, lew — lwa). Niektóre zatrzymują **ē**: *puer* — *pueri* (*chłopiec*), *vesper* — *vesperi* (*wieczór*), *gener* — *generi* (*zięć*), *socer* — *soceri* (*teść*), *liberi* — *liberorum* (*dzieci*). Oto porównanie odmiany z utratą i zachowaniem **ē**:

	Singularis	
N. = V.	puer <i>chłopiec</i>	ager <i>pole</i>
G.	puerī	agrī
D.	puerō	agrō
Acc.	puerum	agrum
Abl.	puerō	agrō

* Identyczność *voc. z nom.* jest tutaj wyjątkiem; porównaj odmianę innych rzeczowników dekl. II zakończonych na **-us**, *Caput V*, s. 34.

Pluralis

N. = V.	puerī	agrī
G.	puerōrum	agrōrum
D.	puerīs	agrīs
Acc.	puerōs	agrōs
Abl.	puerīs	agrīs

3.2. Oboczne i nietypowe końcówki niektórych przypadków

- a. Genetivus pluralis rzeczowników **vir** i **deus** ma także zakończenie na **-um** obok **-orum**. U Wergiliusza Jowisz nazywa się **deum pater** (*ojciec bogów*).
- b. Imiona własne zakończone na **-ius**, rzeczownik **filius** (*syn*) i zaimek dzierżawczy **meus** (*mój*) mają vocativus singularis na **-i**, a nie na **-e**: **o mi fili!** (*mój synu!*). W łacinie kościelnej, w modlitwach, zaimek **meus** ma vocativus także **meus**, jak np. Deus: **Deus meus**, respice in me! Quare me dereliquisti? (*Boże mój, wejrzyj na mnie! Czemuś mnie opuścił?*) — tak zaczyna się psalm XXI. Także **agnus** (*baranek*) ma w łacinie kościelnej vocativus **agnus**: **Agnus Dei!** (*Baranku Boży!*, dosł. *Baranku Boga!*).
- c. Rzeczownik **locus** (*miejsce*) może mieć w liczbie mnogiej dwie formy: **loca** (rodzaj nijaki) i **loci** (rodzaj męski). Forma loci oznacza miejsca w książce.* Forma loca oznacza miejscowości, okolice (*por.* lokować, lokalny, lokalizacja).
- d. Rzeczowniki i przymiotniki rodzaju nijakiego dekl. II (zakończone na **-um**) odmieniają się podobnie do rzecz-

* Loci communes — ogólniki, ogólne sformułowania nadające się do rozmaitego użytku (termin retoryczny, termin techniczny), patrz: *Słownik łacińsko-polski* pod red. M. Plezi, t. III, s. 380.

wników rodzaju męskiego, ale nie identycznie. Przypomnijmy sobie różnice (patrz odmiana, s. 34 oraz ogólne reguły deklinacyjne, s. 26).

3.3. Układ wiersza łacińskiego

W poezji polskiej występuje wiersz toniczny, czyli oparty na akcentach, sylabach akcentowanych i nie akcentowanych, następujących po sobie w pewnym porządku rytmicznym. Rytm wiersza polskiego jest ściśle związany z akcentem wyrazowym, natomiast **rytm wiersza łacińskiego jest niezależny od akcentu wyrazowego** i opiera się na określonym przez samą miarę wierszową następstwie sylab długich i krótkich, czyli iloczasię.

Jednostką rytmu wiersza łacińskiego jest **stopa** (*pes*). Stopa składa się z dwóch części. Część wymawiana silniej nazywa się arsa (*arsis*), część wymawiana słabiej — to teza (*thesis*). Przycisk (*ictus*) pada zawsze na arse. Czas potrzebny do wymówienia sylaby (zgłoski) krótkiej, oznaczonej znakiem **u**, nazywa się mora. Sylaba (zgłoska) długa, oznaczona znakiem **—**, zawiera dwie mory i może być zastąpiona przez dwie krótkie. Dlatego też, by poprawnie czytać poezję, nie możemy się oprzeć na akcencie wyrazowym, ale musimy wers rozłożyć metrycznie, zgodnie z jego metrum.

Eneida jest napisana **heksametrem daktylicznym**. Jest to metrum złożone z sześciu stóp daktylicznych: **— u u**. Daktyl w czterech pierwszych stopach można zastąpić spondejem: **— —**, piąta zaś stopa z reguły jest daktylem (spondej zdarza się tu bardzo rzadko). Szósta stopa jest zawsze dwusylabowa, z tym, że sylaba ostatnia jest obojętna (*anceps*) co do długości: **— ū**; może być ona krótka lub długa. Schemat heksametru daktylicznego przedstawia się następująco:

— u u | — u u | — u u | — u u | — (—) u | — ū

Jeżeli w wierszu jeden wyraz kończy się na samogłoskę lub **m** poprzedzone samogłoską, a następny wyraz zaczyna się od samogłoski lub **h**, powstaje tzw. rozziw (*hiatus*) niemiły dla ucha. Dla jego uniknięcia stosuje się wyrzutnię (*elisis*). Elizja polega na tym, że nie wymawia się ostatniej samogłoski pierwszego wyrazu, np. **multum ille = mult'ille, ante hos = ant'hos.**

Jeżeli drugim wyrazem jest *es, est* — nie wymawia się *e*, np. **sata est = sata'st, certum est = certum'st.**

Dobrze jest zacząć rozkładanie metryczne od końca wiersza, od tego, co jest niezmiennie (przeważnie). Jednocześnie pamiętajmy o tym, że w każdej stopie heksametru daktylicznego pierwsza sylaba jest zawsze długa i akcentowana. Następnie rozkładamy od początku, zwracając uwagę na iloczasy niektórych form gramatycznych, prawa fonetyczne i elizje.

Na podstawie powyższych wskazówek możemy przystąpić do analizy metrycznej tekstu Eneidy; dla ułatwienia podajemy sylabę akcentowaną:

Árma virúmque canó, Troiáe qui primus ab óris
Ítaliám fató profugús Lavíniaque vénit
Lítora; múlt(um) ill(e) ét terrís iactátus et álto
VÍ superúm saeváe memorém Iunónis ob íram...

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

W jakim przypadku i liczbie występują podane niżej wyrazy? Podaj wszystkie możliwości:

vias ☆ causae ☆ coronarum ☆ reginis ☆ provinciā
☆ filia ☆ undam ☆ aquarum ☆ magistrae ☆ puellis ☆
causa ☆ reginas ☆ provinciāe ☆ filiam ☆ aquae ☆ viarum
☆ coronis ☆ magistra ☆ puellae ☆ filis.

Ćwiczenie 2

Określ przypadek, liczbę i przetłumacz:

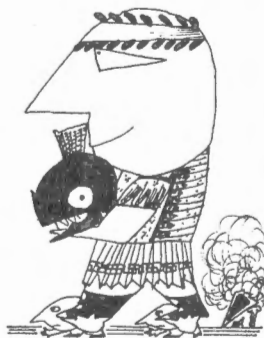
agni ☆ agnorum ☆ agno ☆ agnum ☆ agnos ☆ agne;
equi ☆ equum ☆ equo ☆ equis ☆ equorum;
hortis ☆ horte ☆ hortorum ☆ hortos;
morbos ☆ morbis ☆ morborum ☆ morbum ☆ morbi;
servum ☆ serve ☆ servi ☆ servo.

Ćwiczenie 3

Określ formy następujących wyrazów i podaj ich nominativus singularis lub pluralis (w zależności od liczby, w jakiej znajduje się zwrot podany w ćwiczeniu):

illas insulas	istud bellum
unam bestiam	illos poetas
illi domini	illi domino
ipsum agricolam	filio meo
ei viro	ei viri
ipsi mei amici	ipso fabro claro

CAPUT VII

1. TEKST

In Galliā non solum in omnibus civitatibus atque in omnibus pagis vicisque, sed paene etiam in singulis domibus factiones sunt, earumque factionum principes sunt, qui summam auctoritatem eorum iudicio habere existimantur [...] Haec eadem ratio est in summā totius Galliae; namque omnes civitates in partes divisae sunt duas. Cum Caesar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Aedui, alterius Sequani.

Caesar, Comm. de bello Gall. VI 11, 2—3, 12

civitas, -atis *f* państwo, społeczeństwo
omnis, -is, -e wszystkich
pagus, -i okręg, gmina, wieś
vicus, -i wieś, zagroda wiejska
paene prawie, niedługo
singŭli, -ae, -a po jednym, pojedyn-
czo
factio, -ōnis *f* stronnictwo, partia
princeps, principis *m* dowódca, przy-
wódca; **principes, -um** *pl* pierwsi
w państwie
auctoritas, -ātis *f* powaga, znaczenie,
wpływ, *por.* autorytet
iudicium, -i sąd, rozstrzygnięcie, wy-
rok

existimo, -āre oceniać, sądzić
hic, haec, hoc ten, ta, to
idem, eādem, idem ten sam, tenże
ratio, -ōnis *f* sprawa; stan rzeczy,
stosunki
in summā w ogóle, generalnie
totus, -a, -um cały
pars, partis *fczęść*; **partes, partium** *pl*
stronnictwo, partia
duo, duae, duo dwa
unus, una, unum jeden
alter, altera, alterum jeden z dwóch;
drugi, inny; **alter... alter...** pierw-
szy (jeden)... drugi...
erant byli

Aedui, -orum Eduowie, jedno z naj-
większych i najpotężniejszych ple-
mion Galii Zaalpejskiej, osiadłe
między rzekami Saoną i Loarą.
Główne miasto: Bibracte, praw-
dopodobnie dzisiejsze Autun

Sequani, -orum Sekwanowie, jedno
z najbardziej wpływowych ple-
mion Galii Zaalpejskiej, miesz-
kające między Saoną, Rodanem
i górami Jurą. Główne miasto:
Vesontio, dzisiejsze Besançon

2. SKŁADNIA

in **singŭlis domibus** w pojedynczych domach ☆ **qui... habere existimantur** ci, którzy (= ci, o których) sądzi się, że mają (najwyższe uznanie) ☆ **totius Galliae** *połącz z ratio*

3. PREPARACJE

3.1. Deklinacja III

Do deklinacji III należy największa grupa rzeczowników wszystkich rodzajów. Przynależność rzeczowników do deklinacji III poznajemy po końcówce gen. singularis: **-is**.

	Singularis	Pluralis
N. = V.	civitas <i>f</i> państwo	civitat-ēs
G.	civitat-is	civitat-um
D.	civitat-ī	civitat-ibus
Acc.	civitat-em	civitat-ēs
Abl.	civitat-e	civitat-ibus

Wskazówka 1

Rzeczowniki rodzaju męskiego (*m*) i żeńskiego (*f*) odmieniają się **tak samo**.

3.2. Znaczenie nom. i gen. sing. w deklinacji III

Porównując nominativus i genetivus singularis zauważamy, że często więcej jest sylab w gen. niż w nom., np.: ci-vi-tas, ci-vi-ta-tis. Takie rzeczowniki nazywamy nierównozgłoskowymi (*imparisyllaba*). Natomiast inne rzeczowniki, jak np. ci-vis, ci-vis (*obywatel*), pa-ter, pa-tris (*ojciec*), mają równą liczbę sylab w nom. i gen. Są to rzeczowniki równozgłoskowe (*parisyllaba*).

Nominativus singularis rzeczowników III deklinacji ma różne zakończenia. Jest rzeczą ważną, by zwracać szczególną uwagę na różnicę, bądź jej brak, między nom. i gen. danego rzeczownika oraz na to, że **końcówki przypadków dodaje się do takiej formy tematu, jaka występuje w gen. singularis**.

Tradycyjnie dzielimy deklinację III na trzy grupy lub typy deklinacyjne w zależności od tematu danego rzeczownika, a więc: typ spółgłoskowy, samogłoskowy i mieszany. W odmianie rzeczowników typy różnią się końcówkami następujących przypadków: **abl. sing., gen. pl. i nom. pl.**, który dotyczy tylko rzeczowników rodzaju nijakiego (por. zestawienie trzech typów, s. 55—56).

3.3. Odmiana zaimka *hic, haec, hoc* (ten, ta, to)

	Singularis			Pluralis		
N.	hic	haec	hoc	hī	hae	haec
G.		huius		hōrum	hārum	hōrum
D.		huic			hīs	
Acc.	hunc	hanc	hoc	hōs	hās	haec
Abl.	hōc	hāc	hōc		hīs	

3.4. Następujące przymiotniki:

totus, -a, -um *cały*
 solus, -a, -um *sam (jeden, tylko)*
 ullus, -a, -um *jakiś*
 nullus, -a, -um *żaden*
 uter, utra, utrum *który z dwu*
 neuter, neutra, neutrum *żaden z dwu*
 alius, -a, -ud *inny*
 alter, altera, alterum *jeden z dwu*

mają gen. sing. zakończony na **-ius**, dativus zaś na **-i**.

Pozostałe formy utworzone są według deklinacji I (*f*) i II (*m, n*). Jako gen. sing. od alius używa się formy **alterius**, jako dat. sing. **alteri**.

3.5. Odmiana liczebników głównych: *unus, duo, tres*

	<i>(jeden)</i>			<i>(dwa)</i>		
N.	unus	una	unum	duo	duae	duo
G.		unīus		duōrum	duārum	duōrum
D.		unī		duōbus	duābus	duōbus
Acc.	unum	unam	unum	duōs	duās	duo
Abl.	unō	unā	unō	duōbus	duābus	duōbus

	<i>(trzy)</i>	
N.	trēs	trīa
G.		trīum
D.		tribus
Acc.	trēs	trīa
Abl.		tribus

Liczebniki główne od 4 do 100 oraz mille (*tysiąc*) są nieodmienne.

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Bez odwoływania się do podręcznika uzupełnij przypadki następujących rzeczowników:

		acc. sing.	acc. pl.	dat. sing.	abl. pl.	gen. pl.
1.	amor, amoris <i>m (miłość)</i>
2.	custos, custodis <i>m (stróż)</i>
3.	dux, ducis <i>m (wódz)</i>
4.	eques, equitis <i>m (jeździec)</i>
5.	flos, floris <i>m (kwiat)</i>
6.	homo, hominis <i>m (człowiek)</i>
7.	hospes, hospitatis <i>m (gość)</i>
8.	iudex, iudicis <i>m (sędzia)</i>
9.	miles, militis <i>m (żołnierz)</i>
10.	sermo, sermonis <i>m (mowa)</i>
11.	lex, legis <i>f (prawo)</i>
12.	legio, legionis <i>f (legion)</i>
13.	mater, matris <i>f (matka)</i>
14.	mulier, mulieris <i>f (kobieta)</i>
15.	virgo, virginis <i>f (dziewica)</i>

Ćwiczenie 2

Przetłumacz posługując się słownikiem:

- Quintus frater meus est legatus Caesaris. (*Cicero*)
- Lupus est homo homini, non homo. (*Plautus*)
- Marcus [...] fratri salutem dicit. (*Cicero*)
- Hospes hospitem salutat. (*Plautus*)
- Pietas, bonitas, liberalitas adiunctae sunt iustitiae.
(*Cicero*)
- Iustitia omnium et domina et regina virtutum. (*Cicero*)

CAPUT VIII

1. TEKST

In omni Galliā eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo. Nam plebes paene servorum habetur loco, quae nihil audet per se, nulli adhibetur consilio. Plerique, cum aut aere alieno aut magnitudine tributorum aut iniuriā potentiorum premuntur, sese in servitute dicant nobilibus, quibus in hos eadem omnia sunt iura, quae dominis in servos. Sed de his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum.

Caesar, *Comm. de bello Gall.* VI 13, 1—3

homo, hominis *m* człowiek
aliqui, aliqua, aliquod jakiś
honor, honoris *m* zaszczyt, cześć
genus, generis *n* rodzaj, ród; **genera**
pl klasy, warstwy
plebes, plebei *f* lud
paene prawie
servus, -i niewolnik
audēo, -ēre ośmielać się
plerique, pleraeque, pleraque *pl* wię-
kszość, bardzo wielu, większa
część
aut... aut... aut... albo... albo... albo...
aes, aeris *n* miedź i jej stopy, jak
spiz; **aes alienum** dług

magnitudo, magnitudinis *f* wielkość
tributum, -i podatek, danina
iniuria, -ae niesprawiedliwość, krzy-
wda, szkoda
potens, potentis mający władzę,
wpływowy, możny; **potentiōres, -um** *pl* możni panowie
premo, -ēre cisnąć, dręczyć; *w pass.*
być w ciężkim położeniu, *por.*
presja
servitus, servitūtis *f* niewola, stan
niewolnictwa, *por.* serwitut
dico, -āre ofiarować, poświęcić; **se**
dicāre alicui oddać się komuś pod
opiekę

nobilis, -is, -e znaczny, znakomity,
szlachetnego rodu
nobiles, nobilium *pl* arystokraci,
szlachta

ius, iuris *n* prawo, władza
dominus, -i pan
de z; o

2. SKŁADNIA

aliquo numero atque honore sum mam jakieś znaczenie i poważanie ☆ **servi loco habēor** jestem uważany za niewolnika ☆ **consilio adhibēor** jestem dopuszczony do narad, biorę udział w naradach ☆ **sese = se** ☆ **in hos** względem nich, wobec nich, nad nimi ☆ **equites, -um** rycerze ☆ **druides, -um** druidzi, kapłani galijscy

3. PREPARACJE

3.1. Odmiana rzeczownika rodzaju nijakiego III deklinacji

	Singularis	Pluralis
N. = Acc. = V.	genus rodzaj	genĕr-a
G.	genĕr-is	genĕr-um
D.	genĕr-ī	gener-ībus
Abl.	genĕr-e	gener-ībus

3.2. III deklinacja obejmuje również przymiotniki, wśród których rozróżniamy 3 grupy:

- takie, które mają w nom. sing. jedno zakończenie dla wszystkich rodzajów, np. homo sapiens, femina sapiens, animal sapiens (*mądry*). Przy takim przymiotniku jest podawany gen. sing.: **sapiens, sapientis** (nom. sing., gen. sing.);
- takie, które mają dwa zakończenia: **-is** dla rodzaju męskiego i żeńskiego oraz **-e** dla rodzaju nijakiego, np.

vir nobilis, femina nobilis, verbum nobile (*szlachetny*).
Zapis w słowniku jest następujący: **nobilis,-is,-e** albo **nobilis,-e**;

— takie, które mają w nom. sing. trzy zakończenia, dla każdego rodzaju inne: **-er** (rodzaj męski), **-is** (rodzaj żeński), **-e** (rodzaj nijaki), np.: homo celeber, schola celebris, nomen celebre (*slawny*).

Przymiotniki odmieniają się według typu samogłoskowego, tj. mają **zawsze** w abl. sing. **-i**, w gen. pl. **-ium**, w nom. pl. rodzaju nijakiego **-ia**.

3.3. Odmiana zaimków złożonych

aliqui, aliqua, aliquod (*jakiś*) — forma zaimka przymiotnikowa; aliquis, aliquid (*ktoś, coś*) — forma rzeczownikowa. Zaimki nieokreślone odmieniają się podobnie jak zaimek względny (por. s. 35), nieodmienna jednak pozostaje cząstka wyrazu, która utworzyła złożenie: nom. **aliquis**, gen. **alicuius**, dat. **alicui** itd.

3.4. Grupy deklinacji III

W odmianie rzeczowników III deklinacji najlepiej opanować najczęściej spotykany typ spółgłoskowy, a następnie zapoznać się z różnymi odchyleniami, tj. wiedzieć, że abl. sing. może mieć końcówkę **-e** lub **-i**, gen. pl. może mieć **-um** lub **-ium**, a rzeczowniki rodzaju nijakiego w nom., acc. i voc. pl. mają **-a** lub **-ia**. Ogólna znajomość rzeczowników III deklinacji ułatwia orientację w czytanych tekstach. Trwałe zaś poznanie typów rzeczowników III deklinacji i ich rodzajów (skrót: *m* — męski, *f* — żeński, *n* — nijaki jest podawany przy rzeczowniku) następuje przez ciągły kontakt z nimi w toku lektury tekstów łacińskich.

Grupa spółgłoskowa

<i>Rodzaj męski</i>	<i>żeński</i>	<i>nijaki</i>
Singularis		
N. = V. senator	senator	lex ustawa, prawo
G. senator	-is	leg-is
D. senator	-ī	leg-ī
Acc. senator	-em	leg-em
Abl. senator	-e	leg-e
		carmen <i>pieśń</i>
		carmin-is
		carmin-ī
		carmen
		carmin-e
Pluralis		
N. = V. senator	-ēs	leg-ēs
G. senator	-um	leg-um
D. senator	-ībus	leg-ībus
Acc. senator	-ēs	leg-ēs
Abl. senator	-ībus	leg-ībus
		carmin-a
		carmin-um
		carmin-ībus
		carmin-a
		carmin-ībus

Grupa samogłoskowa

<i>Rodzaj nijaki</i>		
Singularis		
N. = Acc. = V.	exemplar	wzór
G.	exemplaris	maris
D.	exemplarī	marī
Abl.	exemplarī	marī
		mare <i>morze</i>
Pluralis		
N. = Acc. = V.	exemplariā	marīa
G.	exemplariūm	marīum
D.	exemplarībus	marībus
Abl.	exemplarībus	marībus

Grupa mieszana

Rodzaj męski i żeński Singularis

N. = V.	mons	góra (m)	navis	okręt (f)
G.	montis		navis	
D.	montī		navī	
Acc.	montem		navem	
Abl.	monte		nave	

Pluralis

N. = V.	montēs		navēs	
G.	montīum		navīum	
D.	montībus		navībus	
Acc.	montēs		navēs	
Abl.	montībus		navībus	

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Określ przypadek, liczbę i przetłumacz:

virginum ☆ libertate ☆ lancem ☆ principem ☆ capite ☆ reges
☆ cupiditates ☆ frugibus ☆ nocti ☆ discrimina ☆ sidera
☆ temporum ☆ onera ☆ floribus ☆ sollicitudinibus ☆ sanguine
☆ precum ☆ legiones ☆ hospite.

Ćwiczenie 2

Określ przypadki następujących wyrażen i podaj ich nom. sing. lub plur. (w zależności od liczby, w jakiej znajduje się zwrot podany w ćwiczeniu):

eius laboris magni ☆ eodem itinere longo ☆ illum civem fortem ☆ illis temporibus antiquis ☆ istorum exemplarum innumerabilium ☆ illius artis novae ☆ ei civi Romano ☆ eius virginis nobilis ☆ hoc more Romano.

CAPUT IX

1. TEKST

Illi [Druides] rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procurant, religiones interpretantur: ad hos magnus adulescentium numerus disciplinae causā concurrat, magnoque hi sunt apud eos honore. Nam fere de omnibus controversiis publicis privatisque constituent, et, si quod est admissum facinus, si caedes facta, si de hereditate, de finibus controversia est, iidem decernunt, praemia poenasque constituunt [...] His autem omnibus druidibus praeest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo aut si qui ex reliquis excellit dignitate, succedit, aut, si sunt plures pares, suffragio druidum, nonnumquam etiam armis de principatu contendunt. Hi certo anni tempore in finibus Carnutum, quae regio totius Galliae media habetur, considunt in loco consecrato. Huc omnes undique, qui controversias habent, conveniunt eorumque decretis iudiciisque parent.

Caesar, *Comm. de bello Gall.* VI 13,4—6,8—10

divinus, -a, -um boski
sacrificium, -i ofiara
ac i
religio, -ōnis / religia, wątpliwość religijna

interpretor, -āri tłumaczyć, wyjaśniać, por. interpretacja
fere prawie
controversia, -ae zatarg, spór, por. kontrowersja

adulescens, adulescentis *m* młodzie-
niec
admitto, -ĕre dopuszczać się
facinus, -ōris *n* czyn, zbrodnia, wy-
stępek
caedes, caedis *f* zabójstwo, rzeź
factus, -a, -um dokonany
decerno, -ĕre rozstrzygać, uchwalać
hereditas, -ātis *f* dziedzictwo, spadek
praemium, -i nagroda, wynagrodze-
nie, *por.* premia
poena, -ae kara
constituo, -ĕre ustanawiać, rozstrzy-
gać
autem zaś
excello, -ĕre górować, wyróżniać się
reliquus, -a, -um pozostały
dignitas, -ātis *f* godność, stanowi-
sko, *por.* dygnitarz
succedo, -ĕre następować, wstępo-
wać

2. SKŁADNIA

rebus divinis interesse (*z dat.*) zajmować się służbą bożą
☆ **procurare sacrificia** składać ofiary ☆ **disciplinae** (*gen.*)
causā dla nauki, na naukę ☆ **magno honore esse** (*por. s. 53*)
cieszyć się wielkim poważaniem ☆ **hoc mortuo** po śmierci
tego ☆ **certo anni tempore** w określonej porze roku ☆ **prae-**
sum, praeesse (*z dat.*) stać na czele, przewodniczyć, kiero-
wać ☆ **habĕor** (*por. s. 53*) uchodzę za coś ☆ **si quod est**
admissum facinus jeśli dopuszczono się jakiegoś przestęp-
stwa

plures, plura *pl* bardzo wielu, bardzo
wiele
par, paris równy
suffragium, -i głosowanie
nonnumquam niekiedy
etiam także
principatus, -us (*dekl. IV*) pierwszeń-
stwo, naczelna władza
contendo, -ĕre walczyć
finis, finis *m* koniec, granica, cel;
fines, -ium *pl* kraj
regio, -ōnis *f* okolica, kraina
consido, -ĕre zasiadać, siadać razem
consecratus, -a, -um poświęcony, świę-
ty
huc tu
undique zewsząd
convenio, -ire schodzić się
decretum, -i postanowienie, uchwała
iudicium, -i sąd, wyrok

3. PREPARACJE

3.1. Verba deponentia

W języku łacińskim istnieją czasowniki, które mają formy
strony biernej, lecz zachowują znaczenie czynne. Czasowniki
te nazywają się *verba deponentia*. Przykłady:

koniugacja I: **interpretor, interpretari** (*tłumaczyć, wyja-
śniać*)

koniugacja II: **pollicĕor, pollicĕri** (*obiecywać*)

koniugacja III: **loquor, loqui** (*mówić*)

koniugacja IV: **potior, potiri** (*panować, władać*).

Nie znane nam jeszcze formy: *participium praesentis activi*
i participium futuri activi (imiesłów czasu teraźniejszego
i przyszłego) *deponentia* zachowują w stronie czynnej.
O tych formach będzie mowa w *Caput XII*.

3.2. Koniugacja IV

Należą do niej czasowniki, których temat kończy się na *-i*,
infinitivus -ire. Oto odmiana:

Indicativus praesentis activi

audiō	słyszę	audimus
audis		auditis
audit		audi-u-nt

Indicativus praesentis passivi

audiōr	jestem słyszany	audimur
audiris		audimini
auditur		audi-u-ntur

Infinitivus praesentis activi

audire słyszeć

Infinitivus praesentis passivi

audīrī *być słyszany*

Imperativus

audī! *usłysz!* audīte! *usłyszcie!*

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Określ przypadek, liczbę i przetłumacz:

huius civitatis	ei generi nobili
sine ullo duce	illa parte magna
ad eam partem oppidi	eorum civium Romanorum
eorundem scelerum	quorum iuvenum audacium
aliquam regionem	huius itineris longi
magna pars eorum	illum civem fortem
sub ipsis radicibus montis	quos homines sapientes

Ćwiczenie 2

Następujące czasowniki — deponentia — odmień w indicat. praesentis passivi:

experīor, experīri (<i>doświadczać, próbować</i>)
obliviscor, oblivisci (<i>zapominać</i>)
queror, queri (<i>skarżyć się</i>)
proficiscor, proficisci (<i>wyruszać, wyjeżdżać</i>)
profitēor, profitēri (<i>otwarcie wyznawać, publicznie oświadczać</i>)
patiōr, pati (<i>cierpieć</i>) — por. z odmianą cupio ze s. 33
arbitror, arbitrāri (<i>oceniać, mniemać, sądzić, uważać</i>), por. arbitraz

Ćwiczenie 4

Przetłumacz następujące sentencje:

- Vacua vasa plurimum sonant.
vas, vasis *n* naczynie; **plurimum** najwięcej; **sono,-are** dźwięczeć, wydawać dźwięk
- Nulla dies sine lineā.
dies dzień; **nullus,-a,-um** żaden; **sine** (*z abl.*) bez; **linea,-ae** kreska, linia
- Dives, qui sapiens est.
dives, divitis bogaty; **sapiens, sapientis** mądry
- Vita brevis est, longa ars.
vita,-ae życie; **brevis,-is,-e** krótki; **ars, artis** sztuka; **longus,-a,-um** długi
- Nihil novit qui aequae omnia.
novit umie, zna; **nihil** nic; **nemo** nikt; **aequae** równo, jednakowo; **omnis,-is,-e** wszystek; nom. pl. rodzaju męskiego i żeńskiego: **omnes** wszyscy, wszystkie; nom. = acc. pl. rodzaju nijakiego: **omnia** wszystko.

Wskazówka 1

W języku łacińskim może być tylko jedno przeczenie, w języku polskim jest inaczej: **nihil novit** — **nic nie** umie.

Wskazówka 2

Accusativus singularis i pluralis rzeczowników rodzaju nijakiego jest **zawsze** taki sam jak nominativus; stosuje się to także do **nihil** i **omnia**. Patrz Caput IV, s. 26 — ogólne reguły deklinacyjne.

CAPUT X

1. TEKST

Alterum genus est equitum. Hi cum est usus atque aliquod bellum incidit (quod ante Caesaris adventum fere quotannis accidere solebat), omnes in bello versantur, atque eorum ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circum se ambactos clientesque habet [...] Deorum maxime Mercurium colunt; huius sunt plurima simulacra, hunc omnium inventorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quaestus pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrantur; post hunc Apollinem et Martem et Iovem et Minervam. De his eandem fere, quam reliquae gentes, habent opinionem: Apollinem morbos depellere, Minervam operum atque artificiorum initia tradere, Iovem imperium caelestium tenere, Martem bella regere.

Caesar, *Comm. de bello Gall. VI 15,17,1—2*

eques, -itis *m* rycerz, jeździec
usus, -us użytek, zastosowanie
incido, -ere trafiać się, zdarzać się,
por. incydent
versor, versari obracać się, brać udział
accidere solebat zwykło się zdarzać

ante (*z acc.*) przed
adventus, -us przybycie, nadejście,
por. adwent
quotannis corocznie
ambactus, -i towarzysz, sługa, poddany

cliens, -ntis *m* klient*, *por.* klient;
zwolennik
circum (*z acc.*) około
maxime najbardziej
colo, -ere czcić, wielbić, mieć w poszanowaniu
dico, -ere mówić
simulacrum, -i podobizna, figura
plurimus, -a, -um liczny
inventor, -oris *m* wynalazca, *por.* inwencja
ars, artis *f* sztuka, rzemiosło
ferunt = dicunt
via, viae droga
iter, itinēris *n* podróż, marsz, droga
dux, ducis *m* wódz
quaestus, -us zysk, zarobek, korzyść
pecunia, -ae pieniądz
mercatura, -ae handel
vis siła, wpływ
arbitror, arbitrari sądzić, uważać
maximus, -a, -um największy
quam jak
fere prawie
reliquus, -a, -um pozostały, opuszczony
gens, gentis *f* ród, plemię, lud, naród

opinio, -onis *f* mniemanie, pogląd,
por. opinia
depello, -ere odpędzić, oddalić
caelestis, -is, -e niebiański; **caelestes, -ium** *pl* niebianie
imperium, -i rozkaz, władza, panowanie
initium, -i wstęp, początek, *por.* inicjał, inicjatywa
teneo, -ere trzymać, posiadać
rego, -ere (*z acc.*) kierować, rządzić, władać
bellum, -i wojna
artificium, -i dzieło sztuki, sztuka
opus, operis *n* praca, dzieło; praca ręczna, sztuka, rzemiosło
Apollo, -inis Apollo, bóg słońca, muzyki, poezji i sztuki lekarskiej;
Iuppiter, Iovis Jowisz, władca bogów;
Mars, Martis Mars, bóg wojny;
Mercurius, -i Merkury, bóg handlu, zysku, podróży;
Minerva, -ae Minerwa, opiekunka rzemiosł, nauczania, lecznictwa. Cezar imionami bogów rzymskich określa zbliżone do nich bóstwa celtyckie.

* Słowo to oznaczało wolnego, niezamożnego obywatela rzymskiego, pozostającego w zależności od możnych patronów, wobec których zobowiązywał się do posłuszeństwa i wierności; w tekście Cezara odnosi się ono do stosunków panujących w Galii.

2. SKŁADNIA

usus est zachodzi potrzeba ☆ **in bello versantur** biorą udział w wojnie ☆ **ut quisque est... amplissimus** im kto jest znaczniejszy (bardziej wpływowy) ☆ **genēre copiisque** urodzeniem i majątkiem ☆ **ita plurimos** tym więcej ☆ **circum se** wokół siebie ☆ **post hunc** po tym, dopiero po nim ☆ **ad quaestus pecuniae mercaturasque** na zarobki pieniężne i handel; w uprawianiu, prowadzeniu interesów handlowych ☆ **Minervam operum atque artificiorum initia tradere** że Minerwa daje początek sztuk i rzemiosł; naucza zasad...

3. PREPARACJE

3.1. Deklinacja IV

Do deklinacji IV należą rzeczowniki rodzaju męskiego zakończone w nom. sing. na **-us** i rodzaju nijakiego zakończone w nom. sing. na **-u**. Genetivus singularis tych rzeczowników kończy się na **-us**.

Singularis

	masculinum	neutrum
N. = V.	questus <i>zysk</i>	genū <i>kolano</i>
G.	questūs	genūs
D.	questuī	genū
Acc.	questum	genū
Abl.	questū	genū

Pluralis

	masculinum	neutrum
N. = V.	quaestūs	genua
G.	questuum	genuum
D.	questibus	genibus
Acc.	questūs	genua
Abl.	questibus	genibus

Do deklinacji IV należy jeszcze kilka rzeczowników rodzaju żeńskiego zakończonych w nom. sing. na **-us**. Są to: manus, -us (*reka*), domus, -us (*dom*), tribus, -us (*dzielnica, powiat*), porticus, -us (*krużganek*), Idus, Iduum *pl* (*Idy*, nazwa 13. lub 15. dnia miesiąca, np. Idy marcowe — dzień śmierci Cezara). Rzeczownik domus ma w niektórych przypadkach końcówki deklinacji II. W kilku wypadkach rzeczownik ten występuje bez przymków:

domum propero (*śpieszę do domu*);
domo venio (*przychodzę z domu*);
domi sum (*jestem w domu*).

3.2. Odmiana rzeczownika *vis* (siła)

Rzeczownik ten występuje w liczbie pojedynczej tylko w acc. — **vim** i w abl. — **vi**. Liczba mnoga jest następująca: N. = = Acc. **vires**, G. **virium**, D. = Abl. **viribus**.

3.3. Accusativus cum infinitivo

Jest to konstrukcja składająca się z rzeczownika lub zaimka w bierniku, pełniącego funkcję podmiotu, oraz orzeczenia wyrażonego bezokolicznikiem. Strukturę acc. cum inf. tłumaczy się na język polski przez zdanie podrzędne dopełnieniowe, zaczynające się od spójników **że, żeby**. Accusativus cum infinitivo występuje po:

1. czasownikach wyrażających mówienie, myślenie, spoztrzymanie (*verba dicendi et sentiendi*), np. dico (*mówię*), sentio (*myślę*), existimo (*uważam*), puto (*sądzę*), scio (*wiem*), nuntio (*donoszę*), nēgo (*przeczę*);
2. czasownikach: volo (*chcę*), veto (*zabraniam*), iubeo (*rozkazuję*), prohibeo (*zabraniam*) — tzw. *verba voluntatis*;
3. czasownikach znaczących: cieszę się (*gaudeo*), boleję (*doleo*), smucę się (*lugeo*), dziwię się (*miror*), żalę się (*queror*) — tzw. *verba affectus*;
4. zwrotach takich, jak: constat (*wiadomo*), apparet (*okazuje się*), oportet (*potrzeba*), necesse est (*jest rzeczą konieczną*), fas est (*godzi się*).

Przykłady:

Gaudeo tibi iucundas esse meas litteras. (*Cicero*)

(*Cieszę się, że mój list jest ci miły*).

gaudeo — słowo rządzące (verbum regens)

meas litteras — accusativus; **iucundas** — także w acc., jest to orzecznik, który musi być w tym samym przypadku, co podmiot (związek zgody) (por. s. 29)

esse — infinitivus

Hunc omnium inventorem artium ferunt [*esse domysłne*].

(*Uważają, że on (ten) ma największą siłę do zarobków pieniężnych i handlu* — dosłownie; poprawnie: *ma duży wpływ na zyski pieniężne i handel*).

Apollinem morbos depellere.

Minervam operum atque artificiorum initia tradere.

Iovem imperium caelestium tenere.

Martem bella regere.

habent opinionem:

(*mają pogląd*)

Wskazówka 1

- a. W konstrukcji acc. cum inf. nie oddziela się przecinkiem słowa rządzącego, gdyż w języku łacińskim jest to jedno zdanie.
- b. Zaimek zwrotny występuje wtedy, gdy chodzi o 3. osobę liczby pojedynczej lub mnogiej, odnoszącą się do podmiotu zdania rządzącego konstrukcją acc. cum inf.:

Puer **se** bene Homerum recitare putat.

(*Chłopiec sądzi, że (on)*).

Pueri **se** suis libris delectare dicunt.

(*Chłopcy mówią, że (oni)*).

ale

Eum poëtarum libros legere scio.

(*Wiem, że on*).

Analiza: W ostatnim przykładzie podmiotem zdania rządzącego jest *ja* i dlatego zaimek *on* jest wyrażony przez *is* (*on*), a nie przez zaimek zwrotny *se*.

Wskazówka 2

Język polski ma tylko jedną formę bezokolicznika czynnego i biernego, np.: chwalić, być chwalonym. Dokonanie lub niedokonanie czynności wyrażają w języku polskim bezokoliczniki **osobnych czasowników** dokonanych i niedokonanych, np.: chwalić, pochwalić; czytać, przeczytać.

W języku łacińskim niedokonanie lub dokonanie czynności wyrażają odrębne formy bezokolicznikowe **tego samego czasownika** w czasie teraźniejszym: infinitivus praesentis — laudāre, laudāri i w czasie przeszłym: infinitivus perfecti, którą to formę poznamy w Caput XX, s. 120. Nadto język łaciński ma osobną formę bezokolicznika na oznaczenie czynności przyszłej: infinitivus futuri, którą język polski nie dysponuje.

3.4. Zaimki dzierżawcze i osobowe

Zaimki: *meus, mea, meum (mój)*, *tuus, tua, tuum (twój)*, *noster, nostra, nostrum (nasz)*, *vester, vestra, vestrum (wasz)* odmieniają się według deklinacji I i II. Natomiast zaimki osobowe: *ego (ja)*, *tu (ty)*, *nos (my)*, *vos (wy)* mają inną odmianę. (O 3. osobie była mowa w Caput V, s. 34).

Odmiana zaimków osobowych

Singularis

N.	ego	ja	tū	ty
G.	meī	mnie	tuī	ciebie
D.	mihī	mnie, mi	tibī	tobie, ci
Acc.	mē	mnie, mię	tē	ciebie, cię
Abl.	mē	mną	tē	tobą

Pluralis

N.	nōs	my	vōs	wy
G.	nostrī, nostrum	nas, z nas	vestrī, vestrum	was, z was
D.	nōbīs	nam	vōbīs	wam
Acc.	nōs	nas	vōs	was
Abl.	nōbīs	nami	vōbīs	wami

Wskazówka 1

Formy **nostri** i **vestri** (gen. pl.) używane są jako **genetivus obiectivus** i tłumaczy się je: *o nas, o was*, np.: *memento nostri (pamiętaj o nas)*. **Nostrum** i **vestrum** używane są jako **genetivus partitivus** (częstkowy), oznaczający całość, z której bierze się część i tłumaczy się je: *z nas, z was*, np.: *multi nostrum (wielu z nas)*.

Wskazówka 2

Zaimek zwrotny **se** nie ma nom., gen. **suī** (*siebie*), dat. **sibī** (*sobie*), acc. = abl. **sē** (acc. — *siebie, się*; abl. — *sobą*).

Zaimek ten odnosi się tylko do 3. osoby liczby pojedynczej i mnogiej. Dla innych osób używane są zaimki osobowe, np.:

lavo me (<i>myję się</i>)	lavamus nos (<i>myjemy się</i>)
lavas te (<i>myjesz się</i>)	lavatis vos (<i>myjecie się</i>)
lavat se (<i>myje się</i>)	lavant se (<i>myją się</i>)

Wskazówka 3

Polski zaimek zwrotny *się*, który jest właściwie zaimkiem zwrotnym 3. osoby, przejął również funkcję zaimka zwrotnego 1. i 2. osoby, natomiast w języku łacińskim zaimek zwrotny 3. osoby jest zaimkiem zwrotnym **wyłącznie 3. osoby**.

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Przetłumacz i wskaż elementy konstrukcji **acc. cum inf.**:

- Spero te valere. (*Cicero*)
- Me non esse inopem agnosco. (*Cicero*)
- Cupio, patres conscripti, me esse clementem. (*Cicero*)
- Dico providentiā deorum mundum administrari. (*Cicero*)
- Eumenes militibus suasit se contra barbaros proficisci.
- Caesarem certiozem faciunt sese non facile ab oppidis vim hostium prohibere. (*Caesar*)
- Patere tua consilia non sentis? (*Cicero*)
- Memento te hominem esse!
- Scio me nihil scire. (*Socrates*)
- Homo sum, nihil humanum a me alienum esse puto.
(*Terentius*)
- Suum cuique honorem redditum esse gaudeo.

Ćwiczenie 2

Gdy występują zaimki dzierżawcze, przynależność do 3. osoby wyraża się: a) drugim przypadkiem (gen.) zaimka

wskazującego, np. **is** (*ten*), gen. **eius** (*jego, jej*); b) zaimkiem **suus, sua, suum** (*swój*), np.:

videt **suum** amicum (widzi *swego* przyjaciela),

ale:

videt **eius** amicum (widzi *jego* przyjaciela).

Znane zdanie: Sapiens omnia sua secum portat. (*Mądry wszystko swoje nosi ze sobą.*) można zmieniać w następujący sposób:

Omnia mea mecum porto. (*Niosę wszystko swoje ze sobą.*)

Omnia tua tecum portas. (*Niesiesz wszystko swoje ze sobą.*)

Omnia sua secum portat. (*Niesie wszystko swoje ze sobą.*)

Omnia nostra nobiscum portamus. (*Niesiemy wszystko swoje ze sobą.*)

Omnia vestra vobiscum portatis. (*Niesiecie wszystko swoje ze sobą.*)

Omnia sua secum portant. (*Niosą wszystko swoje ze sobą.*)

Przetłumacz:

— Tua res agitur, paries cum proximus ardet. (*Horatius*)

CAPUT XI

1. TEKST

Galli se omnes ab Dite patre prognatos praedicant idque ab druidibus proditum dicunt. Ob eam causam spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt [...] Germani multum ab Gallorum consuetudine differunt. Nam neque druides habent [...] neque sacrificiis student. Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt et quorum aperte opibus iuvantur, Solem et Vulcanum et Lunam, reliquos ne famā quidem acceperunt. Vita omnis in venationibus atque in studiis rei militaris consistit; a parvis labori ac duritiae student [...] Agri culturae non student, maiorque pars eorum victus in lacte, caseo, carne consistit.

Caesar, Comm. de bello Gall. VI 18,21,1—3,22

Dīs, Ditis imię boga świata podziemnego

praedīco, -āre ogłosić, oświadczać

prognātus, -a, -um pochodzący od kogoś

prodo, -ēre przekazać; **proditus, -a, -um** przekazany

ob z powodu, dla

spatium, -i przestrzeń, odległość

dies, diēi dzień

nox, noctis f noc

finio, -ire ograniczyć, odgraniczyć, zakończyć

nam albowiem

neque... neque... ani... ani...

sacrificium, -i ofiara

cerno, -ēre rozróżniać, widzieć

aperte otwarcie

iuvo, -āre pomagać, wspierać

ops, opis (**opem, ope** — *innych przypadków brak w sing.*) moc, siła,

potęga; **opes, opum** pl potęga, środki, zasoby, majątek

venatio, -ōnis f polowanie

consisto, -ēre polegać na czymś, opierać się, *por.* konsystencja

victus,-us pożywienie
 lac, lactis *n* mleko
 caro, carnis *f* mięso
 caseus,-i ser
 Sol, Solis Słońce, bóstwo słońca;

Vulcanus,-i Wulkan, bóg ognia;
 Luna,-ae Luna, bóstwo księżyca.
 Cezar nadaje germańskim bóstwom imiona bogów rzymskich (por. s. 63).

2. SKŁADNIA

prognātos *domyślne esse* ☆ proditum *domyślne esse* ☆ ducere *numēro deōrum* zaliczać do bogów ☆ ne famā quidem accepērunt nawet z pogłosek nie słyszeli ☆ studēre *agri culturae* trudnić się rolnictwem ☆ studēre *sacrificiis* składować ofiary ☆ studēre *labori ac duritiāe* prowadzić pracowity i surowy tryb życia ☆ in lacte... consistit składować się z mleka...

3. PREPARACJE

Deklinacja V

Należą do niej rzeczowniki rodzaju żeńskiego zakończone w nom. sing. na -es, w gen. sing. na -ei.

	Singularis		Pluralis	
N. = V.	rēs	rzecz diēs	diēs	dzień
G.	reī	dieī	rērum	diērum
D.	reī	dieī	rēbus	diēbus
Acc.	rem	diem	rēs	diēs
Abl.	rē	diē	rēbus	diēbus

Wiele rzeczowników deklinacji V ma tylko liczbę pojedynczą (*singularia tantum*), np. spes (*nadzieja*), fides (*wierność*). Liczbę mnogą mają res i dies.

Wskazówka 1

Rzeczownik dies jest rodzaju męskiego lub żeńskiego. Rodzaju żeńskiego jest wtedy, gdy oznacza dzień określony, termin: dies dicta (*dzień naznaczony*), dies certa (*pewny, określony dzień*).

Wskazówka 2

Rzeczownik res w zależności od tego, z jakim występuje przymiotnikiem, przyjmuje różne znaczenia:

res publica rzeczpospolita, państwo
 res familiaris majątek
 res militaris wojskowość
 res adversae *pl* nieszczęście
 res arduae *pl* trudności, niepowodzenia
 res gestae *pl* dzieje, historia
 res publicae *pl* sprawy państwowe
 res secundae *pl* szczęście

Wskazówka 3

Zapamiętaj:

- Ad rem do rzeczy;
 in medias res do samej istoty, w środek rzeczy.
- Od rzeczownika res, abl. pl. rebus, powstał w języku polskim wyraz rebus: pisanie za pomocą rzeczy (przedmiotów), rysunków, stąd — zagadka obrazkowa.
- Acc. requiem (od requies, requiei *f*) używamy w języku polskim w funkcji mianownika na oznaczenie mszy żałobnej, która zaczyna się od słów: Requiem aeternam dona eis... (*Wieczny odpoczynek daj im...*), por. Requiem Mozarta.
- W języku polskim stały się mianownikami: omnibus (dat. pl.) — dosł. dla wszystkich — specjalista od wszystkiego; quorum (gen. pl.) oznacza prawomocną liczbę osób na zebraniach, por.: Dziś nie było quorum i zebranie się nie odbyło.

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Wypisz z tekstu zdania z konstrukcją *accusativus cum infinitivo* i objaśnij ich budowę.

Ćwiczenie 2

Przetłumacz posługując się słownikiem:

- Dies diem docet.
- Dies academicus; dies faustus; dies fasti.
- Truditur dies die.
- Nulla dies sine lineā.
- Res communis; rem actam agis; rerum concordia discors.
- Res ampla domi; res clamat ad dominum; res ipsa loquitur.
- Res iudicata pro veritate habetur.
- Amicus certus in re incertā cernitur.
- Amore, more, ore, re servantur amicitiae.
- Aequam memento rebus in arduis servare mentem.
- Thesaurus omnium rerum est memoria.

Wskazówki praktyczne związane z tłumaczeniem zdań łacińskich

Tłumaczenie zdania lub fragmentu tekstu łacińskiego zawsze zaczynaj od jego przeczytania. Zastanów się nad treścią przeczytanego tekstu i przeczytaj jeszcze raz. Na podstawie znanych słówek uchwycić sens ogólny. Znaczenia wielu słów można się łatwo domyśleć bez zaglądania do słownika, bądź z kontekstu, bądź na podstawie znanych wyrazów występujących w języku polskim, a pochodzących z języka łacińskiego.

Dokonaj w myśli lub na piśmie wstępnego tłumaczenia, tzw. roboczego. Zdanie zbyt trudne możesz chwilowo opuścić; powrócisz do niego po przetłumaczeniu zdań następujących, w powiązaniu bowiem z całym kontekstem sens owego trudnego zdania też stanie się zrozumiałe. **Najistotniejszym etapem pracy nad tekstem jest analiza wewnętrzna każdego zdania i przekład ostateczny.** Po wstępnym zrozumieniu tekstu wyszukaj w słowniku nieznanne wyrazy, mając na uwadze najważniejszy dobór znaczeń. Jeżeli znane ci słowa nie odpowiadają treści zdania, sprawdź ich znaczenie w słowniku, słowo bowiem może mieć kilka znaczeń. Ponadto często występują homonimy lub idiomy łacińskie. Postaraj się następnie stwierdzić, jaką funkcję spełniają dane słowa w zdaniu.

Najlepiej zaczynaj od orzeczenia, a potem przejdź do podmiotu, tworząc w ten sposób grupy wyrazów skupione wokół tych części zdań. Jest to szczególnie ważne przy tłumaczeniu zdań z szykiem przestawnym, stosowanym zwłaszcza w poezji. Robocze tłumaczenie powinno być możliwie dosłowne. Bywa ono czasami niezbyt poprawne językowo. Tym się nie przerażaj. Kolejne tłumaczenie musi już być zgodne z duchem języka polskiego, ale też jak najwierniej powinno oddawać myśl, nastrój i formę łacińskiego oryginału.

CAPUT XII

1. TEKST

Una est amicitia in rebus humanis, de cuius utilitate omnes uno ore consentiunt [...] Multi divitias despiciunt, quos parvo contentos tenuis victus cultusque delectat [...] De amicitia omnes ad unum idem sentiunt [...] Sine amicitia vitam esse nullam [...] Est enim amicitia nihil aliud nisi omnium divinarum humanarum rerum cum benevolentia et caritate consensio.

Cicero, Laelius de amicitia XXIII 86, VI 20*

Uwaga: Przy tłumaczeniu tego tekstu, w razie potrzeby, będziemy korzystać z ogólnego słownika łacińsko-polskiego.

2. SKŁADNIA

uno ore jednym głosem ☆ **omnes ad unum** wszyscy co do jednego

* Marek Tulliusz Cynceron (Marcus Tullius Cicero, 106—43 przed Chr.). Wielostronna działalność: wygłaszał i wydawał mowy, dzieła retoryczne, wiele dzieł filozoficznych, pisał listy. Obszerne wiadomości o Cynceronie znajdziemy w historii literatury rzymskiej i encyklopedii świata starożytnego. Przedmiotem rozważań w dziele pt. *Laelius de amicitia* jest przyjaźń.

3. PREPARACJE

3.1. Participium praesentis activi

Ut enim magistratibus leges, ita populo praesunt magistratus vereque dici potest magistratum legem esse loquentem, legem autem mutum magistratum.

(Cicero, De legibus III 1)

Participium praesentis activi (imiesłów czasu teraźniejszego strony czynnej) tworzy się przez dodanie do tematu praesentis **-ns** w nom. sing., **-ntis** w gen. sing. W koniugacji III i IV po temacie praesentis występuje spójka **-e-**, np.:

amo, amāre → ama-ns, gen. ama-nt-is (*kochający lub kochający*);

vidēo, vidēre → vide-ns, vide-nt-is (*widzący, widzący*);

lego, legēre → leg-e-ns, leg-e-nt-is (*czytający, czytający*);

audiō, audiēre → audi-e-ns, audi-e-nt-is (*śliczący, śliczący*).

Participium praesentis activi odmienia się według III deklinacji. W abl. sing. występuje końcówka **-e**, w gen. pl. **-lum**. Jeśli występuje w funkcji przymiotnika, to ma w abl. sing. końcówkę **-i**, np.: in **praesenti** periculo (*w obecnym niebezpieczeństwie*), ale **praesente** medico (*w obecności lekarza*).

Wskazówka 1

W języku polskim występują dwie formy imiesłowu czasu teraźniejszego: odmienny (przymiotnikowy) i nieodmienny (przysłówkowy). W języku łacińskim występuje **tylko imiesłów odmienny**, który musi się zgadzać w rodzaju, przypadku i liczbie z rzeczownikiem, do którego się odnosi (związek zgody).

Wskazówka 2

Verba deponentia (por. s. 59) zachowały participium praesentis w stronie czynnej, np.:

hortor, hortāri → **hortans, hortantis** (*zachęcający, zachęcający*);

pollicēor, pollicēri → **pollicens, pollicentis** (*obietujący, obiecujący*);

loquor, loqui → **loquens, loquentis** (*mówiący, mówiący*);

largior, largīri → **largiens, largientis** (*obdarzający, obdarzający*).

3.2. Zdanie z konstrukcją *accusativus cum infinitivo*:

Dici potest magistratum legem esse loquentem.

verbum regens (słowo rządzące): **dici potest**;

accusativus: **magistratum**;

infinitivus: **esse** + orzecznik: **legem loquentem** (również w acc.).

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Przetłumacz:

- Tarde venientibus ossa.
- Amantes amentes.
- Homo sapiens.
- Spiritus movens.
- Nihil difficile amanti esse puto.
- Nullus agenti dies longus est.

CAPUT XIII

1. TEKST

Zamierzamy przeczytać jeden z listów Cyncerona. Na ogół Rzymianie rozpoczynali list według jednakowej formuły: najpierw umieszczano imię tego, który pisze, w nominat., następnie imię tego, do kogo się pisze, w dat., i zwrot „przesyła pozdrowienie” — **salutem dicit** (dosł. *mówi*) albo pierwsze litery **s.d.** (**S.D.**).

Obywatel rzymski miał zwykle trzy imiona: praenomen (*imię*), nomen (*nazwisko*), cognomen (*przydomek*). Praenomen wyrażano zwykle przez pierwszą lub pierwsze dwie litery, np.:

A.	— Aulus	M.	— Manius
App.	— Appius	P.	— Publius
C.	— Gaius, Caius	Q.	— Quintus
Cn.	— Gnaeus	Sex.	— Sextus
D.	— Decimus	S. (Sp).	— Spurius
L.	— Lucius	T.	— Titus
M.	— Marcus	Ti. (Tib.)	— Tiberius

Np.: Praenomen	Nomen	Cognomen
Gaius*	Iulius	Caesar
Marcus	Tullius	Cicero
Publius	Ovidius	Naso
Quintus	Horatius	Flaccus
Publius	Vergilius	Maro

List Cyclerona

Cicero Terentiae suae s.d.

Si vales, bene est, ego valeo. Da operam, ut convalescas. Quod opus erit, ut res tempusque postulat, provideas atque administres, et ad me de omnibus rebus quam saepissime litteras mittas. Vale.

Cicero, Ad familiares XIV 21

si jeżeli
valēo,-ēre być zdrowym
bene dobrze
ut (z *coniunct.*) aby
convalesco,-ēre wyzdrowieć
reconvalesco,-ēre powracać do zdrowia, *por.* rekonwalescent
ut (z *indic.*) jak

tempus,-ōris *n* czas
postulo,-āre wymagać
providēo,-ēre przewidywać
administro,-āre zawiadywać, kierować, *por.* administracja
mitto,-ēre posyłać, *dosł.* puszczać w ruch
litterae,-ārum *pl* list

2. SKŁADNIA

da operam postaraj się ☆ **ut convalescas** abyś wyzdrowiała, *tryb coniunctivus* ☆ **quod opus erit** co będzie potrzeba ☆ **provideas** miej staranie, *tryb coniunctivus (iussivus)* ☆ **administres** wykonaj, *con. iussivus* ☆ **ad me quam saepissime** do mnie jak najczęściej ☆ **mittas** posyłaj, *con. iussivus*

* Jako skrót pisze się C. Początkowo dla dźwięku k i g była jedna litera C. Przy wprowadzeniu do alfabetu litery G zachowano literę C tylko w skrótach.

3. PREPARACJE

3.1. Sposób tworzenia trybu coniunctivus

Coniunctivus praesentis activi

I koniugacja	II koniugacja	III koniugacja	IV koniugacja
amo,-āre	vidēo,-ēre	lego,-ēre	audiō,-īre
amem	vidēam	legam	audiām
amēs	vidēās	legās	audiās
amet	vidēat	legat	audiāt
amēmus	videāmus	legāmus	audiāmus
amētis	videātis	legātis	audiātis
ament	vidēant	legant	audiant

Widzimy, że coniunctivus I koniugacji ma cechę **-e-**, przed którą zanika tematowe **a**, natomiast coniunctivus II, III i IV koniugacji ma cechę **-a-**.

Coniunctivus praesentis passivi otrzymujemy przez zamianę końcówek osobowych strony czynnej na końcówki osobowe strony biernej, np.: **amer, ameris** itd.

Coniunctivus praesentis słowa *sum, esse*

sim	sīmus
sīs	sītis
sit	sint

3.2. Modus coniunctivus

Tłumaczenie tego terminu to *tryb łączący*; można go nazwać także *trybem przypuszczającym*. Coniunctivus w języku łacińskim spełnia różne funkcje, przede wszystkim **jest trybem orzeczeń wielu zdań podrzędnie złożonych**. W zdaniach zaś **nadrzędných** może wyrażać:

1. **przypuszczenie, możliwość**, np.: *Quis hoc credat? (Kto mógłby w to uwierzyć?)*

2. **życzenie**, np.: Vivat! (*Niech żyje!*); Utinam falsus vates sim! (*Obym był fałszywym prorokiem!*)
3. **zachętę**, np.: Gaudeamus! (*Cieszymy się!*)
4. **rozkaz**, np.: Caveant consules! (*Niech się konsulowie mają na baczności!*); Videant consules! (*Niech baczą konsulowie!*)
5. **zakaz**, np.: Ne timueris! (*Nie bój się!* — przeczeniem jest *ne*)
6. **wahanie i niepewność**, np.: Quid faciam? (*Co mam zrobić?*)
7. **przyzwolenie**, np.: Naturam expellas furca tamen usque recurret. (*Choćbyś naturę wypędzał widłami, wciąż jednak będzie powracać.*)

W języku polskim w trybie przypuszczającym wyrażamy także:

1. grzeczne prośby, życzenia, pytania, np.: *Czy mógłbym prosić cię o zeszyt? Chciałbym przeczytać tę książkę. Może byłbyś łaskaw podać mi chleb.;*
2. polecenia, np.: *Podałbyś mi tę szklankę! Mógłbyś się wreszcie uspokoić!*
3. oczekiwania pewnych sytuacji i zdarzeń, życzenia adresowane do innych osób, np.: *Gdybym to wiedział! Tak bym chciał kupić tę książkę. Obyś już był zdrow!*

3.3. Ut obiectivum i ut finale

W przytoczonym liście Cyncerona znajdujemy *coniunctivus* w zdaniu podrzędnym: **ut convalescas** i w zdaniach nadrzędnych: **provideas, administres, mittas**. Z analizy tekstu wynika, że sposób tłumaczenia *coniunct.* zależy od kontekstu. W przypadku zdania podrzędnego występuje spójnik **ut**, który tłumaczymy *aby*, i orzeczenie w *coniunct.* czasu teraźniejszego — *convalescas*. Zdanie to wyraża życzenie, a użyty spójnik **ut** nazywa się *ut obiectivum*.

Zdania dopełnieniowe (*ut obiectivum*) występują po czasownikach znaczących prosić, starać się o coś, pragnąć, sprawić itp., np.:

Rogo, ut verba oratoris audiat. (*Proszę, abyście słuchali słów mówcy.*)

Ponieważ od zdań dopełnieniowych pod względem budowy nie różnią się **zdania celowe** (*ut finale*), dalsze uwagi podajemy łącznie. Występuje w nich ten sam spójnik **ut** (*aby*), **ne** (*aby nie*), np.:

Legibus omnes servimus, ut liberi simus. (*Wszyscy służymy prawom, abyśmy byli wolni.*)

Różnica jest tylko w treści zdania: zdanie dopełnieniowe odpowiada na pytanie *co, czego*, zdanie celowe — *w jakim celu, po co*? Czas *coniunct.* w tych zdaniach zależy od orzeczenia w zdaniu nadrzędnym. Jeżeli w zdaniu nadrzędnym jest *praesens* lub *futurum* (czas przyszły), to w zdaniu celowym lub dopełnieniowym jest użyty **coniunctivus praesentis**, po czasach zaś przeszłych — **coniunctivus imperfecti** (czasu przeszłego niedokonanego, o którym będzie mowa w następnym rozdziale). Przykłady zdań celowych występują w dalszych tekstach.

3.4. Coniunctivus iussivus i hortativus

Kolejne *coniunct.* z naszego tekstu wyrażają rozkaz: **coniunctivus iussivus**. Są użyte w 2. osobie liczby pojedynczej. Aczkolwiek w języku łacińskim rozkaz zwrócony do drugiej osoby wyraża najczęściej *imperativus*, to jednak i dla 2. osoby może być użyty *coniunctivus* dla wyrażenia rozkazu, np. *lege!* (*czytaj!*) albo *legas!* (*przeczytałbyś!*).

Rozkaz zwrócony do 1. osoby liczby mnogiej wyraża się w con. praesentis, zwanym **coniunctivus hortativus**. Przy tłumaczeniu na język polski stosujemy tryb rozkazujący, np.: gaudeamus (*cieszymy się*).

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Określ na podstawie przekładu, co wyraża **coniunctivus** w podanych niżej zdaniach:

- Quidquid agis, prudenter **agas** et respice finem!
(*Cokolwiek czynisz, czyń roztropnie i patrz końca!*)
- **Audiat** et altera pars. (*Seneca*)
(*Niech będzie wysłuchana i druga strona.*)
- **Amemus** patriam, **pareamus** senatui. (*Cicero*)
(*Kochajmy ojczyznę, bądźmy posłuszni senatowi.*)

Ćwiczenie 2

Przetłumacz:

- Vivant professores!
- Secedant improbi, secernant se a nobis, unum in locum congregentur, muro denique secernantur a nobis.
(*Cicero*)
- Dum inter homines sumus, colamus humanitatem.
(*Seneca*)
- Ne quis sit iudex in propriā causā. (*Seneca*)
- Prius quam exaudias, ne iudices! (*Seneca*)
- Sit tibi terra levis!
- Videant consules, ne quid detrimenti res publica capiat.
(*Cicero*)
- Cura ut te [...] videamus; cura ut omnia sciam; cura ut vir sis; audi ut scias; cura [...] ut ab omnibus [...] amemur.
(*Cicero*)

- Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in caelo et in terrā...

Ćwiczenie 3

Podkreśl formy czasowników w con. praesentis activi lub passivi:

laudas, laudes, laudantur, laudentur; delemus, delemus, deleamur; agitis, agatis, agimini, agamini; ducitur, ducatur; punit, puniat, puniamur, puniantur.

CAPUT XIV

1. TEKST

Publius Ovidius Naso urodził się w 43 r. przed Chr. Gdy stał u szczytu sławy, został skazany przez cesarza Augusta na wygnanie do Tomi nad Morzem Czarnym, gdzie zmarł w 18 roku.

Szczegółową charakterystykę twórczości Owidiusza można znaleźć w historii literatury rzymskiej i w książce St. Stabryły *Owidiusz — świat poetycki*.

Wśród utworów Owidiusza znajdują się *Przemiany* (*Metamorphoses libri XV*). Napisane są heksametrem. Są zbiorem mitów greckich i rzymskich. Oprócz wątku chronologicznego wspólna jest wszystkim opowieściom końcowa przemiana bohatera lub bohaterki w twór świata organicznego lub nieorganicznego. Stąd tytuł *Przemiany*. Zapoznajmy się z początkiem I księgi, opisującym wiek złoty.

**Aurēā primā sāta est aetas, quae vindicē nullo
Spontē suā, sinē lēgē fidem rectumquē colēbat.
Poenā mētusque ābērant, nec verbā mīnantīā fixo
aerē lēgēbantur, nec supplex turbā tīmēbat
iudicīs ōrā sūī, sēd ērant sinē iūdicē tūti.
Nondum caesā sūis, pērēgrīnum ut vīsērēt orbem,
montībūs in liquīdas pīnus descendērāt undas,
nullāquē mortāles, praeter suā, lītōrā nōrant.**

**Nondum praecipites cingēbant oppidā fossae;
non tūbā directī, nōn aeris cornūā flexi,
non galēae, non ensis, ērant: sinē mīlītis ūsu
mollīā sēcūrae pērāgēbant ōtīā gentes.**

Ovidius, Metamorphoses I 89—100

aurēus, -a, -um złoty
aetas, aetātis *f* wiek
sero, -ēre siać; **sata est** (*perfectum*, czas przeszły dokonany, *por.* s. 118) powstał, nastąpił
vindex, -icis *m* obrońca, mściciel
sponte suā z własnej woli
lex, legis *f* prawo
fides, fidēi zaufanie, ufność, rzetelność
rectum, -i prawość
colo, colēre czcić, wielbić
poena, -ae kara
metus, -us trwoga, obawa
nec... nec... ani... ani...
verbum, -i słowo
minans, -ntis grożący, zagrażający
fluxus, -a, -um przybity, przymocowany
men, aeris *n* spiż, tablica spiżowa
supplex, supplicis pokorny, błagalny
turba, -ae tłum, lud, ludzie
tīmēo, -ēre bać się, lękać się
ludex, -icis *m* sędzia
os, oris *n* twarz, oblicze
tutus, -a, -um bezpieczny
nondum jeszcze nie
caecus, -a, -um ściepły, wycięty
peregrinus, -a, -um zagraniczny, obcy, *por.* peregrynacja
viso, -ēre odwiedzić, zwiedzić, *por.* wizyta
orbis, orbis *m* krąg, świat

mons, montis *m* góra
liquidus, -a, -um płynny, *por.* likwidacja
pinus, -i *f* (*wyjątek*) sosna (*tu:* jako materiał na budowę okrętów)
descendo, -ēre zstępować, schodzić w dół; **descenderat** zeszła w dół (*plusquamperfectum*, czas zaprzeczony, patrz *Caput XX*, s. 120)
unda, -ae fala, woda
nullus, -a, -um żaden
mortalis, -is, -e śmiertelny
praeter (*z acc.*) oprócz
litus, -ōris *n* brzeg, wybrzeże
nosco, -ēre znać; **norant = noverant** (*plusquamperfectum*) poznali
praeceps, -cipitis stromy, głęboki
cingo, -ēre opasywać
oppidum, -i miasto
fossa, -ae rów, kanał
tuba, -ae trąba, *por.* tubka
directus, -a, -um prosty
cornu, -us róg
flexus, -a, -um zgięty, zakrzywiony
galēā, -ae hełm
ensis, ensis *m* miecz
sine (*z abl.*) bez
mollis, -e miękki
securus, -a, -um wolny od trosk, spokojny
perago, -ēre przepędzać
otium, -i wypoczynek, wolny czas
gens, gentis *f* lud, naród

2. SKŁADNIA

vindice nullo bez obrońcy, choć nie było obrońcy (konstrukcja zwana *ablativus absolutus*, o której będzie mowa w Caput XVI) ☆ **verba minantia** słowa grożące (karami za przestępstwa) ☆ **fixo aere = in fixo aere** — rozporządzenia wywieszano w Rzymie na spiżowych tablicach ☆ **turba tute erant = turba tuta erat**; jest to *constructio ad sensum*, tzn. składnia według znaczenia; niekiedy orzeczenie stosuje się do treści podmiotu, a nie do jego formy gramatycznej ☆ **sine iudice** bez sędziego (który by ich strzegł przed złoczyńcami) ☆ *Polącz: caesa pinus nondum descendērat montibus suis in liquidas undas, ut viseret orbem* ☆ **ut viseret orbem — ut finale** (*coniunctivus imperfecti*) ☆ **montibus = de montibus** ☆ **tuba directi aeris** trąba z prostej miedzi; **cornua flexi aeris** rogi ze zgiętej miedzi — można przetłumaczyć: proste miedziane trąby, zgięte miedziane rogi ☆ **aeris — genitivus qualitatis**, dopełniacz jakościowy, wyrażający przymiot, jakość, występujący z przydawką przymiotną, np.: *vir magni ingenii* (*mąż wielkiego talentu = mąż bardzo utalentowany*) ☆ **sine militis usu** bez pomocy żołnierza ☆ *Polącz: gentes securae peragebant otia mollia*

3. PREPARACJE

3.1. Imperfectum

W tekście Owidiusza występowały formy czasownikowe: *colebat, legebantur, timebat, cingebant, peragebant i aberant, erant*. Z wyjątkiem dwóch ostatnich mają one wspólną cechę **-ba-**, charakterystyczną dla jednego z czasów przeszłych — **imperfectum**; jest to czas przeszły niedokonany.

W języku polskim czynności niedokonane i dokonane wyrażają się przez formy koniugacyjne czasowników niedokonanych i dokonanych. W języku łacińskim czynności niedokonane i dokonane wyrażają się przez formy koniugacyjne **tego samego czasownika**.

3.2. Indicativus imperfecti activi et passivi — tryb oznajmujący czasu przeszłego niedokonanego strony czynnej i biernej

I kon. **amo, amāre**

amā-**ba**-m *kochałem*
amā-**bā**-s
amā-**ba**-t
amā-**bā**-mus
amā-**bā**-tis
amā-**ba**-nt

II kon. **timēo, timēre**

timē-**ba**-m *balem się*
timē-**bā**-s
timē-**ba**-t
timē-**bā**-mus
timē-**bā**-tis
timē-**ba**-nt

II kon. **lego, legere**

leg-ē-**ba**-m *czytałem*
leg-ē-**bā**-s
leg-ē-**ba**-t
leg-ē-**bā**-mus
leg-ē-**bā**-tis
leg-ē-**ba**-nt

IV kon. **audiō, audire**

audi-ē-**ba**-m *słyszałem*
audi-ē-**bā**-s
audi-ē-**ba**-t
audi-ē-**bā**-mus
audi-ē-**bā**-tis
audi-ē-**ba**-nt

Zamieniając końcówki na znane już końcówki strony biernej (-r, -ris, -tur, -mur, -mini, -ntur) otrzymamy **indicativus imperfecti passivi**, np.: *ama-ba-r* (*byłem kochany*), *leg-e-ba-ntur* (*były czytane*).

Indicativus imperfecti activi czasownika *esse* i jego złożenia

sum, esse		absum, abesse	
eram <i>byłem</i>	erāmus	abēram <i>byłem nieobecny</i>	aberāmus
erās	erātis	abērās	aberātis
erat	erant	aberat	aberant

Czasownik *capiō, capēre* (por. s. 33) tworzy imperfectum następująco: *capiēbam, capiēbās* itd.

3.3. Coniunctivus imperfecti

Coniunctivus imperfecti wszystkich koniugacji tworzy się przez dodanie do **infinit. praesentis activi** końcówek osobowych strony czynnej albo biernej:

amāre-m, amāre-s, amāre-t	itd.
timēre-m	itd.
legēre-m	itd.
audire-m	itd.
amāre-r, amārē-ris, amārē-tur	itd.
timēre-r	itd.
legēre-r	itd.
audire-r	itd.

Coniunctivus imperfecti słowa *esse*:

esse-m, essē-s, esse-t, essē-mus, essē-tis, esse-nt.

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Utwórz **indicativus imperfecti activi et passivi**:

veniō, -īre; existimo, -āre; habēō, -ēre; audēō, -ēre; dico, -āre; dico, -ēre; premo, -ēre; conveniō, -īre; sentiō, -īre; colo, -ēre.

Ćwiczenie 2

Rozpoznaj, jakie to formy:

ambulat, ambularet, clament, timebamus, esset, inciperem, habes, habebatis, optatur, ducebar, ducereris.

Ćwiczenie 3

Dla ułatwienia czytania heksametru podano na s. 86 pogrubionym drukiem sylaby, które rozpoczynają stopę, wraz z iloczasetem pozostałych sylab. **Zastanów się, dlaczego przy niektórych sylabach nie zaznaczono iloczasetu?**

CAPUT XV

1. TEKST

Ipsā quōque **immūnis** rastrōque intactā nec **ullis**
sauciā vōmērībus per sē dābāt omniā tellus;
contentīquē cībis nullō cōgentē creātis
arbutēos fetus montānāquē frāgā lēgēbant
cornāque ēt in dūrīs haerentiā mōrā rūbētis,
et quae dēcidērant pātulā Iōvis arbōrē glandes.
Vēr ērāt **aeternum plācidīquē tēpentībūs auris**
mulcēbant Zēphūri nātos sinē sēmīnē flōres.
Mox ētiām frūges tellūs inārātā fērebat
nec rēnōvātūs āger grāvīdis cānēbāt āristis;
flūmīnā iam lactis, iam flūmīnā nectārīs ībant
flāvāquē dē virīdi stillābant īlicē mellā.

P. Ovidius Naso, Metamorphoses I 101—112

immūnis, -is, -e wolny od obowiązku,
uwolniony
rastrum, -i motyka
intactus, -a, -um nietknięty
saucius, -a, -um zraniony, skaleczony
vomer, -eris m lemiesz, plug
tellus, -uris f ziemia, grunt
do, dāre dawać
cibus, -i pożywienie, pokarm
arbutēus, -a, -um jeżówkowy

creātus, -a, -um stworzony, przygo-
towany
fetus, -us płód, owoc; rodzenie
montanus, -a, -um górski
fragum, -i poziomka
lego, -ēre zbierać
cornum, -i dereń, owoc drzewa dere-
niowego
morum, -i morwa, jagoda morwy
durus, -a, -um twardy

rubētum, -i krzak jeżyny
haerens, -ntis wiszący
decido, -ēre odpaść, spaść; **decide-**
rant spadły (*plusquamperfectum*
— czas zaprzeszły, por. s. 120)
pātūlus, -a, -um rozłożysty, rozległy
arbor, -ōris f drzewo
glands, glandis f żołądz
ver, veris n wiosna
aetērnus, -a, -um wieczny
placidus, -a, -um łagodny, miły
tēpens, -ntis ciepły
aura, -ae powiew, wiatr
mulcēo, -ēre głaskać, muskać
Zēphūrus, -i wiatr zachodni, zefir
semen, -īnis n nasienie
flos, floris m kwiat *por.* flora
mox wkrótce, wnet

frux, frugis f owoc, plon
inarātus, -a, -um nie orany
fero, ferre nieść, przynosić
nec renovātus = inarātus
ager, agri pole
grāvīdus, -a, -um ciężarny, napelmio-
ny; ciężki
cānēo, -ēre bielić się
arista, -ae kłos
flumen, -īnis n rzeka
nectar, -āris n nektar, napój bogów
lac, lactis n mleko
flavus, -a, -um żółty, płowy
virīdis, -is, -e zielony
stillo, -āre sączyć się; **destillo, -āre**
ściekać kroplami, *por.* destylacja
ilex, ilicis f dąb
mell, mellis n miód

2. SKŁADNIA

per se sama przez się ☆ **nullo cogente** bez przymusu (wywie-
ranego na ziemię przez uprawę) ☆ **Iovis arbōre = de arbōre**
Iovis z drzewa Jowisza czyli dębu ☆ **natos flores** wyrosłe
kwiaty ☆ **sine semine** bez zasiania ☆ **flumīna lactis,**
flumīna nectaris ibant rzeki płynęły mlekiem... nektarem

3. PREPARACJE

3.1. Odmiana czasownika *fero, ferre* (nieść)

<u>Indicativus praesentis activi</u>	<u>passivi</u>
ferō <i>niosę</i>	feror <i>jestem niesiony</i>
fers	ferris
fert	fertur
ferīmus	ferīmur
fertis	ferimīni
ferunt	feruntur

Coniunctivus praesentis activi

feram, ferās itd.

Coniunctivus praesentis passivi

ferar, ferāris itd.

Indicativus imperfecti activi

ferēbam (*niosłem*), ferēbās itd.

Indicativus imperfecti passivi

ferēbar (*byłem niesiony*), ferēbāris itd.

Coniunctivus imperfecti activi

ferrem, ferrēs itd.

Coniunctivus imperfecti passivi

ferrer, ferrēris itd.

Imperativus

fer! (*nieś!*), ferte! (*nieście!*)

Czasowniki złożone (*verba composita*) z **fero** odmieniają się jak **fero**. Znany już czasownik *diffĕro, differre*.

3.2. Odmiana czasownika *eo, ire* (iść)

Indicativus praesentis activi

eō <i>idę</i>	īmus
īs	ītis
it	eunt

Coniunctivus praesentis activi

eam	eāmus
eās	eātis
eat	eant

Indicativus imperfecti activi

ībam (*szedłem*), ībās itd.

Coniunctivus imperfecti activi

īrem, īrēs itd.

Imperativus

ī! (*idź!*), īte! (*idźcie!*).

Wskazówka

W passivum jest w użyciu tylko 3. osoba singularis w znaczeniu formy nieosobowej: *itur* (*idzie się*); *ibatur* (*szło się*); *ibitur* (*pójdzie się*); *itum est* (*poszło się*); *eundum est* (*trzeba iść*).

CAPUT XVI

1. TEKST

Interea Commius reliquique duces [...] cum omnibus copiis ad Alesiam perveniunt et colle exteriore occupato non longius mille passibus a nostris munitionibus considunt. Postero die equitatu ex castris educto eam planitiem [...] complent pedestresque copias paulum ab eo loco abditas in locis superioribus constituunt.

Erat ex oppido Alesia despectus in campum. Concurrunt his auxiliis visis; fit gratulatio inter eos, atque omnium animi ad laetitiam excitantur. Itaque productis copiis ante oppidum considunt et proximam fossam cratibus integunt atque aggere explent seque ad eruptionem atque omnes casus comparant.

Caesar omni exercitu ad utramque partem munitionum disposito [...] equitatum ex castris educi et proelium committi iubet.

Caesar, *Comm. de bello Gall.* VII 79, 80, 1

interēa tymczasem

Commius, -i Komiusz, Gal z plemienia Atrebatów

reliquus, -a, -um pozostały

dux, ducis *m* wódz

copiae, -arum *pl* wojsko

pervenio, -ire przybyć

collis, collis *m* wzgórze

exterio, -ior, -ius dalej położony, dalszy

occupo, -āre zajmować, zdobywać;

occupatus, -a, -um zajęty

non longius nie dalej

mille tysiąc

passus, -us krok; **mille passibus** = ok. 1,5 km

munitio, -ōnis *f* obwarowanie

consido, -ēre rozkładać się obozem

posterus, -a, -um następny

pedester, pedestris, pedestre pieszy

equitatus, -us konnica, jazda

educō, -ēre wyprowadzać; **eductus, -a, -um** wyprowadzony

castra, -ōrum *pl* obóz

planities, -ēi *f* równina

complēo, -ēre wypełniać

paulum mało, nieco

abditus, -a, -um odległy, ukryty

superior, -ior, -ius wyższy

constitūo, -ēre stawiać; postanawiać,

por. konstytucja

despectus, -us widok na coś

concurro, -ēre zbiegać się, schodzić się

videō, -ēre widzieć, zobaczyć; **visus, -a, -um** widziany, zobaczony

auxilia, -ōrum *pl* posiłki (wojskowe)

gratulatio, -ōnis *f* powinszowanie, radość, *por.* gratulacje, gratulować

atque i

laetitia, -ae radość, wesołość

itāque toteż, przeto, a więc

prodūco, -ēre wyprowadzić; **productus, -a, -um** wyprowadzony

proximus, -a, -um najbliższy

crates, -is *f* wiązka chrustu, faszyny

agger, -ēris *m* wał; *tu:* ziemia z wału

explēo, -ēre wypełniać

eruptio, -ōnis *f* wypad, wybuch, *por.* erupcja

dispōno, -ēre rozstawiać, porządkować; **dispositus, -a, -um** rozstawiony, *por.* dyspozycja

committo, -ēre sprowadzać razem, powierzać; **committo proelium** staczam bitwę

iubēo, -ēre rozkazywać, polecać

2. SKŁADNIA

colle exteriore occupato

equitatu educto

his auxiliis visis

productis copiis

omni exercitu disposito

} **ablativus absolutus**

(*por.* preparacje 3.2.)

fit gratulatio inter eos składają sobie wzajemne życzenia (gratulacje) ☆ **ad... omnes casus** na wszystko ☆ **ad utramque partem munitionum** po obu stronach umocnień, na obu liniach

3. PREPARACJE

3.1. Participium perfecti passivi

Występujące w tekście formy: occupatus,-a,-um; educus,-a,-um; productus,-a,-um; visus,-a,-um; dispositus,-a,-um zostały utworzone od czasownika. Są to przykłady **participium perfecti passivi** — imiesłowu czasu przeszłego dokonanego strony biernej. Odpowiada on znaczeniem polskiemu imiesłowowi biernemu, np.: *zajęty, wyprowadzony, napisany* (scriptus,-a,-um), *przeczytany* (lectus,-a,-um). Participium tworzy się od **supinum** (zob. wskazówka), przybierając jak przymiotnik zakończenia rodzajowe **-us,-a,-um**. Odmienia się według deklinacji I i II i oznacza czynność uprzednią w konstrukcji ablativus absolutus.

Wskazówka

Supinum stanowi jedną z form podstawowych czasownika, którą słownik podaje jako czwartą formę podstawową, np. dico, dicere, dixi, **dictum**. Jest to rzeczownik odsłowny IV deklinacji, występujący tylko w acc. singularis i abl. singularis.

Accusativus supini wyraża cel i występuje po czasownikach oznaczających ruch, jak mitto, venio, propero, np.: **postulatum venio** (*przychodzę, aby żądać*); **propero spectatum** (*podążam, aby obejrzeć*).

Ablativus supini występuje jedynie po pewnych przymiotnikach, jak facilis (*łatwy*), difficilis (*trudny*), credibilis (*wiarygodny*), horribilis (*straszny*), np.: **horribile dictu** (*straszne do wypowiedzenia*), **difficile factu** (*trudne do wykonania*).

Przykłady:

— Aedui legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium (*z prośbą o pomoc, aby prosili o pomoc*).

— Aedui veniebant questum (*ze skargą, w celu poskarżenia się*), quod Harudes fines ipsorum popularentur.

— Quid est tam iucundum cognitu atque auditu (*do poznania i słuchania*), quam sapientibus gravibusque verbis ornata oratio?

3.2. Ablativus absolutus

Jest to połączenie **rzeczownika** lub **zaimka** w abl. z **participium praesentis activi** lub **perfecti passivi** jako przydawki, również w abl. Ablativus absolutus nie jest więc ani zdaniem nadrzędnym, ani podrzędnym; jest częścią zdania, służącą do bliższego określenia orzeczenia w zdaniu, w którym występuje. Ponieważ istotną część tej konstrukcji stanowi participium, ablativus absolutus jest równoważnikiem zdania, czyli skrótem zdań okolicznikowych czasu, przyczyny, przyzwolenia i warunku. Konstrukcji tej, podobnie jak acc. cum inf., nie oddziela się przecinkami. Zastosowanie participium praesentis activi oznacza czynność **równoczesną** z orzeczeniem zdania nadrzędnego, participium perfecti passivi — czynność **uprzednią**, czyli wcześniejszą od czynności głównej. Ablativus absolutus występuje w języku łacińskim dość często.

Istnieje kilka sposobów tłumaczenia tej konstrukcji na język polski. Możemy ją oddać przy użyciu odpowiednich zdań podrzędnych, przez specjalne zwroty, szczególnie w połączeniu przyimków z rzeczownikami odsłownymi, niekiedy także przez zdania współrzędne. Tłumacząc ablativus absolutus na język polski tworzymy z niego zdanie poboczne zaczynające się od **gdy, ponieważ, chociaż, jeżeli**. Ablativus rzeczownika zmieniamy na nominativus, czyli podmiot, a participium na formę osobową, czyli orzeczenie. Oto przykłady tłumaczenia:

Te veniente gaudeo.

(*Cieszę się, gdy przychodzisz.*)

(*Cieszę się, ponieważ przychodzisz.*)

(*Cieszę się z twojego przyjścia.*)

Praesente medico nihil nocet.

(Gdy lekarz jest obecny, nic nie szkodzi.

Ponieważ lekarz jest obecny, nic nie szkodzi.

W obecności lekarza nic nie szkodzi.)

Czynność uprzednia:

Regibus exactis consules creabantur.

(Gdy królowie zostali wypędzeni, wybierano konsulów.

Po wypędzeniu królów wybierano konsulów.)

Milites acie instructa proelium committunt.

(Po ustawieniu szyku bojowego żołnierze staczają bitwę.

Ponieważ szyk bojowy został ustawiony, żołnierze staczają bitwę.)

Wskazówka

W miejsce imiesłowu mogą w konstrukcji ablativus absolutus wystąpić:

— rzeczowniki oznaczające osobę działającą, urząd, wiek, np.: auctor (*sprawca*); dux (*wódz*); consul; praetor; puer (*chłopiec*); senex (*starzec*): **Themistocle auctore** (za sprawą Temistoklesa), **Miltiade duce** (pod wodzą Miltiadesa), **Cicerone consule** (gdy Cyceron był konsulem), **me puero** (kiedy byłem chłopcem);

— niektóre przymiotniki, np.: vivus (*żyjący*), invitus (*niechętny*): **Hannibale vivo** (za życia Hannibala), **me invito** (wbrew mej woli).

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Przetłumacz i wypisz z tekstu zdania z konstrukcją abl. abs. i acc. cum inf.:

Quid est, Catilina? Num dubitas id me imperante facere, quod iam tuā sponte faciebas? Exire ex urbe iubet consul hostem. Interrogas me, num in exsilium? Non iubeo, sed, si me consulis, suadeo.

Cicero, In Catilinam I 13

consūlo, -ĕre (z *acc.*) radzić się ko-
goś, *por.* konsultacja

suadĕo, -ĕre radzić komuś

- Amare nihil est aliud, nisi eum ipsum diligere, quem ames, nullā utilitate quaesitā.
- Durante causā durat effectus.
- Duobus litigantibus tertius gaudet.

CAPUT XVII

1. TEKST

Cyceron — jako konsul — uzyskawszy informację, że Katylna zawiązuje spisek, zwołuje senat i wygłasza mowę przeciwko Katylinie, który będąc senatorem przybył na posiedzenie senatu. Oto początek I mowy przeciwko Katylinie:

Quo usque tandem abutēre, Catilīna, patientiā nostrā? Quam diu etiā furor iste tuus nos eludet? Quem ad finem sese effrenāta iactābit audaciā? Nihilne te nocturnum praesidiū Palatiī, nihil urbis vigiliāe, nihil timor populi, nihil concursus bonōrum omnium, nihil hic munitissimus habendi senātus locus, nihil hōrum ora vultusque movērunt? Patēre tua consilia non sentis? Constrictam iam hōrum omnium scientiā tenēri coniurationem tuam non vides? Quid proximā, quid superiori nocte egēris, ubi fuēris, quos convocaveris, quid consilii cepēris, quem nostrum ignorāre arbitrāris?

O tempora, o mores! Senātus haec intellēgit, consul videt; hic tamen vivit. Vivit? Immo vero etiā in senātum venit, fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem unum quemque nostrum:

nos autem, fortes viri, satis facere rei publicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus.

Cicero, In Catilinam oratio I 1—2

Uwaga: ze względu na znaczenie i walory literackie tego tekstu podajemy iloczasy poszczególnych wyrazów, aby umożliwić poprawne czytanie lub wygłaszanie z pamięci.

quo usque jak długo, dokądże
tandem wreszcie, w końcu
abutor, abuti (z *abl.*) deponens III
kon. nadużywać; abutere = abutēris

patientia, -ae cierpliwość
furor, -ōris m szal, szaleństwo
diu długo
eludo, -ere sztydzić, drwić
effrenatus, -a, -um nieokiełznany
audacia, -ae śmiałość, zuchwałość
lacto, -āre rzucać, miotać
nihil nic

-ne czy
munitus, -a, -um obwarowany; munitissimus, -a, -um — stopień najwyższy
patet, -ere stać otworem, być widocznym
constringo, -ere związać, skrępować;
constrictus, -a, -um związany, skrę-

powany
coniuratio, -ōnis f spisek
consilium, -i rada, plan
arbitror, -āri deponens sądzić
mos, moris m obyczaj
tamen jednak
immo vero etiam ale co więcej
fio, fieri stawać się
particeps, -cipis uczestniczący, uczestnik
noto, -āre wyznaczać
designo, -āre wskazywać
oculus, -i oko
caedes, -is f, rzeź, śmierć
unusquisque, unaquaque, unumquodque każdy
fortis, -is, -e dzielny
satis dosyć
iste, ista, istud ten twój, ten tam (zły)
telum, -i pocisk, cios
vito, -āre unikać

2. SKŁADNIA

locus habendi senatus miejsce posiedzeń senatu ☆ ora vultusque moverunt twarze i spojrzenia poruszyły ☆ proxima nox ostatnia (dzisiejsza) noc ☆ superior nox poprzednia noc ☆ scientiā omnium wiedzę (świadomością) wszystkich, tj. przez to, że wszyscy wiedzą ☆ egēris, fuēris, convocaveris,

cep̄eris — coniunctivus perfecti activi użyty w zdaniach pytających zależnych, o których będzie mowa w Caput XXIX, tutaj tłumaczymy przez czas przeszły dokonany: zrobiłeś, byłeś, zwołałeś, powziąłeś

3. PREPARACJE

3.1. Futurum primum activi et passivi (czas przyszły I strony czynnej i biernej)

Odmiana futurum primum activi

I koniugacja iacto,-āre	II koniugacja movēo,-ēre
iactābō <i>będę rzucać</i>	movēbō <i>będę poruszać</i>
iactābis	movēbis
iactābit	movēbit
iactābīmus	movebīmus
iactābītis	movebītis
iactābunt	movēbunt

Futurum primum passivi

iactābor <i>będę rzucany</i>	movēbor <i>będę poruszany</i>
iactābēris, iactabēre	movēbēris, movebēre
iactābītur	movēbītur
iactābīmur	movēbīmur
iactābimīnī	movēbimīnī
iactābuntur	movēbuntur

Futurum primum activi

koniugacja III eludo,-ēre	koniugacja IV audiō,-īre
elud-a-m <i>będę szydzić</i>	audi-a-m <i>będę słyszeć</i>
elud-ē-s	audi-ē-s
elud-e-t	audi-e-t
elud-ē-mus	audi-ē-mus
elud-ē-tis	audi-ē-tis
elud-e-nt	audi-e-nt

Futurum primum passivi

elud-a-r <i>będę wyszydzany</i>	audi-a-r <i>będę słyszany</i>
elud-ē-ris, eludēre	audi-ē-ris, audiēre
elud-ē-tur	audi-ē-tur
elud-ē-mur	audi-ē-mur
elud-ē-mīnī	audi-ē-mīnī
elud-e-ntur	audi-e-ntur

Wskazówka 1

Zwróć uwagę, że futurum primum tworzymy zupełnie inaczej w koniugacji I/II niż w koniugacji III/IV!

Wskazówka 2

W futurum nie występuje coniunctivus.

3.2. Nominativus cum infinitivo

Niektóre *verba dicendi* lub *sentiendi*, użyte w stronie biernej, tworzą konstrukcję, która nazywa się **nominativus cum infinitivo**. Następuje tutaj zamiana konstrukcji czynnej na bierną. Dawny accusativus konstrukcji acc. cum inf. (por. Caput X) zamienia się na nominativus, a czasownik rządzą-

cy acc. cum inf. przybiera stronę bierną i stosuje się do podmiotu, np.:

Hominem laborare video. acc. cum inf.
Homo laborare videtur. nom. cum inf.

Marcum puerum bonum esse puto. acc. cum inf.
Marcus puer bonus esse putatur. nom. cum inf.

Konstrukcję nom. cum inf. poprzedzają słowa:

1. *dicor, putor, iudicor, existimor* we wszystkich osobach i formach, utworzonych od tematu czasu teraźniejszego;
2. *videor, iubeor, vetor, sinor* we wszystkich czasach i osobach;
3. *fertur, feruntur, traditur, traduntur.*

Wskazówka

Przy tłumaczeniu składni nom. cum inf. na język polski nominativus jest podmiotem, infinitivus orzeczeniem zdania zaczynającego się od **że, żeby**, a słowo rządzące tłumaczymy nieosobowo: wydaje się, słyszy się, mówi się, przekazuje się, słychać, podobno, panuje opinia, że... itp.

Sposoby tłumaczenia:

Felix esse videor.

(*Zdaje się, że jestem szczęśliwy.*)

Felix esse diceris.

(*Powiadają, że jesteś szczęśliwy.*)

Jesteś uważany za szczęśliwego.

Uchodzisz za szczęśliwego.

Podobno jesteś szczęśliwy.)

Non omnes beati sunt, qui beati esse videntur.

(*Nie wszyscy są szczęśliwi, którzy wydają się (być) szczęśliwi.*)

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Spróbuj przetłumaczyć:

- Nos autem, fortes viri, satis facere rei publicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus.
- Nil agenti dies longus esse dicitur.

Ćwiczenie 2

Wypełnij tabelkę odpowiednimi formami:

	ind. praes. act. 2. os. sing.	ind. imperf. pass. 3 os. pl.	con. praes. act. 3. os. sing.	fut. I act. 3. os. pl.	fut. I pass. 2. os. sing.	ind. praes. pass. 3. os. sing.
amo,						
amāre
muto
mutāre
duco,						
ducēre
vidēo,						
vidēre
educo,						
educēre
punio,						
punire
tenēo,						
tenēre
mittō,						
mittēre
dicō,						
dicēre
facio,						
facēre

CAPUT XVIII

1. TEKST

Quae cum ita sint, Catilina, perge, quo coepisti; egredere aliquando ex urbe, patent portae, proficiscere! [...] Educ tecum etiam omnes tuos; si minus quam plurimos! [...] Egredere ex urbe, Catilina, libera rem publicam metu, in exsilium, si hanc vocem exspectas, proficiscere! [...] Sin autem servire meae laudi et gloriae mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu, confer te ad Manlium, concita perditos cives, secerne te a bonis, infer patriae bellum, exsulta impio latrocinio, ut a me non eiectus ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris.

Cicero, In Catilinam I 10, 20, 23

2. SKŁADNIA

quae cum ita sint ponieważ tak się rzeczy mają, wobec tego ☆ **si minus quam plurimos** jeśli nie wszystkich, to przynajmniej jak największą liczbę ☆ **ut... videaris** aby widziano, że nie wypędziłem cię do obcych, lecz że poszedłeś zaproszony do swoich. (Po słowie **videaris** jest konstrukcja nom. cum inf.) ☆ **isse** — *infinitivus perfecti activi* od czasownika **eo, ire, ii, itum** (iść), (por. s. 95, 120); ten bezokolicznik jest używany w składni *acc. cum inf.* i *nom. cum inf.*

3. PREPARACJE

Deponentia (por. Caput IX) **egrediōr, egredi** (*wychodzić, oddalać się*), **proficiscor, proficisci** (*wyruszać, wychodzić, udawać się*) mają następujący imperativus:

2. osoba sing. **egredēre!** 2. osoba pl. **egredimīnī!**
proficiscēre! **proficiscimīnī!**

Przypominając znane już deponentia, podajemy ich tryb rozkazujący:

hortor, hortāri (<i>zachęcać</i>)	hortāre!	hortamīnī!
patiōr, pati (<i>cierpieć</i>)	patēre!	patimīnī!
pollicēor, pollicēri (<i>obiecywać</i>)	pollicēre!	pollicemīnī!
experīor, experīri (<i>doświadczać</i>)	experīre!	experimīnī!

Wskazówka 1

Patēre i **patēre** pochodzą od różnych czasowników i są różnymi formami, mianowicie: **patēre** (z długim e) jest bezokolicznikiem czasu teraźniejszego od czasownika patēo, patēre (*rozciągać się, stać otworem*), a **patēre** (z krótkim e) jest 2. osobą liczby pojedynczej trybu rozkazującego od czasownika patiōr, pati.

Wskazówka 2

Dic, duc, fac, fer to imperativus 2. osoby sing. od czasowników: dico, duco, facio, fero; 2. osoba pl.: **dicite, ducite, facite, ferte**.

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Przetłumacz:

- Audi multa, loquere pauca!
- Festina lente!
- Divide et impera!
- Medice, cura te ipsum!
- Nosce te, nosce animum tuum! (*Cicero*)
- Si dormis, expergiscere; si stas, ingredere; si curris, advola: credibile non est quantum ego in prudentiam tuam ponam. (*Cicero*).
- Haec imitami, vos qui dignitatem, laudem, gloriam quaeritis: haec ampla sunt, divina, immortalia. (*Cicero*)
- Nolite sinere nos cuiquam servire, nisi vobis quibus servire possumus et debemus. (*Cicero*)
- Noli, Cato, severa oratione reprehendere maiorum instituta quae diuturnitas imperii comprobant.

CAPUT XIX

1. TEKST

Donec eris felix, multos numerabis amicos;
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Ovidius, Tristia I 9, 5—6

donec dopóki
felix, felicis szczęśliwy
numero,-are liczyć, por. numer, numerować
amicus,-i przyjaciel

si jeżeli
tempus,-oris *n* czas
nubilus,-a,-um posepny, pochmurny
solus,-a,-um sam jeden

2. SKŁADNIA

fuerint będą; jest to czas przyszły II (**futurum II**, czyli **exactum**, dokonane) od czasownika *esse* (być) i oznacza czynność wcześniejszą niż czynność wyrażona w futurum I. **U w a g a**: Futurum II (exactum) pozostałych czasowników zostanie przedstawione w Caput XXI, s. 124

3. PREPARACJE

3.1. Odmiana czasownika *esse* w obu czasach przyszłych

Futurum I		Futurum II (exactum)	
<i>erō</i> <i>będe</i>	<i>erīmus</i>	<i>fuērō</i> <i>będe</i>	<i>fuerīmus</i>
<i>eris</i>	<i>erītis</i>	<i>fuēris</i>	<i>fuerītis</i>
<i>erit</i>	<i>erunt</i>	<i>fuērit</i>	<i>fueřint</i>

3.2. Dystych elegijny

Dōnēc ēřīs fēlīx, mūltōs nūmērābīs āmīcōs,
tēmpōrā sī fuēřīnt || nūbīlā, sōlūs ēřīs.

Jako drugiej formy wierszowej obok heksametru używa Owidiusz w swoich utworach *dwuwiersza (dystychu) elegijnego*. Składa się on z heksametru daktylicznego i pentametru. *Pentamet* jest to wiersz składający się z pięciu miar, czyli stóp (po grecku *pente* — pięć i *metron* — miara, metrum). Dzieli się na dwie części: po dwie i pół stopy w każdej części. Heksametr z pentametrem tworzą strofę (zwrotkę) — dystych elegijny. Oto jego schemat:

⋈ — | ⋈ — | ⋈ — | ⋈ — | ⋈ — | ⋈ —
⋈ — | ⋈ — | ⋈ || ⋈ — | ⋈ — | ⋈ —

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Przetłumacz za pomocą słownika:

- Verum amicum pecuniā non parabit. (*Ovidius*)
- Naturam si sequemur, nunquam aberrabimus. (*Cicero*)
- Post cenam stabis vel mille passus meabis.
- Doctior magis eris, si quod nescis quaeris.
- Si numquam quaeris, raro magister eris.
- Ut sementem feceris, ita metes. (**feceris** — *Futurum II* od **faciō, -ēre**)

Ćwiczenie 2

Wykonajmy wspólnie analizę budowy metrycznej pierwszych dwu wersów **autobiografii Owidiusza**, określając długość lub krótkość każdej sylaby i oddzielając pionową kreską kolejne stopy heksametru i pentametru:

Ille ego qui fuerim, tenerorum lusor amorum,
quem legis, ut noris, accipe, posteritas!

Ovidius, Tristia IV 10, 1—2

- il-** jest długie, bo znajduje się przed grupą spółgłosek (*positione longa*)
- le** uległo elizji **e**, bo znajduje się przed samogłoską w wyrazie **ego**
- ego** dwie krótkie sylaby, jak podaje słownik
- qui** długie, jak podaje słownik
- fue-** dwie krótkie sylaby, **fu-** na zasadzie *vocalis ante vocalem corripitur*; **-erim, -eris** itd. ma krótkie **e**
- rim** sylaba długa na zasadzie *positione longa*
- tene-** dwie krótkie sylaby, jak podaje słownik
- rorum** **ro-** długie, bo zakończenie gen. pl. deklinacji I i II ma zawsze **-ārum** i **-ōrum** (a długie, o długie); **-rum** — sylaba długa (*positione longa*)

Otrzymujemy w ten sposób cztery stopy heksametru, piąta stopa jest zazwyczaj daktylem, a szósta jest zawsze dwuzgłoskowa, a więc: lūsōr āmōrūm.

W pentametrze zaś:

quem	sylaba długa (<i>positione longa</i>)
le-	sylaba krótka, jak podaje słownik
-gis	sylaba krótka, spójkowe i w kon. III jest krótkie
ut	sylaba długa (<i>positione longa</i>)
no-	sylaba długa, jak podaje słownik
-ris	(z <i>noveris</i>) wzdłużenie zastępcze
ac-	sylaba długa (<i>positione longa</i>)
-ci-	sylaba krótka, jak podaje słownik
-pe	tryb rozkazujący kon. III ma e krótkie
pos-	sylaba długa (<i>positione longa</i>)
-teri-	sylaby krótkie, jak podaje słownik
-tas	sylaba długa, jak podaje słownik

Po dokonaniu metrycznej analizy dystychu czytamy go najpierw bardzo wolno, oddzielając wyraźnie kolejne stopy w heksametrze i pentametrze, wzdłużając arse, czyli akcentowaną część stopy. Nie zapomnijmy również o dłuższej przerwie w miejscu cezury. Kilkakrotne przeczytanie dystychu elegijnego ułatwia wsłuchanie się w rytm oraz rozpoznanie odpowiednich form, zwłaszcza czasowników: *accipe*, *legis*, *fuerim* i połączenie należących do siebie wyrazów.

accipe, *posteritas* przyjmij (do wiadomości), dowiedz się, potomności
ut noris (= *noveris*) abyś wiedziała

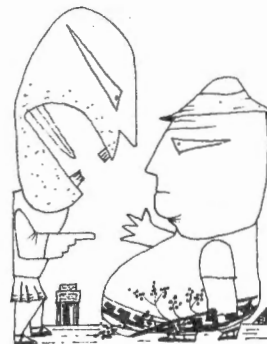
qui fuerim ego kim byłem ja
ille tenerorum lusor amorum ów twórca pieśni miłosnych
quem legis którego czytasz

Ćwiczenie 3

W jednej z satyr (*Sermones I 9*) z humorem opowiada Horacy o spotkaniu z natrętem, którego nie może się pozbyć. **Postaraj się przeczytać (heksametr) i przetłumaczyć początek tej satyry:**

**Ibam forte viā Sacrā, sicut meus est mos,
nescio quid meditans nugarum, totus in illis.
Accurrit quidam, notus mihi nomine tantum,
arreptāque manu „quid agis, dulcissime rerum?”
„Suaviter, ut nunc est”, inquam, „et cupio omnia
quae vis”.**

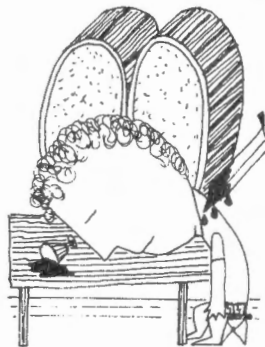
Horatius, Sermones I 9, 1—5

Składnia

accurrit, arreptā manu — wskazuje, w jak poufały sposób uniułuje natręt nawiązać znajomość z Horacym ☆ **quid agis?** (zwrot *potoczny*) jak się masz? ☆ **dulcissime rerum** (zwrot *potoczny, poufaly*) najmiłszy, kochany ☆ **cupio omnia quae vis** (zwrot *potoczny*) życzę ci wszystkiego dobrego

CAPUT XX

1. TEKST

Viatores, cum in eandem tabernam devertissent, simul cenare et in eodem loco somnum capere voluerunt. Cenati discubuerunt ibidem. Caupo autem eorum alterum, videlicet qui nummos habebat, animadvertit. Noctu igitur, postquam illos artius iam dormire sentit, accessit et alterius eorum qui sine nummis erat gladium propter appositum e vaginā eduxit et illum alterum occidit; nummos abstulit; gladium cruentum in vaginam recondidit; ipse se in suum lectum recepit. Ille autem cuius gladio occisio erat facta multo ante lucem surrexit, comitem suum inclamavit semel et saepius. Illum somno impeditum non respondere existimavit. Ipse gladium et cetera quae secum attulerat sustulit; solus profectus est. Caupo non multo post conclamat hominem esse occisum et cum quibusdam deversoribus, illum qui ante exierat consequitur in itinere. Hominem comprehendit, gladium eius e vagina educit, reperit cruentum. Homo in urbem ab illis deducitur ac reus fit.

Cicero, *De inventione* II 4, 14

viātor,-ōris *m* podróżny
taberna,-ae gospoda
deverto,-ēre, deverti, deversum wsta-
 pić, zajechać
simul zarazem, równocześnie
ceno,-āre,-āvi,-ātum spożywać posi-
 lek
somnus,-i sen
idem, eadem, idem ten sam
volo, velle, volūi chcieć
discumbo,-ēre, discubūi, discubītum
 zasiąść do stołu
ibidem tamże
caupo,-ōnis *m* szynkarz
videlicet oczywiście, mianowicie
nummus,-i pieniądz, moneta
animadverto,-ēre, animadverti, ani-
madversum uważać, spostrzegać
igitur więc
postquam skoro
dormio,-ire,-īvi, itum spać
sentio,-ire, sensi, sensum czuć, spo-
 strzegać, zrozumieć
accēdo,-ēre, accessi, accessum
 przyjść, podchodzić
gladius,-i miecz
appositus,-a,-um odłożony
vagina,-ae pochwa
edūco,-ēre, eduxi, eductum wycią-
 gnąć
occido,-ēre,-cīdi, cīsum zabić
aufēro, auferre, abstūli, ablātum za-
 bierać
cruentus,-a,-um zakrwawiony
recondo,-ēre,-condīdi,-condītum
 chować, odłożyć
recipio,-ēre,-cēpi,-ceptum odzyskać,
 znowu otrzymać; **se recipere** cof-
 nąć się, wrócić
occidō,-ōnis *f* morderstwo
facio,-ēre, fēci, factum robić, czynić,
 dokonywać

lux, lucis *f* światło; świt
surgo,-ēre, surrēxi, surrēctum pod-
 nieść się, wstać
comes, comitis *m, f* towarzyszy(ka)
inclāmo,-āre,-āvi,-ātum głośno wo-
 łać
semel raz
saepe często; **saepius** — stopień wy-
 ższy
impeditus,-a,-um powstrzymany; o-
 ciężaly
respondēo,-ēre,-spondi,-sponsum od-
 powiadać
existimo,-āre,-āvi,-ātum oceniać, są-
 dzić
affero, afferre, attūli, allātum przy-
 nieść
tollo,-ēre, sustūli, sublātum usunąć,
 zabrać
solus,-a,-um sam
proficiscor, proficisci, profectus sum
deponens wyruszyć, wyjechać,
 maszerować
post potem
conclāmo,-āre,-āvi,-ātum wołać
quidam, quaedam, quoddam jakiś,
 pewien
deversor,-ōris *m* gość
exēo,-ire,-īi,-ītum wyjść
iter, itinēris *n* droga
consequor,-sequi,-secutus sum *depo-*
nens iść za kimś, doścignąć
comprehendo,-ēre,-ndi,-nsum schwy-
 tać, pojmać
reperio,-ire, repperi, repertum zna-
 leźć, wyszukać
dedūco,-ēre,-duxi,-ductum sprowa-
 dzić, odprowadzić
reus,-i oskarżony
fio, fieri, factus sum stać się; dziać
 się, powstawać

2. SKŁADNIA

cum in eandem tabernam devertissent gdy do tej samej gospody zajechali; **devertissent** — *coniunctivus plusquamperfecti* — będzie omawiany w Caput XXIV ☆ **artius** — *jest to przysłówek w stopniu wyższym* od przymiotnika **artus, -a, -um** (mocny) ☆ **propter jako przysłówek blisko**, obok ☆ **multo** — *przysłówek* — wiele, bardzo

3. PREPARACJE

3.1. Perfectum

Przy każdym czasowniku, po formie czasu teraźniejszego 1. osoby i bezokoliczniku (*inf. praesentis activi*), słownik podaje formę czasu przeszłego dokonanego — *perfectum activi*, a następnie *supinum* (omówione w Caput XVI, s. 98). Są to formy podstawowe czasownika, od których tworzy się inne formy czasownika. Przykłady:

amo, amare, amavi, amatum
video, videre, vidi, visum
lego, legere, legi, lectum
audio, audire, audivi, auditum

Znamy już temat *praesentis*, od którego tworzy się *praesens*, *imperfectum* i *futurum I activi* i *passivi*. Obecnie zapoznamy się z tematem *perfecti*, od którego tworzy się *perfectum activi* (czas przeszły dokonany), *plusquamperfectum activi* (czas zaprzeszyły) i *futurum II (exactum) activi* (czas przyszły II). Musimy zatem przy wymienianiu form podstawowych czasownika zwrócić uwagę na trzecią i czwartą formę czasownika, gdyż one z reguły różnią się od tematu *praesentis*.

Perfectum activi danego czasownika znajdujemy w słowniku. W zależności od tematu rozróżniamy kilka rodzajów *perfectum*: zakończone na **-vi, -ui**, np.: *amo* → **amavi**, *doceo* → **docui**; na **-si, -xi**, np.: *scribo* → **scripsi**, *dico* → **dixi**; *perfectum* z reduplikacją, czyli z podwojeniem samogłoski i spółgłoski rdzennej, np.: *do* → **dedi**, *curro* → **cucurri**; ze wzdłużeniem samogłoski rdzennej i przegłosem, np.: *ago* → **ēgi**, *facio* → **fēci**; ze wzdłużeniem samogłoski rdzennej, np.: *veniō* → **vēni**.

Czasownik *sum* ma *perfectum fui*.

Wskazówka 1

Jeżeli w słowniku zobaczymy po danym czasowniku cyfrę **1** lub **4**, będzie to wskazywało, że *perfectum* jest zakończone na **-vi**, np.: **laudo 1**, **audīo 4** należy czytać: **laudo, laudāre, laudāvī, laudātum; audīo, audīre, audīvī, audītum**.

Wskazówka 2

Perfectum w języku łacińskim może mieć dwa znaczenia:

1. wyraża czynność albo stan, które minęły, bez względu na to, czy trwały dłużej, czy były chwilowe. Dla mówiącego jest to czynność przeszła. W takim znaczeniu *perfectum* nazywa się *perfectum historicum*, np. **laboravi** (*pracowałem — już nie pracuję*), **veni, vidi, vici** (*przybyłem, zobaczyłem, zwyciężyłem* — słowa Cezara);
2. oznacza czynność, której skutek nadal trwa, np.: **Gallia est omnis divisa in partes tres** (*Gallia została podzielona na trzy części* — i ten podział nadal się utrzymuje); **dixi** (*powiedziałem* — skończyłem mówić).

Wskazówka 3

Perfectum tłumaczymy na język polski zarówno przez czas *przeszły dokonany* (częściej), jak i *niedokonany*.

3.2. Odmiana

Formy osobowe indicat. perfecti activi tworzy się przez dodanie końcówek osobowych do tematu perfecti czasownika. Indicativus perfecti activi ma odrębne końcówki osobowe: **-i, -isti, -it, -imus, -istis, -erunt** albo **-ēre**. Są one jednakowe dla wszystkich czasowników, dlatego podajemy odmianę czasownika z jednej tylko koniugacji i słowa esse.

Indicativus perfecti activi

rogāv-ī <i>zapytałem</i>	fu-ī <i>byłem</i>
rogāv-istī	fu-istī
rogāv-it	fu-it
rogāv-īmus	fu-īmus
rogāv-istis	fu-istis
rogāv-erunt, rogavēre	fu-erunt, fuēre

Infinitivus perfecti activi

rogāv-isse	fu-isse
------------	---------

Ten infinitivus ma zastosowanie w składni *accusativus cum infinitivo* oraz *nominativus cum infinitivo*.

3.3. Plusquamperfectum

W przytoczonym opowiadaniu Cycerona znajdują się także formy, które należą do czasu **plusquamperfectum** (*dost.* więcej niż perfectum). Jest to czas zaprzeszyły, wyrażający czynność ukończoną wcześniej od innej czynności przeszłej, np.: Id Hannibal **acceperat** et pater tum dixit... (*Hannibal zgodził się na to <chętnie>, a ojciec wówczas rzekł...*). Plusquamperfectum tłumaczymy na język polski za pomocą czasu przeszłego dokonanego, ponieważ czas zaprzeszyły jest rzadko używany we współczesnym języku zarówno literackim, jak i potocznym. Przykład z opowiadania: Ipse gladium

et cetera, quae secum **attulerat**, sustulit. (*Wziął miecz i pozostałe rzeczy, które ze sobą przyniósł.*) Porównaj także przykład podany wcześniej.

Indicativus plusquamperfecti activi tworzy się od tematu perfecti przez dodanie odpowiednich zakończeń, które dla tego czasu są takie, jak formy imperfectum czasownika esse: **-eram, -eras, -erat, -eramus, -eratis, -erant**. Są one jednakowe dla wszystkich czasowników:

Indicativus plusquamperfecti activi

rogāv-eram <i>zapytałem</i>	fu-eram <i>byłem</i>
rogāv-erās	fu-erās
rogāv-erat	fu-erat
rogāv-erāmus	fu-erāmus
rogāv-erātis	fu-erātis
rogāv-erant	fu-erant

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Wypisz dotychczas poznane czasowniki według przynależności koniugacyjnej i za pomocą słownika uzupełnij przy nich pozostałe formy podstawowe.

Ćwiczenie 2

Na znanych czasownikach przeciwicz odmianę perfectum activi i plusquamperfectum activi.

Ćwiczenie 3

Przetłumacz za pomocą słownika i zwróć uwagę na występujące konstrukcje i formy czasownikowe:

— *inscriptio*: Probe vixit, improbos vinxit, hostes vicit.

Pari animo Lacedaemonii in Thermopylis occiderunt,
in quos Simonides:

Dic, hospes, Spartae, nos te **hic** vidisse iacentes,
Dum sanctis patriae || legibus obsequimur.

Cicero, Tuscul. disputat. I 101—102

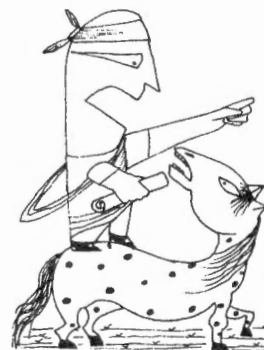
Adventu Caesaris factā commutatione rerum, obsidi-
bus Aeduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis
per Caesarem comparatis, quod ii, qui se ad eorum
amicitiam aggregaverant, meliore condicione atque
aequiore imperio se uti videbant, reliquis rebus eorum
gratiā dignitateque amplificatā, Sequani principatum
dimiserant. In eorum locum Remi successerant.

Caesar, Comm. de bello Gall. VI 12,6

Ćwiczenie 4

Objaśnij, na czym polegają znajdujące się w powyższych
tekstach konstrukcje składniowe.

CAPUT XXI

1. TEKST

M.T.C. Terentiae suae s.p.d.

Si vales, bene est, valeo. Nos cotidie tabellarios nostros
exspectamus; qui si venerint, fortasse erimus certiores,
quid nobis faciendum sit faciemusque te statim cer-
tiorum. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale!

Cicero, Ad familiares XIV 22

M.T.C. Marcus Tullius Cicero

n.p.d = salutem plurimam dicit
(por. s. 79)

valēo, -ēre, valūi być silnym, zdro-
wym

tabellarius, -i posłaniec (z listem)

facio, -ēre, fēci, factum czynić, robić
num certior jestem powiadomiony;

certiorum facere zawiadomić

venio, -ire, vēni, ventum przybywać,
nadejść

fortasse może

valetudo, -inis f zdrowie

curo, -āre, -āvi, -ātum dbać, troszczyć
się

diligenter pilnie

2. SKŁADNIA

quid nobis faciendum erit co należy nam czynić, tj. co musimy
uczynić lub co trzeba zrobić (omówienie tej konstrukcji
nastąpi w Caput XXVII)

3. PREPARACJE

3.1. Futurum II

Futurum II (exactum) activi — czas przyszły dokonany (por. s. 111) tworzy się od tematu perfecti przez dodanie odpowiednich zakończeń, które dla tego czasu są takie, jak formy futurum I czasownika *esse*, z wyjątkiem 3. osoby liczby mnogiej: **-ero, -eris, -erit, -erimus, -eritis, -erint**. Dotyczą one wszystkich czasowników, dlatego podajemy wzór odmiany jednego czasownika: *venio, venire, veni, ventum*:

Futurum II (exactum) activi

ven-ĕro <i>nadejdę, przyjdę</i>	ven-erĭmus
ven-ĕris	ven-erĭtis
ven-ĕrit	ven-ĕrint

Futurum II (exactum) wyraża czynność przyszłą wcześniejszą od innej czynności przyszłej, np.: **Faciam, si mihi fidem dederis.** (*Uczynię <to>, jeśli mi dasz <przedtem> słowo.*) Wyraża także czynność, która wkrótce nastąpi, np.: **Mox videro.** (*Wkrótce zobaczę.*)

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Przetłumacz posługując się słownikiem:

- Ut salutaveris, ita te salutabunt.
- Ut sementem feceris, ita metes. (*Cicero*)
- Veniet tempus et quidem celeriter: volat enim aetas. (*Cicero*)
- Veritas se ipsa defendet. (*Cicero*)

CAPUT XXII

1. TEKST

M.T.s.d. Terentiae suae et Tulliae (*córka*) et Ciceroni (*syn*). Accepi ab Aristocrito tres epistulas, quas ego lacrimis prope delevi. Conficior enim maerore, mea Terentia; nec meae me miseriae magis excruciant, quam tuae vestraeque. Ego autem hoc miserior sum, quam tu, quae es miserrima, quod ipsa calamitas communis est utriusque nostrum, sed culpa mea propria est. Meum fuit officium, vel legatione vitare periculum, vel diligentiam et copiis resistere, vel cadere fortiter. Hoc miserius, turpius, indignius nobis nihil fuit. Quare cum dolore conficior, tum etiam pudore. Pudet enim me uxori meae optimaе, suavissimis liberis virtutem et diligentiam non praestitisse. Nam mihi ante oculos dies noctesque versatur squalor vester, et maeror, et infirmitas valetudinis tuae; spes autem salutis pertenuis ostenditur [...] Vale, mea Terentia, quam ego videre videor, itaque debitor lacrimis. Vale.

Cicero, Ad familiares XIV 3

accipĭo, -ĕre, -cĕpi, -ceptum otrzymywać
lacrima, -ae łza
prope blisko, prawie
delĕo, -ĕre, delĕvi, deletum niszczyć;
tu: zalać

conficio, -ĕre, -fĕci, -fectum zrobić, wykonać, **conficior** trapię się
maeror, -ōris m smutek
miseria, -ae nieszczęście
magis bardziej
excrucio, -āre, -āvi, -ātum dręczyć

miser, misēra, misērūm nieszczęśliwy
 calamitas, -tātis f klęska
 communis, -is, -e wspólny
 culpa, -ae wina
 proprius, -a, -um własny
 vel... vel... albo... albo...
 officium, -i obowiązek
 legatio, -ōnis f poselstwo
 vito, -āre, -āvi, -ātum unikać
 periculum, -i niebezpieczeństwo
 diligentia, -ae staranność, dbałość
 copia, -arum pl dostatki, zasoby;
 wojsko
 resisto, -ēre, restiti opierać się
 cado, -ēre, cecidi, casum padać, upa-
 dać
 fortiter mężnie
 turpis, -is, -e haniebny
 indignus, -a, -um oburzający, niegod-
 ny

2. SKŁADNIA

nec... excruciant i... nie dręczą ☆ hoc od tego, *ablativus comparisonis* zależny od *miserius, turpius, indignus* ☆ cum... tum... tak... jak... ☆ ante oculos versatur stoi przed oczami

2.1. Porównanie

W języku łacińskim dla porównania używa się albo stopnia wyższego przymiotnika lub słowa **quam**, albo mieści się ono w rzeczowniku wyrażonym przez *ablativus*, np.: *libertas dulcior quam lux* (*wolność słodsza niż światło*); *libertas dulcior luce* (*abl. comparisonis*). W tekście: *hoc miserius... nihil fuit* (*od tego nic nie było nieszczęśliwszego*); *hoc* — *abl.* Przy stopniu najwyższym używany jest *genetivus pluralis*.

quāre = quā re dlatego
 dolor, -ōris m ból
 pudor, -ōris m wstyd
 uxor, -ōris f żona
 optimus, -a, -um najlepszy
 virtus, virtutis f męstwo
 suavis, -is, -e słodki, miły
 praesto, -āre, praestiti okazywać
 verso, -āre, -āvi, -ātum kręcić się, ob-
 racać się
 squalor, -ōris m brud; żaloba, smu-
 tek
 infirmitas, -tātis f słabość
 spes, spei nadzieja
 pertenuis, -is, -e bardzo mały, bardzo
 słaby
 ostendo, -ēre, ostendi, ostensum oka-
 zywać
 videor zdaje się, że ja (por. s. 106)
 debilito, -are, -avi, -atum osłabiać; de-
 bilitor lacrimis słabną od łez

Jest to tzw. *genetivus partitivus*, np. *homo felicissimus omnium* (por. tekst z *Caput IV*, s. 22 oraz *Caput V*, s. 31: *horum omnium fortissimi*.)

2.2. Pudet me

Pudet me — wyrażenie nieosobowe (*zawstydzam mnie, wstydzę się*); *pu-det te* (*wstydzisz się*); *pu-det nos* (*wstydzimy się*); *pu-det vos* (*wstydzicie się*). Po **pu-det me** mamy *acc. cum inf.*: **me... non praestitisse** (że nie okazałem) ☆ **praestitisse** — *inf. perfecti act.* ☆ **dies noctesque** w dzień i w nocy; jest to *accusativus rozciągłości*, oznaczający przeciąg czasu.

3. PREPARACJE

3.1. Stopniowanie przymiotników

Rozróżniamy trzy stopnie: **gradus positivus** (stopień równy), **gradus comparativus** (stopień wyższy), **gradus superlativus** (stopień najwyższy).

Stopień wyższy tworzy się przez dodanie przyrostka **-ior** dla rodzaju męskiego i żeńskiego oraz **-ius** dla rodzaju nijakiego do tematu przymiotnika w stopniu równym (temat uzyskujemy odcinając zakończenie *gen. sing. masc. -i* lub *-is*), np.: *gratus, gen. grat-i, stopień wyższy: grat-ior, grat-ior, grat-ius*; *felix, felic-is, stopień wyższy: felic-ior, felic-ior, felic-ius*.

Stopień wyższy odmienia się według deklinacji III, odmiany spółgłoskowej, tzn. *abl. sing. -e, gen. pl. -um*.

Stopień najwyższy tworzy się przez dodanie przyrostka **-issimus, -issima, -issimum**, np.: *grat-issimus, -a, -um; felic-issimus, -a, -um*.

Przymiotniki zakończone na **-er** mają superlativus zakończony na **-errīmus, -errīma, -errīmum**, np. *miserrīmus, -a, -um*.

3.2. Superlativus na **-illīmus, -a, -um**

Sześć przymiotników zakończonych na **-lis** ma w stopniu najwyższym zakończenia **-illīmus, -illīma, -illīmum**.

Są to:

facilis, -is, -e (łatwy) — *facillīmus, -a, -um*

difficilis, -is, -e (trudny) — *difficillīmus, -a, -um*

similis, -is, -e (podobny) — *simillīmus, -a, -um*

dissimilis, -is, -e (niepodobny) — *dissimillīmus, -a, -um*

humilis, -is, -e (niski) — *humillīmus, -a, -um*

gracilis, -is, -e (zgrabny) — *gracillīmus, -a, -um*

3.3. Następujące przymiotniki mają stopień wyższy i najwyższy przy zmienionych tematach:

<i>bonus, -a, -um</i> (dobry)	<i>melior, melius</i>	<i>optīmus, -a, -um</i>
<i>malus, -a, -um</i> (zły)	<i>peior, peius</i>	<i>pessīmus, -a, -um</i>
<i>magnus, -a, -um</i> (duży, wielki)	<i>maior, maior</i>	<i>maxīmus, -a, -um</i>
<i>parvus, -a, -um</i> (mały)	<i>minor, minus</i>	<i>minīmus, -a, -um</i>
<i>multi, -ae, -a</i> (liczni, wielu)	<i>plures, plura</i>	<i>plurīmi, -ae, -a</i>
(tylko pl.)	(tylko pl.)	(tylko pl.)

Wskazówka 1

Maximum i *minimum* weszły do naszego języka. Zwracamy uwagę na akcentowanie tych wyrazów — przedostatnia sylaba jest krótka!

Wskazówka 2

Zdarzają się formy stopnia wyższego i najwyższego bez stopnia równego:

prior, prius (pierwszy, gdy mowa o dwóch, przedni); *priores* (przodkowie);

primus, -a, -um (najprzedniejszy, najpierwszy); *primā nocte* (na początku nocy);

posterior, posterius (późniejszy, dalszy, gdy mowa o dwóch przedmiotach);

postrēmus, -a, -um i *postūmus, -a, -um* (ostatni).

Wskazówka 3

Od *propinquus, -a, -um* (bliski) mamy *comparativus propior, propius*, *superlativus proximus, -a, -um*; *proximi* w funkcji rzeczownika ma znaczenie *krewni*.

Wskazówka 4

Od *supērus, -a, -um* (górnny) mamy *comparativus superior, superius*, *superlativus suprēmus, -a, -um* i *summus, -a, -um* (najwyższy, ostatni); *supremus dies* — to *ostatni dzień* życia, tj. dzień śmierci.

Wskazówka 5

Summa rerum (*summa rei publicae*) może oznaczać *całe państwo*, *summa exercitus* (*gen.*) *całe wojsko*; *in summa* w *całości*; *summa certaminis* *cały spór*; *summa victoriae* *całe zwycięstwo*; *summus mons* *szczyt góry*.

Wskazówka 6

Kilka przymiotników w stopniu równym występuje jako rzeczownik: *superi* *niebianie, bogowie*; *inferi* *mieszkańcy podziemia*; *posteri* *potomni, potomstwo*; *exteri* *cudzoziemcy*.

Wskazówka 7

Umieszczane niekiedy na nagrobkach trzy litery D.O.M. są odmianą rzymskiego napisu: I.O.M. = Iovi Optimo Maximo (*Jowiszowi Najlepszemu, Największemu*). Zastąpiono Iovi przez Deo (*Bogu*).

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Przetłumacz posługując się słownikiem:

- Salus rei publicae suprema lex.
- Aspiciunt oculis superi mortalia iustis. (*Ovidius*)
- Supremus ille dies non extinctionem sed commutationem affert. (*Cicero*)

Ćwiczenie 2

Przetłumacz tekst:

Apud Helvetios longe nobilissimus fuit ditissimus Orgetorix. Is Marco Messalā Marco Pisone consulibus regni cupiditate inductus coniurationem nobilitatis fecit et civitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent [...] Undique loci natura Helvetii continentur: unā ex parte flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium a Germanis dividit, alterā ex parte monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos et Helvetios, tertiā lacu Lemanno et flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit [...] Pro multitudine autem hominum et pro gloriā belli atque fortitudinis angustos se fines habere arbitrabantur. [...] His rebus adducti et auctoritate Orgetorigis permoti constituerunt [...] iumen-

torum et carrorum quam maximum numerum cōemere, sementes quam maximas facere [...] cum proximis civitatibus pacem et amicitiam confirmare.

Caesar, Comm. de bello Gall. I 2—3

Preparacje

longe wzmacnia stopień najwyższy: **longe nobilissimus** bez wątpienia najznakomitszy ☆ **ditissimus** pochodzi od **dives, divitis** (*bogaty*), comparativus: **ditior, ditius**, superlativus: **ditissimus, -a, -um** ☆ **inductus cupiditate regni** powodowany żądzą panowania; **regni** — *gen. obiectivus*, oznacza osobę lub rzecz, na którą przechodzi czynność ☆ **persuasit ut... exirent** skłonił, ażeby... wyszli. Po **persuadeo** w znaczeniu *namawiam, naklaniam* jest zdanie z **ut**, konstrukcja zaś *acc. cum inf.* występuje przy znaczeniu *przekonuję, że* ☆ **ex unā parte** z jednej strony ☆ **ex alterā parte** z drugiej strony ☆ **pro** (*z abl.*) *tu*: w stosunku do... — **quam maximus** jak największy

Ćwiczenie 3

Z powyższego tekstu wypisz przymiotniki i określ ich stopień.

Ćwiczenie 4

Wyszukaj w tekście Cezara znane konstrukcje zdaniowe, nazwij je i określ, na czym polegają.

CAPUT XXIII

1. TEKST

Nostri acriter in hostes signo dato impetum fecerunt, itaque hostes repente celeriterque procurrerunt [...] Reiectis pilis comminus gladiis pugnatum est. At Germani celeriter ex consuetudine suā phalange factā impetus gladiatorum exceperunt. Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalangem insilirent et scuta manibus revellerent et desuper vulnerarent [...] Ita proelium restitutum est, atque omnes hostes terga verterunt neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum milia passuum ex eo loco circiter quinque pervenerunt. Ibi perpauci aut viribus confisi tranare contenderunt aut lintribus inventis sibi salutem reppererunt. In his fuit Ariovistus, qui naviculam deligatam ad ripam nactus eā profugit; reliquos omnes consecuti equites nostri interfecerunt. Duae fuerunt Ariovisti uxores, una Sueba natione, quam domo secum duxerat, altera Norica, regis Voccionis soror, quam in Galliā duxerat a fratre missam: utraeque in eā fuga perierunt; duae filiae: harum altera occisa, altera capta est.

Caesar, *Comm. de bello Gall.* I 52, 3—4, 53, 1—4

acriter ostro
hostis, hostis *m* wróg
signum, -i znak
impētus, -us atak
repente nagle, niespodziewanie
celeriter szybko
procurro, -ēre, procurri, procursum
wybiegać naprzód, biec
reicio, -ēre, reiēci, reiectum odrzucić
pilum, -i pocisk
comminus wręcz, z bliska
phalanx, phalangis *f* falanga, szyk bojowy, kolumna
excipio, -ēre, excēpi, exceptum pochwycić
reperio, -ire, reppēri, repertum znajdować
complures, complūra *pl* bardzo wielu
insilio, -ire, insilūi wskoczyć
revello, -ēre, revelli, revulsum rozdzierać, rozłamać
desuper z góry
vulnēro, -āre, -āvi, -ātum ranić, kaleczyć
proellum, -i walka
restitūo, -ēre, restitūi, restitutum przywrócić do dawnego stanu, odnowić; podjąć
destitō, -ēre, destitī, destitum odstąpić od czegoś, zaniechać

quinque pięć
pervenio, -ire, -vēni, -ventum dotrzeć do celu, osiągnąć coś
ibi tam
perpauci, -ae, -a *pl* bardzo nieliczni
viribus confisi ufni w swe siły
linter, lintris *f* łódź
navicūla, -ae łódeczka
deligo, -āre, -āvi, -ātum przywiązać
ripa, -ae brzeg
nancisor, nancisci, nactus (nactus) sum *deponens* osiągnąć, otrzymać; znaleźć przypadkiem
profugio, -ēre, profūgi uciec, schronić się
consequor, consequi, consecutus sum *deponens* gonić, ścigać, iść w ślad za kimś
interficio, -ēre, interfēci, interfectum zabić, zgładzić
uterque, utraque, utrumque każdy z dwóch, obaj
soror, sorōris *f* siostra
frater, fratris *m* brat
perēo, -ire, perīi, peritum przejść, ginać, niszczyć
fuga, -ae ucieczka
occido, -ēre, occidi, occisum zabić
capio, -ēre, cēpi, captum ująć, chwycić, brać w niewolę

2. SKŁADNIA

terga vertere uciekać ☆ **confido, -ēre, confisus sum** mocno wierzyć, polegać na czymś; jest to czasownik należący do typu *verbum semideponens (semī pól)*. Te czasowniki tworzą niektóre formy w activum, a niektóre w passivum, ale ze znaczeniem czynnym. Można je podzielić na dwie grupy:

- a. audēo, audēre, ausus sum *odważyć się*
 gaudēo, gaudēre, gavīsus sum *cieszyć się*
 solēo, solēre, solitus sum *mieć zwyczaj*
 fido, fidēre, fīsus sum *ufać*
 confido, confidēre, confīsus sum *ufać*
 diffido, diffidēre, diffīsus sum *nie ufać*

- b. revertor, reverti, reverti *wracać*.

Semideponentia wymienione w punkcie a. mają formy tworzone od tematu praesentis w stronie czynnej, formy od tematu participii perfecti passivi (supini) w stronie biernej, natomiast nie posiadają form od tematu perfecti. Czasownik **revertor** od tematu praesentis ma formy strony biernej, od tematu perfecti — strony czynnej, a nie ma tematu supini.

3. PREPARACJE

3.1. **Indicativus perfecti passivi** (Tryb oznajmujący czasu przeszłego dokonanego strony biernej)

Składa się z **participium perfecti passivi** (patrz Caput XVI) danego czasownika i form czasownika esse w **indicat. praesentis**. Wszystkie koniugacje tworzą ten czas w sposób jednakowy, dlatego podano odmianę jednego czasownika.

Indicativus perfecti passivi

reptus,-a,-um sum	<i>zostałem znaleziony</i>
reptus,-a,-um es	
reptus,-a,-um est	
reptī,-ae,-a sumus	<i>zostaliśmy znalezieni</i>
reptī,-ae,-a estis	
reptī,-ae,-a sunt	

Wskazówka 1

Participium perfecti passivi (por. Caput XVI, s. 98) odmienia się przez przypadki, rodzaje i liczby, tak jak przymiotniki na **-us,-a,-um**.

Wskazówka 2

Jeżeli w zdaniach współrzędnych jest kilka orzeczeń w tym samym czasie złożonym, opuszcza się niekiedy formę słowa posiłkowego esse przy pierwszym orzeczeniu, pozostawiając ją tylko przy ostatnim, np. zamiast **harum altera occisa est, altera capta est** mamy: **harum altera occisa, altera capta est**.

Wskazówka 3

Formy tego czasu można tłumaczyć używając polskiej formy nieosobowej, np. **auditus sum** zostałem usłyszany, tj. *usłyszano mnie*; **repti sunt** zostali znalezieni, tj. *znaleziono ich*; **pugnatum est** *walczono*.

3.1. Inne formy od tematu participii perfecti passivi (supini)

Participium perfecti passivi służy nie tylko do tworzenia czasu perfectum passivi. Takie czasy, jak: **plusquamperfectum i futurum II (exactum)** strony biernej składają się także z participium perfecti passivi i odpowiedniej formy słowa posiłkowego esse.

Indicativus plusquamperfecti passivi (tryb oznajmujący czasu zaprzęzłego strony biernej)

Czas ten składa się, jak już powiedziano, z participium perfecti passivi oraz form czasownika esse w **indicat. imperfecti**:

victus,-a,-um eram	<i>zostałem (był) zwyciężony</i>
victus,-a,-um erās	
victus,-a,-um erat	

victī,-ae,-a erāmus *zostaliśmy zwyciężeni*
victī,-ae,-a erātis
victī,-ae,-a erant

Futurum II (exactum) passivi (czas przyszły II dokonany strony biernej)

Czas ten składa się także z participium perfecti passivi danego czasownika oraz form czasownika esse w futurum I:

victus,-a,-um erō *zostanę zwyciężony*

victus,-a,-um eris

victus,-a,-um erit

victī,-ae,-a erīmus

victī,-ae,-a erītis

victī,-ae,-a erunt

Infinitivus perfecti passivi

victum,-am,-um		victus,-a,-um
	esse albo	esse
victōs,-ās,-a		victī,-ae,-a

Infinitivus futuri activi

victūrum,-am,-um		victūrus,-a,-um
	esse albo	esse
victūrōs,-ās,-a		victūrī,-ae,-a

Infinitivus futuri passivi

victum irī (*zawsze nieodmienne*)

Podane wyżej bezokoliczniki mają zastosowanie w składni *acc. cum inf.* i *nom. cum inf.*

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Wypisz z tekstu formy czasowników w *perfectum activi* w jednej kolumnie, w drugiej zaś kolumnie — w *perfectum passivi* i objaśnij, od jakiego tematu zostały utworzone.

Ćwiczenie 2

Z przetłumaczonego tekstu (s. 132) wypisz *ablativus absolutus* i określ, jakim jest okolicznikiem w zdaniu.

Sposoby tłumaczenia strony biernej

Do wskazówek znajdujących się w podręczniku, związanych z tłumaczeniem różnych konstrukcji składniowych, dołączamy uwagi o tłumaczeniu **strony biernej**. Jest ona w języku łacińskim o wiele częściej stosowana niż w języku polskim. Można ją tłumaczyć na różne sposoby. Oto one:

1. **dosłownie**, np. *Homerus a multis celebratur.* (*Homer jest sławiony przez wielu.*)
2. **przez stronę zwrotną**, np. *Tempora mutantur et nos mutamur in illis.* (*Czasy się zmieniają i my zmieniamy się razem z nimi.*)
3. **przez stronę czynną**, zamieniając dopełnienie na podmiot, a podmiot na dopełnienie, np. *Hostes a nostris militibus vincuntur.* (*Nasi żołnierze zwyciężają nieprzyjaciół.*)
4. **przez wyrażenie nieosobowe**, np. *Multi milites caesi sunt.* (*Wielu żołnierzy zabito.*)
5. **przez zwroty opisowe**, np. *Maeretur, fletur, lamentatur diebus plusculis.* (*Rozpacz, łzy i narzekania trwają kilka dni.*)

Zapamiętajmy, że wybór sposobu tłumaczenia strony biernej zależy zarówno od treści, jak i od upodobań tłumacza, pod warunkiem jednakże zgodności z duchem języka polskiego. Swoboda wyboru jest ograniczona; nie każde passivum daje się przełożyć na wszystkie pięć sposobów, np.: Quares, Grati, cur tantopere hoc homine delectemur (*Zapytasz, Gracjuszu, dlaczego tak bardzo*):

- *jesteśmy zachwyceni tym człowiekiem* (1.),
- *zachwycamy się tym człowiekiem* (2.),
- *ten człowiek nas zachwyca* (3.),
- *ten człowiek budzi w nas zachwyt* (4.).

CAPUT XXIV

1. TEKST

Etenim quis hoc non videt, desideriiis omnia ista condiri? Darius in fugā cum aquam turbidam et cadaveribus inquinatam bibisset, negavit umquam se bibisse iucundius. Numquam videlicet sitiens biberat. Nec esuriens Ptolomaeus ederat; cui cum peragranti Aegyptum comitibus non consecutis cibarius in casā panis datus esset, nihil visum est illo pane iucundius. Socratem ferunt, cum usque ad vesperum contentius ambularet quaesitumque esset ex eo, quare id faceret, respondisse se, quo melius cenaret, obsonare ambulando famem. Quid? victum Lacedaemoniorum in philitiis nonne videmus? ubi cum tyrannus cenavisset Dionysius, negavit se iure illo nigro, quod cenae caput erat, delectatum. Tum is, qui illa coxerat; „Minime mirum: condimenta enim defuerunt”. „Quae tandem?” inquit ille. „Labor in venatu, sudor, cursus ad Eurotam, fames, sitis. His enim rebus Lacedaemoniorum epulae condiuntur”.

Cicero, Tusculanae disputationes V 97, 98

etēnim albowiem
desiderium, -i pragnienie
condio, -ire, -ivi, -itum przyprawić,
zaprawić
turbidus, -a, -um mętny
cadāver, -ēris *n* trup, padlina
inquinātus, -a, -um nieczysty, brudny
bibo, -ere, bibi, potum pić
iucundus, -a, -um przyjemny, miły
umquam kiedykolwiek
numquam nigdy
videlicet oczywiście, zapewne
sitio, -ire, siti być spragnionym;
sitiens, -entis (*z gen.*) spragniony
esurio, -ire, -ivi, -itum łaknąć, cier-
pieć głód; **esuriens, -entis** łakną-
cy, głodny
edo, -ere, edi, esum jeść, pożerać
peragro, -are, -avi, -atum przewędro-
wać, podróżować
comes, comitis *m, f* towarzysz(ka)
cibarius, -a, -um zwyczajny, pospolity
casa, -ae chata
panis, panis *m* chleb
do, dare, dedi, datum dać, dawać
obsono, -are, -avi, -atum zaostrać
apetyt

2. SKŁADNIA

iucundius, contentius, melius — comparativus przymiotnika
w rodzaju nijakim jest jednocześnie przysłówkiem w stopniu
wyższym ☆ **visum est** zdawało się ☆ **nihil illo pane iucun-**
dus od tego chleba nic przyjemniejszego (*domyślne*: nie
było) ☆ **quare id faceret** — zdanie pytajne zależne, dlatego
ma coniunctivus ☆ **ambulando** przechadzaniem, przecha-
dzką; rzeczownik odsłowny, tj. utworzony od czasownika
ambulo, -are, -avi, -atum (por. s. 145)

ferunt = dicunt
usque ad aż do
vesper, vespēri (vespēris) *m* wieczór
quāre dlaczego
ceno, -are, -avi, -atum ucztować, jeść
fames, famis *f* głód
philītia, -ōrum *pl n* uczyty dla męż-
czyzn w Sparcie
victus, -us pożywienie
vivo, -ere, vixi, victum (*z abl.*) żywić
się; żyć
ius, iuris *n* polewka, zupa
niger, nigra, nigrum czarny
caput, capitis *n* głowa, *tu*: podstawa,
główne danie
mirus, -a, -um dziwny
condimentum, -i korzenie, przypra-
wa
desum, deesse, defui być nieobec-
nym, brakować
venātus, -us polowanie
sudor, -ōris *m* pot, trud
sitis, sitis *f* pragnienie
epūlae, -arum *pl* potrawy, dania;
uczta
Eurōtas, -ae *m* główna rzeka Sparty

3. PREPARACJE

3.1. Coniunctivus plusquamperfecti activi

Tworzymy tę formę przez dodanie do tematu perfecti
zakończeń: **-issem, -isses, -isset, -issemus, -issetis, -issent.**

Coniunctivus plusquamperfecti activi

Odmiana czasowników *bibo, bibere, bibi, potum* oraz *sum, esse, fui*:

bib-issem	fu-issem
bib-issēs	fu-issēs
bib-isset	fu-isset
bib-issēmus	fu-issēmus
bib-issētis	fu-issētis
bib-issent	fu-issent

Coniunctivus plusquamperfecti passivi

Składa się z participium perfecti passivi danego czasownika
oraz con. imperfecti słowa posiłkowego esse, np. od *do, dare, dedi, datum*:

dātus, -a, -um	essem	dātī, -ae, -a	essēmus
dātus, -a, -um	essēs	dātī, -ae, -a	essētis
dātus, -a, -um	esset	dātī, -ae, -a	essent

3.2. Zdanie okolicznikowe czasu

Spójnik cum (skoro, gdy, kiedy) rozpoczyna zdanie okolicz-
nikowe czasu. Jest ono stosowane przy opowiadaniu zda-
rzeń przeszłych z odcieniem przyczynowym. Nazywa się **cum**
historicum albo **narrativum**, wymaga con. imperfecti dla
czynności równoczesnej, a con. plusquamperfecti dla czyn-
ności uprzedniej.

3.3. Zapamiętaj przysłówki:

bene (*dobrze*, od bonus, -a, -um), **melius**, **optime**
male (*źle*, od malus, -a, -um), **peius**, **pessime**
facile (*łatwo*, od facilis, -is, -e), **facilius**, **facillime**
difficile (*trudno*, od difficilis, -is, -e), **difficilius**, **difficillime**
magnopere (*dużo*, od magnus, -a, -um), **magis**, **maxime**
multum (*wiele*, od multi, -ae, -a), **plus**, **plurimum**
non multum (*niewiele*), **minus**, **minimum**
diu (*długo*), **diutius**, **diutissime**
parum (*za mało*), **minus**, **minime**

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Wypisz z tekstu wszystkie *participia praesentis activi* i odmień je z dowolnie wybranym rzeczownikiem.

Ćwiczenie 2

Wypisz wszystkie *coniunct.* z tekstu Cyncerona (s. 139), określ ich czas, stronę, osobę i liczbę.

Ćwiczenie 4

Podkreśl w tekście zdania z *cum historicum*.

CAPUT XXV

1. TEKST

Nuntiatum est Ariovistum cum suis omnibus ad occupandum Vesontionem, quod est oppidum maximum Sequanorum, contendere [...] Namque omnium rerum, quae ad bellum usui erant, summa erat in eo oppido facultas, idemque naturā loci sic muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum daret facultatem, propterea quod flumen Dubis ut circino circumductum paene totum oppidum cingit [...] Dum paucos dies ad Vesontionem rei frumentariae commeatusque causā moratur, ex percontatione mercatorum vocibusque Gallorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute atque exercitatione in armis esse praedicabant [...] tantus subito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animosque perturbaret.

Caesar, *Comm. de bello Gall.* I 38, 1—5, 39, 1—2

nuntio, -āre, -āvi, -ātum donieść, oznajmić

Ariovistus, -i wódz germańskich Swebów pokonany przez Cezara

Vesontio, -ōnis m. stołeczne miasto Sekwanów na prawym brzegu rzeki Dubis. W pobliżu tego mia-

sta Ariowist poniósł klęskę; obecnie Besançon

usus, -us użycie, pożytek; **usui esse** przynosić korzyść, być pożytecznym

facultas, -ātis f. łatwość, możliwość
sic tak

Dubis, Dubis *m* dopływy Araru, otaczający twierdzę Vesontio
ut że; jak
circūsus,-i cyrkiel
praedīco,-āre,-āvi,-ātum obwieścić, ogłosić
dum podczas gdy
res frumentariā zaprowiantowanie
commeātus,-us transport, dowóz
moror, morāri, morātus sum *deponens* zatrzymywać się, przewlekać

percontatīo,-ōnis *f* wypytywanie się, przesłuchanie
mercātor,-ōris *m* kupiec
ingens, ingentis wielki
incredibilis,-is,-e niewiarygodny
subito nagle
timor,-ōris *m* strach
perturbo,-āre,-āvi,-ātum wzburzyć, wyprowadzić z równowagi
mediocriter średnio, miernie
mens, mentis *f* umysł

Quintus Horātius Flaccus (Horacy), jeden z wielkich poetów epoki augustowskiej, na początku swej pierwszej satyry wciąga do rozmowy przyjaciela i protektora Mecenas. Satyry nazwał poeta Sermones (*Gawędami*) i nadał im postać heksametru. Obszerne wiadomości o poecie zamieszczają: historia literatury rzymskiej oraz encyklopedie kultury antycznej.

**Qui fit Maecenās, ut nemo quā́m sibi sórtē
 séu ratió dederít, séu fórs obiecerit, illa
 cóntentús vivát, laudét díversā sequéntes?**

Horatius, Sermones I 1, 1--3

qui = quo modo
qui fit jak to się dzieje
szuk: **nemo vivat contentus illa sorte,
 quam (domyślnie: sortem)**
ut nemo vivat że nikt nie żyje
ratió,-ōnis *f tu:* własny przemyślany
 wybór w przeciwieństwie do **fors**
fors, fortis *f* przypadek, los

obicio,-ēre, obiecti, obiectum rzucić
 przed kimś, narzucić
sequor, sequi, secutus sum *deponens*
 iść za kimś; **sequens,-ntis** part.
 praes. activi
laudet sequentes chwali idących za...
diversa (acc. pl.) przeciwne

2. SKŁADNIA

Qui fit, ut nemo contentus vivat, laudet sequentes — *zdanie podmiotowe* po wyrażeniu nieosobowym, patrz preparacje
3.3. ☆ seu ratio dederit, seu fors obiecerit — *coniunctivus perfecti activi*

U w a g a: Deponentia mają następujące formy czynne: **participium praesentis activi, participium futuri activi i infinitivus futuri activi.**

3. PREPARACJE

3.1. Gerundium — rzeczownik odśowny

Gerundium tworzy się przez dodanie cechy **-nd-** do tematu praesentis czasownika. Odmienia się według deklinacji II rodzaju nijakiego. Występuje tylko w singularis. **Nom. sing. = inf. praes. activi** danego czasownika. Ma znaczenie czynne, rządzi tym samym przypadkiem, co forma osobowa czasownika, od którego pochodzi.

N.	(amāre)	
G.	ama- nd- i	<i>kochania</i>
D.	ama- nd- ō	<i>kochaniu</i>
Acc.	ad ama- nd- um	<i>do kochania</i>
Abl.	ama- nd- ō	<i>kochaniem, kochając</i>

II kon.: monēre → monendī, monendō, ad monendum, monendō;

III kon.: legēre → legendī, legendō, ad legendum, legendō;

IV kon.: audīre → audiendī, audiendō, ad audiendum, audiendō.

Przykłady:

- Gutta cavat lapidem non vi sed saepe cadendo.
- Scribere scribendo, dicendo dicere discis.
- Ut ad cursum equus, ad arandum bos, ad indagandum canis, sic homo ad intellegendum et agendum natus est.
(Cicero)
- Sunt tempora gaudendi, sunt tempora dolendi.

W tekście Cezara (I38,39): ad occupandum Vesontionem (*do zajęcia Vesontio*); ad ducendum bellum (*do prowadzenia wojny*).

3.2. Zdania skutkowe

Zdania skutkowe (*ut consecutivum*) zaczynają się od **ut** (*że*), **ut non** (*że nie*). W zdaniu nadrzędnym występują często wyrazy: **ita** (*tak*), **tantus** (*tak wielki*), **sic** (*tak*), **adeo** (*do tego stopnia*), **talis** (*taki*). W zdaniu skutkowym występuje *coniunctivus praesentis*, jeśli skutek czynności trwa; *coniunctivus imperfecti* lub *perfecti*, jeśli skutek miał miejsce w przeszłości, np.:

- Siciliam Verres ita vexavit, ut ea restitui in antiquum statum nullo modo possit. (*Verres tak spustoszył Sycylię, że w żaden sposób nie można jej doprowadzić do dawnego stanu.*)
- Adeo excelebat Aristides abstinentiā, ut unus post hominum memoriam cognomine Iustus sit appellatus. (*Arystydes do tego stopnia odznaczał się bezinteresownością, że jemu jednemu za pamięci ludzkiej nadano przydomek Sprawiedliwy.*)

3.3. Zdania podmiotowe

Do zdań skutkowych pod względem składniowym zbliżone są zdania podmiotowe, występujące po wyrażeniach nieoso-

bowych: **est, fit, accidit, contigit** (*dzieje się, zdarza się*), **restat** (*zostaje*), **sequitur, efficitur** (*wynika*), **mos est, consuetudo est** (*jest zwyczajem*).

3.4. Coniunctivus perfecti

Coniunctivus perfecti aktivi tworzy się przez dodanie do tematu *perfecti* czasownika zakończeń: **-erim, -eris, -erit, -erimus, -eritis, -erint**, np. od *video, -ere, vidi, visum* (*widzieć*):

vid- erim	vid- erimus
vid- eris	vid- eritis
vid- erit	vid- erint

Coniunctivus perfecti od słowa *esse* brzmi: **fuërim, fuëris, fuërit, fuerimus, fueritis, fuërint**.

Wskazówka

Zwróć uwagę na ogromne podobieństwo *con. perfecti* aktivi do **futurum II aktivi** (por. s. 112; 124). Jaka jest między nimi różnica?

Coniunctivus perfecti passivi składa się z *participium perfecti* passivi danego czasownika i *con. praesentis* słowa posiłkowego *esse*, np.:

visus,-a,-um sim	visī,-ae,-a sīmus
visus,-a,-um sīs	visī,-ae,-a sītis
visus,-a,-um sit	visī,-ae,-a sint

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Przetłumacz posługując się słownikiem:

Equites hostium essedariique acriter proelio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt, ita tamen, ut nostri omnibus partibus superiores fuerint atque eos in silvas collesque compulerint; sed compluribus interfectis cupidius insecuti nonnullos ex suis amiserunt.

Caesar, Comm. de bello Gall. V 15, 1—2

Ćwiczenie 2

Określ formy czasownikowe, występujące w powyższym tekście, podając tryb, czas, stronę, osobę, liczbę i zapisz ich formy podstawowe.

Ćwiczenie 3

Przetłumacz tekst:

Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent; unum per Sequanos, angustum et difficile, inter montem Iuram et flumen Rhodanum, vix quā singuli carri ducerentur; mons autem altissimus impendebat, ut facile perpauci prohibere possent; alterum per provinciam nostram, multo facilius atque expeditius, propterea quod inter fines Helvetiorum et Allobrogum, qui nuper pacati erant, Rhodanus fuit isque nonnullis locis vado transitur. Extremum oppidum Allobrogum proximumque Helvetiorum finibus est Genava. Ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet.

Caesar, Comm. de bello Gall. I 6, 1—3

Ćwiczenie 4

Z tekstów Cezara podanych w ćwiczeniu 1. i 3. wypisz zdania z *ut* i określ orzeczenia tych zdań.

Ćwiczenie 5

Coniunctivus perfecti jest stosowany nie tylko w zdaniach podrzędnych. W zdaniu nadrzędnym (głównym) używa się także dla wyrażenia zakazu dla drugiej osoby con. perfecti z przeczeniem *ne*, np.: *ne dixeris!* (*nie mów!*), *ne feceritis!* (*nie czyńcie!*). Jest to *coniunctivus prohibitivus*.

Przetłumacz tekst:

Tu ne quaesieris, scire nefas, quem mihi, quem tibi finem di dederint, Leuconoë nec Babylonios temptaris numeros. Ut melius, quidquid erit, pati! Seu plures hiemes seu tribuit Iuppiter ultimam quae nunc oppositis debilitat pumicibus mare Tyrrhenum: sapias, vina liques et spatio brevi spem longam reseces. Dum loquimur, fugerit invida aetas. Carpe diem, quam minimum credula postero.

Horatius, Carmina I 11

quaesiēris = quaesivēris — *coniunctivus prohibitivus*

Leuconoē — imię dziewczyny greckiej: Pogodna, Radosna

dederint — *coniunctivus perfecti activi*

tempto,-are,-avi,-atum zajmować się, sprawdzać

temptāris = temptavēris — *coniunctivus prohibitivus*

ut melius o ileż lepiej

Babyloniū numēri horoskopy babilońskie, które Chaldejczycy opierali na obliczeniach astronomicznych i matematycznych

patiōr, pati, passus sum *deponens* cierpieć, znosić

hiems, hiēmis *f* zima

oppono,-ēre,-posui,-positum przeciwstawiać, *por.* opozycja

pumex, pumicis *m* kamień

oppositis...pumicibus — *abl. instrumentalis*, łączy się z **debilitat**

sapiās...liques...reseces — formy te wyrażają polecenie (*coniunctivus iussivus*); tłumaczymy je przez tryb rozkazujący

resēco,-āre, resecūi, resectum skrócić, ograniczyć

fugērit — futurum II dla oznaczenia czynności, która niewątpliwie nastąpi

carpe diem korzystaj z chwili, z dnia minimum najmniej

postēro — *domyślnie* diei

CAPUT XXVI

1. TEKST

Temporis tanta fuit exiguitas hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut non modo ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas induendas scutisque tegimenta detrudenda tempus defuerit. Quam quisque ab opere in partem casu devenit quaeque prima signa conspexit, ad haec constitit, ne in quaerendis suis pugnandi tempus dimitteret.

Caesar, Comm. de bello Gall. II 21, 4—5

Ćwiczenie 6

Przepisz powyższy tekst i oznacz według podanego schematu sylaby akcentowane.

Schemat:

— — — — — || — — — — — || — — — — —

Tū nē quaesiēris || scīrē nēfās || quēm mīhī quēm tībī

Następne wersy są w tym samym metrum.

exiguitas,-ātis *f* szczupłość, małość, niedostatek

dimico,-āre,-āvi,-ātum walczyć, potykać się

accommodo,-āre,-āvi,-ātum zastoso-
wać, przystosować, *por.* akomodacja

insigne,-is *n* znak bojowy

induo,-ēre, indui, indutum włożyć, wdziać

tegimentum,-i okrycie

detrudo,-ēre, detrusi, detrusum ściga-
nąć

quisque, quaeque, quidque każdy z osobna, każdy

opus, opēris *n* dzieło, praca casu przypadkiem

deveniō,-īre, devēni, deventum zejść, przybyć

ne aby nie (*spójnik zdania celowego*) consisto,-ēre, constiti zająć stanowisko, ustawić się

dimitto,-ēre, dimīsi, dimissum utracić; puścić wolno, *por.* dymisja

2. SKŁADNIA

ad **dimicandum** do walki (*dosł.* do walczenia). Jest to **gerundium**, patrz Caput XXV, s. 145. ☆ **quam ab opere in partem devenit** w jaką stronę (na jakie miejsce) od zajęcia przybył ☆ **tempus pugnandi** czas walki (*gerundium*)

3. PREPARACJE

3.1. Participium futuri passivi

Participium futuri passivi, zwane też **gerundivum**, jest przymiotnikiem pochodzącym od czasownika. Tworzy się przez dodanie cechy **-nd-** oraz końcówek **-us,-a,-um** do tematu praesentis. Odmienia się według deklinacji I i II. Przykłady:

I kon. lauda-**nd-us,-a,-um** III kon. vinc-e-**nd-us,-a,-um**
II kon. mone-**nd-us,-a,-um** IV kon. puni-e-**nd-us,-a,-um**

Gerundivum nie ma odpowiednika w języku polskim. Wyraża to, że coś **ma, musi, powinno się stać lub być dokonane**, np.:

legendus,-a,-um mający być czytany; ten, który powinien być czytany; godny czytania; **educandus,-a,-um** mający być wychowywany.

W zdaniu łacińskim gerundivum często występuje w funkcji przydawki, którą najczęściej tłumaczymy przez rzeczownik odśłowny, np.: **magister discipulo librum legendum dedit** (*nauczyciel dał uczniowi książkę mającą być przeczytaną, tj. książkę do przeczytania*). **Andreas Fricius Modrevius libros De re publica emendanda scripsit.** (*Andrzej Frycz Modrzewski napisał księgę O naprawie Rzeczypospolitej, dosł. o rzeczypospolitej mającej być naprawioną.*)

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Podaj, jakie to formy:

ad insignia accommodanda; ad galeas induendas; tegimenta detrudenda; in quaerendis suis.

Ćwiczenie 2

- a. Określ formy: fuit, defuerit, deveni, conspexit, constitit, dimitteret;
b. Jakie *ut* występuje w tekście Cezara (I 21)?

Ćwiczenie 3

Przetłumacz:

- Dedit mihi epistulam legendam. (*Cicero*)
— Loquendi elegantia augetur legendis oratoribus et poëtis. (*Cicero*)
— Homo magna habet instrumenta ad adipiscendam sapientiam. (*Cicero*)

Wskazówka

Gerundium i gerundivum w funkcji przydawki tłumaczymy na język polski zazwyczaj przez rzeczownik odśłowny.

Ćwiczenie 4

Przypominamy tekst z Caput V i uzupełniamy opuszczone zdania (wyrazy podkreślone):

Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe comitant atque ea, quae ad effeminandos animos pertinent, important, proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. Quā de causā Helvetii quoque reliquos Gallos virtute

praecedunt, quod fere cotidianis proeliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.

Caesar, *Comm. de bello Gall. I 1,3*

propterēa quod dlatego że, ponieważ
cultus,-us sposób życia, kultura
humanitas,-ātis f człowieczeństwo;
 ogląda
absum, abesse, aui być nieobecny,
tu: być oddalonym
minimeque = et minime i najmniej
commēo,-āre,-āvi,-ātum schodzić
 się, przybywać

effemīno,-āre,-āvi,-ātum uczynić
 zniewieściałym, osłabić; **ad effeminandos animos** — *gerundivum*
saepe często
pertinēo,-ēre, pertinūi, pertentum
 ciągnąć się, przyczyniać się
prohibēo,-ēre, prohibūi, prohibitum
 przeszkadzać, powstrzymywać,
por. prohibicja

Składnia

Spójnik **propterēa quod** rozpoczyna zdanie okolicznikowe przyczyny. Odpowiada na pytania: dlaczego? z jakiego powodu? Orzeczenia zdania przyczynowego ze spójnikami **quod, propterēa quod, quia, quoniam** występują zazwyczaj w *indicat.*: **propterēa quod... longissimē absunt; quod fere... contendunt** ☆ **cultus atque humanitas** kultura i cywilizacja ☆ **minime saepe commēant** — *litotes*, ulubiona przez Rzymian postać mowy, polegająca na użyciu zamiast wyrazu (wyrażenia) właściwego i o znaczeniu twierdzącym — wręcz przeciwnego, lecz w połączeniu z przeczeniem. W ten sposób zamiast pozornego osłabienia twierdzenia nadaje się mu większą siłę, np.: **non ignoro = bene scio**; tutaj **minime saepe = rarissime** ☆ **cum** zwane *explicativum* (wyjaśniające) tłumaczy, na czym polega czynność wyrażona w zdaniu nadrzędnym: **cum... prohibent i bellum gerunt**. Oba zdania mają ten sam podmiot, ten sam tryb i czas. Spójnik **cum** tłumaczy się następująco: *przez to, że; o ile; kiedy; imiesłowem na -q̄c*, np.: **Cum tacent, clamant.** (*Przez to, że milczą, krzyczą.* Lub: *Milcząc krzyczą.*)

CAPUT XXVII

1. TEKST

Resistendum, Laeli et Scipio, senectuti est, eiusque vitia diligentia compensanda sunt; pugnandum, tamquam contra morbum, sic contra senectutem; habenda ratio valetudinis: utendum exercitationibus modicis; tantum cibi et potionis adhibendum ut reficiantur vires, non opprimantur. Nec vero corpori solum subveniendum est, sed menti atque animo multo magis: nam haec quoque, nisi tamquam lumini oleum instilles, exstinguuntur senectute. Et corpora quidem exercitationum defatigatione ingravescunt, animi autem exercendo levantur.

Cicero, *Cato Maior de senectute 35, 36*

resisto,-ēre, restiti (*z dat.*) stawiać
 opór, sprzeciwiać się
senectus,-ūtis f starość
compenso,-āre,-āvi,-ātum wyrówny-
 wać, zastąpić
pugno,-āre,-āvi,-ātum walczyć
tamquam tak jak
morbus,-i choroba
adhibeo,-ēre,adhibūi,adhibitum
 użyć, zastosować
modicus,-a,-um umiarkowany
potio,-ōnis f napój

opprimo,-ēre, oppressi, oppressum
 niszczyć
vero zaś
instillo,-āre,-āvi,-ātum wlewać kro-
 plami
solum tylko
nisi jeżeli nie
exstinguo,-ēre,exstinxi,exstinctum
 gasić, niszczyć
ingravesco,-ēre stawać się ciężkim
levo,-āre,-āvi,-ātum czynić lekkim

2. SKŁADNIA

vitia ułomności ☆ **rationem habere** mieć wzgląd, uważać na coś ☆ **menti atque animo** oba te wyrazy oznaczają wszystkie siły duchowe człowieka; **mens** w szczególności siłę myślenia, rozumu, **animus** zaś najczęściej uczucie i wolę ☆ **haec** tj. siły umysłu i ducha ☆ **tamquam lumini** jak do lampy ☆ **et corpōra quidem exercitationum defatigatione** co się tyczy ciała, to one przez męczące ćwiczenia ☆ **exercendo** ćwiczeniem, od **exercō, -ere** ćwiczyć, **gerundium** — rzeczownik odsłowny, por. Caput XXV

3. PREPARACJE

3.1. Coniugatio periphrastica passiva

Gerundivum jako przymiotnik może pełnić funkcję orzecznika i w połączeniu ze słowem *esse* (*być*) tworzyć orzeczenie; tę strukturę nazywamy *koniugacją omowną bierną* — **coniugatio periphrastica passiva**. Struktura ta oznacza **powinność, konieczność**. Przykłady:

I. a. Liber legendus est.

(*Książka musi, powinna być czytana.*)

Trzeba, należy, wypada czytać książkę.)

b. Liber mihi legendus est.

(*Trzeba, należy, wypada mi czytać książkę.*)

Muszę, powinienem czytać książkę.)

II. a. Legendum est.

(*Trzeba, należy, wypada czytać.*)

b. Mihi legendum est.

(*Muszę, powinienem czytać.*)

Zatem gerundivum ze słowem posiłkowym w funkcji orzecznika używa się:

- *podmiotowo*, tj. z wyraźnie oznaczonym podmiotem,
- *bezpodmiotowo* w zdaniu bezpodmiotowym.

Wskazówka

Osoba, która coś powinna lub musi robić, jest określona w obu przypadkach celownikiem (*dativus auctoris*).

W języku polskim gerundivum w funkcji orzecznika odpowiadają:

- wyrażenia nieosobowe: **trzeba, należy, wypada** z bezokolicznikiem, przy czym osoba działająca jest określona w celowniku, jak w łacinie;
- słowa: **muszę, powinienem** itp. z bezokolicznikiem, przy czym osoba działająca jest podmiotem gramatycznym (w mianowniku).

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Przepisz wybrane z tekstu przykłady i przetłumacz jeszcze raz:

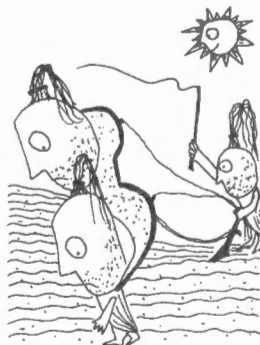
- pugnandum est; utendum est; adhibendum est;
- vitia compensanda sunt;
- ratio habenda est valetudinis.

Ćwiczenie 2

Przetłumacz posługując się słownikiem:

- De gustibus non est disputandum.
- Omnia homini, dum vivit, speranda sunt.
- Deliberandum est saepe, statuendum semel.
- De non praestandā oboedentiā.
- Nil desperandum.

CAPUT XXVIII

1. TEKST

Sueborum gens est longe maxima et bellicosissima Germanorum omnium. Hi centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula milia armatorum bellandi causā suis ex finibus educunt. Reliqui, qui domi manserunt, se atque illos alunt; hi rursus in vicem anno post in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque agri cultura nec ratio atque usus belli intermittitur. Sed privati ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco colendi causā licet.

Caesar, *Comm. de bello Gall. IV 1, 3—7*

Suebi, -ōrum wojowniczy lud germański mieszkający między Dunajem a Renem
bellicosus, -a, -um wojowniczy, bitny, żądny walki
centum sto
quotannis corocznie
causā (z *gen.*) w celu, dla, z powodu
bello, -āre, -āvi, -ātum prowadzić wojnę, wojować
finis, -is m koniec, granica, cel; **finis, -ium** pl kraj, teren
domi w domu, u siebie

manēo, -ēre, mansi, mansum pozostawać
alo, -ēre, alii, altum karmić, żywić
in vicem kolejno, na przemian
rursus znowu
anno post po roku; **longius anno** dłużej niż rok
intermitto, -ēre, -misi, -misum przerywać, zaniechać
ratio atque usus belli wiedza teoretyczna i doświadczenie bojowe
licet wolno
neque i nie

2. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Wypisz z tekstu zdanie z konstrukcją *nom. cum inf.* i objaśnij, na czym ona polega.

Ćwiczenie 2

Określ, jakie to formy:

bellicosissima; ex quibus, hi, illos; remanere, intermittitur, manserunt, alunt, remanent, dicuntur, educunt, sint, sunt.

Ćwiczenie 3

Przeczytaj i przetłumacz zwroty:

- Privati ac separati agri nihil est.
- Nihil novi.

Jaki przypadek występuje przy słowie *nihil*? Zapamiętaj ten przypadek!

Ćwiczenie 4

Przetłumacz tekst, określ konstrukcję występującą po słowie *videtur* oraz rodzaj zdania podrzędnego z *ut*:

Tribus in rebus rei publicae salus et dignitas posita esse videtur: in morum honestate, iudiciorum severitate et in artibus bellandi. Quae tria ita se habent, ut res publica artibus bellicis foris ab hoste defendatur, moribus autem et iudiciis domi conservetur et administratur.

(*Andreas Fricius Modrevius, Commentariorum de re publica emendanda I 3*)

Ćwiczenie 5

Przetłumacz posługując się słownikiem:

- Modus vivendi.
- Romanus vincit sedendo.
- Errando discimus.
- Sapientia est ars vivendi. (*Cicero*)
- Galli postero die consilium ceperunt ex oppido profugie-
ndi. (*Caesar*).

CAPUT XXIX

1. TEKST

Epistulam tuam cum a te avide expectarem ad vesperum ut soleo, ecce nuntius pueros venisse Romā. Voco, quaero: „Ecquid litterarum?”. Negant. „Quid ais?”, inquam, „nihilne a Pomponio?”. Perterriti voce et vultu confessi sunt [se] accepisse sed excidisse in viā. Quid quaeris? Permoleste tuli [...] Si quid in eā epistulā [...] fuit historiā dignum, scribe quam primum ne ignoremus [...] Scito Curionem adulescentulum venisse ad me salutatum [...] Cognosce itinera nostra ut statuas ubi nos visurus sis [...] Te aut in Formiano, aut Antii aut Tusculano cura ut videamus. Epistulam superiorem restitue nobis et adpinge aliquid novi.

Cicero, Ad Atticum II 8

avide niecierpliwie

solito, -ere, solitus sum *semideponens*

mieć zwyczaj

nuntius, -i goniec, wiadomość; *tu:*

odźwierny

quaero, -ere, quaesivi, quaesitum py-

tać, badać

ecquid czy? czy może?

confitōr, -eri, confessus sum *depo-*

nens wyznaczyć, przyznać się

inquam powiadam; używa się najczęściej w 3. os. praesentis lub perfecti; **inquit** rzecze, powiedział, rzekł

excido, -ere, excidi wypaść, stracić

permoleste z wielką przykrością

dignus, -a, -um godny

adulescentulus, -i młodzieniaszek

adpingo (appingo), -ere, -pinxi, -pictum domalować; dopisać

2. SKŁADNIA

venisse, accepisse, excidisse — *infinitivus perfecti activi* (por. Caput XX, s. 120) ☆ **tuli** — *perfectum activi* od **fero, ferre, tuli, latum** (patrz odmiana Caput XV, s. 94) ☆ **ais** od **aio** mówię, potakuję; *indic. praes.* — singularis: **aio, ais, ait**, pluralis: 3. os. **aiunt**; *indic. imperf.* **aiebam** itd. ☆ **venisse ad me salutatum** — *supinum* aby pozdrowić, patrz Caput XVI, s. 98 ☆ **visurus, -a, -um** mający zamiar odwiedzić, zamierzający odwiedzić. Jest to *participium futuri activi*. W połączeniu ze słowem posiłkowym **esse** tworzy *koniugację opisową czynną (coniugatio periphrastica activa)*, która wyraża **zamiar, chęć**. Porównaj z *coniugatio periphrastica passiva*, s. 156.

3. PREPARACJE

3.1. Zdania pytajne niezależne i zależne

W języku polskim zdania pytajne niezależne, np.: co robisz? skąd wracasz? co czytasz? i zależne, np.: nie wiem, co robisz; powiedz, skąd wracasz; pytam się, co czytasz — mają w orzeczeniach ten sam tryb i czas. Natomiast w języku łacińskim trybem stosowanym w zdaniach pytajnych niezależnych jest **indicativus**, a w zdaniach pytajnych zależnych **coniunctivus**, np.:

Quid agis? → Nescio, quid **agas**.

Unde venis? → Dic, unde **venias**.

Quid legis? → Rogo, quid **legas**.

3.2. Łacińskie zdania pytajne zależne rozpoczynają zaimki pytające:

quis (*kto*), **quid** (*co*), **uter** (*który z dwóch*), **qualis** (*jaki*) — w różnych przypadkach; **ubi** (*gdzie*), **unde** (*skąd*), **quo** (*dokąd*), **cur** (*dlaczego*), **quare** (*dlaczego*) oraz partykuły pytajne: **-ne** (*czy*), **num** (*czyż*), **nonne** (*czyż nie*). W pytaniach rozłącznych używane jest: **utrum... an... an..., ne... an... an..., an... an...** (*czy... czy... czy...*).

Zdania pytajne zależą od czasowników znaczących: *pytać, mówić, wiedzieć* itp.

Powtórzymy: w zdaniach pytajnych zależnych zawsze występuje **coniunctivus**, w osobowej formie czasownika. Czas, w którym jest użyty, zmienia się w zależności od czasu zdania nadrzędnego (głównego).

Jeżeli zatem w zdaniu nadrzędnym (głównym) występuje **praesens**, **futurum** lub **imperativus**, to orzeczenie w zdaniu pytajnym zależnym ma **coniunctivus praesentis** na oznaczenie czynności równoczesnej z czynnością zdania nadrzędnego, a **coniunctivus perfecti** dla czynności uprzedniej.

Jeżeli w zdaniu nadrzędnym (głównym) występuje **imperfectum**, **perfectum**, **plusquamperfectum**, to orzeczenie w zdaniu pytajnym zależnym ma **coniunctivus imperfecti** na oznaczenie czynności równoczesnej z czynnością zdania nadrzędnego; na oznaczenie zaś czynności, która poprzedziła czynność zdania nadrzędnego jest użyty **coniunctivus plusquamperfecti**.

Powyższa zasada nazywa się zasadą o następstwie czasów **consecutio temporum**.

Przykłady:

Audlo, quid agas.

(*Słyszę, co robisz — równocześnie z moją czynnością słyszenia.*)

Audiam, audivero, quid egeris.

(*Ustyszę, będę słyszał, co zrobisz* — **przedtem**, tj. przed moją czynnością słyszenia.)

Audiebam, audivi, audiveram, quid ageres.

(*Słyszałem, usłyszałem, co robisz (robisz)* — **równocześnie** z moją czynnością słyszenia.)

Audiebam, audivi, audiveram, quid egisses.

(*Słyszałem, usłyszałem, co robiłeś* — **przedtem**, tj. przed moją czynnością słyszenia.)

Consecutio temporum stosuje się nie tylko w pytaniach zależnych, lecz także w przeważnej części zdań pobocznych, w których występuje *coniunctivus*.

Wskazówka

Przy tłumaczeniu na język polski — niezależnie od czasu zdania nadrzędnego — czynność równoczesną wyrażamy przez czas teraźniejszy (co robi), czynność uprzednią (wcześniejszą) przez czas przeszły (co robiłeś, co zrobiłeś). Porównaj wiadomości o tworzeniu tego trybu podane w *Caput XIII*, s. 81—82, i o sposobach jego tłumaczenia na język polski.

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Przetłumacz posługując się słownikiem fragmenty listów Cycerona:

- Scribe [...] ad nos quid agas.
- Quid agis? Quid sit scire cupio.
- Quaeris quid de illis libris egerim.
- Litteras cui darem nesciebam.
- Ad te quid scribam nescio.

- Ubi [...] isti sint Nervii et quam longe absint nescio.
- Quaeris quid de libris egerim quos cum essem in Cumano scribere institui.
- Ex libris perspicias et quae gesserim et quae dixerim.
- Fac ut sciam quo die te visuri simus.
- Ego ad quos scribam nescio nisi ad eos qui ad me scribunt aut ad eos de quibus ad me vos aliquid scribitis.
- Cura ut omnia sciam, sed maxime ut valeas.

CAPUT XXX

1. TEKST

Socrates, cum esset ex eo quaesitum, Archilaum, Perdiccae filium, qui tum fortunatissimus haberetur, nonne beatum putaret: — „Haud scio”, inquit, „numquam enim cum eo collocutus sum”. — „Ain tu? aliter id scire non potes?” — „Nullo modo”. — „Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatusne sit?” — „An ego possim, cum ignorem, quam sit doctus, quam sit bonus?” — „Quid? tu in eo sitam vitam beatam putas?” — „Ita prorsus existimo bonos beatos, improbos miseros”. — „Miser ergo Archilaus?” — „Certe, si iniustus”. Videturne omnem hic beatam vitam in unā virtute ponere?

Cicero, Tusculanae disputationes V 12, 34–35

Archilaus (Archelaos),-i król macedoński
Perdiccas,-ae wódz Aleksandra Wielkiego
tum wtedy
habēor *pass.* uchodzić za coś
nonne czyż nie
beātus,-a,-um szczęśliwy
puto,-āre,-āvi,-ātum uważać, sądzić
haud nie
ain = **aisne** czy tak mniemasz?

collōquor (= **cum-loquor**),-loqui,
-locūtus **sum** *deponens* rozmawiać, *por.* kolokwium
possum, **posse**, **potui** móc
ne... quidem nawet nie
doctus,-a,-um uczony, wykształcony, *por.* doktor
prorsus zgoła, całkiem
certe z pewnością
iniustus,-a,-um niesprawiedliwy
hic tu, na tym miejscu

2. SKŁADNIA

quaesitum, Archilaum... beatum *domyślnie*: esse

3. PREPARACJE

Odmiana czasownika **possum**, **posse**, **potui** (*móc*)

Ind. praesentis: possum (*mogę*), potes, potest, possūmus, potestis, possunt.

Con. praesentis: possim, possīs, possit, possīmus, possītis, possint.

Ind. imperfecti: potēram (*mogłem*), potērās, potērat, poterāmus, poterātis, potērant.

Con. imperfecti: possem, possēs, posset, possēmus, possētis, possent.

Ind. perfecti: potui (*mogłem*), potuisti, potuit, potuimus, potuistis, potuerunt.

Con. perfecti: potuērim, potuēris, potuērit, potuērimus, potuēritis, potuērint.

Ind. plusquamperfecti: potuēram (*mogłem*), potuērās, potuērat, potuēramus, potuērātis, potuērant.

Con. plusquamperfecti: potuissem, potuisses, potuisset, potuissēmus, potuissetis, potuissent.

Futurum I: potērō (*będę mógł*), potēris, potērit, poterīmus, poterītis, potērunt.

Futurum II: potuērō (*będę mógł*), potuēris, potuērit, potuērīmus, potuērītis, potuērīnt.

Participium praes.: potens, potentis (*możny, potężny*) — formy tej używa się tylko jako przymiotnika.

Infinitivus praesentis: posse (*móc*).

Infinitivus perfecti: potuisse.

Przetłumacz:

Feci, quod potui, faciant meliora potentes. (*Ovidius*)

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Określ następujące formy:

fortunatissimus; putaret, scire, ignorem, potes, collocutus sum, haberetur.

Ćwiczenie 2

Dlaczego *collocutus sum* tłumaczymy w stronie czynnej?

Ćwiczenie 3

Jakie konstrukcje występują po słowach: *existimo*, *putaret* i *videtur*?

CAPUT XXXI

1. TEKST

Terentia tibi et saepe et maximas agit gratias. Id est mihi gratissimum. Ego vivo miserrimus et maximo dolore conficior. Ad te quid scribam nescio. Si enim es Romae, iam me adsequi non potes: sin es in viā, cum eris adsecutus, coram agemus quae erunt agenda. Tantum te oro ut, quoniam me ipsum semper amasti, eodem amore sis; ego enim idem sum. Inimici mei mea mihi, non me ipsum ademerunt. Cura, ut valeas.

Cicero, Ad Atticum III 5

nln jeżeli zaś
enlm bowiem
adaŃquor (**ass**Ńquor), **assequi**, **assecu-**
tus sum *deponens* dopędzić, osiągnąć
coram na miejscu, osobiście

tantum tylko
oro, -āre, -āvi, -ātum prosić, błagać
quoniam ponieważ
amasti = **amavisti**
inimicus, -i nieprzyjaciel
adīmo, -ĕre, **ad**ēmi, **ademptum** (z *dat.*
i *acc.*) wydrzeć

2. SKŁADNIA

Powtórzenie zdań podrzędnych

3. PREPARACJE

Powtórzenie form czasownikowych

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Określ następujące formy:

gratissimum, miserrimus, maximo dolore conficior, eris adsecutus, agemus, agenda erunt, amasti, sis, ademerunt, valeas.

Ćwiczenie 2

Z jakim trybem wystąpił w tekście spójnik *quoniam*?

Ćwiczenie 3

Wyszukaj w tekście zdanie pytajne zależne i określ jego orzeczenie.

Ćwiczenie 4

W jakich zdaniach występuje spójnik *ut* i z jakim trybem się łączy?

Ćwiczenie 5

Jaka konstrukcja występuje w zdaniu: *agemus quae erunt agenda*?

Ćwiczenie 6

Przetłumacz tekst:

M.T.C. Terentiae suae s.d.p.

In Tusculanum nos venturos putamus aut Nonis (7 października) aut postridie. Ibi ut sint omnia parata! Plures enim fortasse nobiscum erunt et, ut arbitror, diutius ibi commorabimur. Labrum si in balneo non est, ut sit. Item cetera, quae sunt ad victum et ad valetudinem necessaria. Vale.

Cicero, Ad familiares XIV 20

CAPUT XXXII

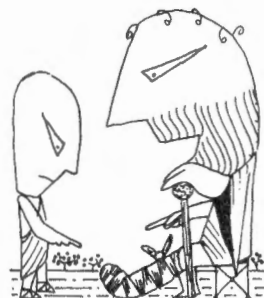
1. TEKST

Cicero Paeto. Heri veni in Cumanum; cras ad te fortasse. Sed cum certum sciam, faciam te paulo ante certiore. Etsi M. Caeparius, cum mihi in silvā Gallinariā obviā venisset, quaesissesque, quid ageres, dixit te in lecto esse, quod ex pedibus laborares. Tuli, scilicet, moleste, ut debui, sed tamen constitui ad te venire, ut et viderem te, et viserem, et cenarem etiam. Non enim arbitror cocum etiam te arthriticum habere. Exspecta igitur hospitem cum minime edacem, tum inimicum cenis sumptuosus [...]

Cicero, Ad familiares IX 23

Paetus,-i Lucius Papirius Paetus,
przyjaciół Cicerona
heri wczoraj
Cumanum,-i posiadłość Cicerona
koło miasta Kum (Cumae)
cras jutro
paulo ante nieco wcześniej
certiore **facere** zawiadomić
etsi chociaż
silva,-ae las

obviā naprzeciw
certum (*zamiast certo*) na pewno
scilicet oczywiście
moleste z przykrością
debēo,-ēre, debui powinienem
cocus (coquus),-i kucharz
edax, edacis żarłoczny, łakomy
sumptuosus,-a,-um kosztowny, wy-
stawny

2. SKŁADNIA

quod... laborares — *coniunctivus imperfecti* ☆ **ex pedibus laborare** cierpieć na nogi

3. PREPARACJE

Spójnik **cum** w znaczeniu *gdy, kiedy* występuje z *indicat.* — *cum temporale*, np.: **Cum Caesar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Aedui, alterius Sequani.** (*Gdy Cezar przybył do Galii, przywódcami jednego stronnictwa byli Eduowie, drugiego Sekwanowie.*)

Cum explicativum również łączy się z *indicat.*: porównaj tekst z Caput V, s. 31.

Cum narrativum (historicum) łączy się z *coniunct. imperfecti* lub *plusquamperfecti* dla określenia okoliczności ubocznych, np.: **Caesar, cum Pompeium ad Pharsalum vicisset, in Asiam traiecit.** (*Gdy Cezar pokonał Pompejusza pod Farsalos, przeprowił się do Azji.*)

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Jakle to **cum**: sed certum sciam, cum... venisset...?

Ćwiczenie 2

Od jakiego orzeczenia zależy pytanie zależne: quid ageres...?

Ćwiczenie 3

Jakle to **ut**: ut viderem... viserem... cenarem...?

Ćwiczenie 4

Jakle ma znaczenie spójnik **cum** w tym zestawieniu: cum... tum...?

Ćwiczenie 5

Przetłumacz posługując się słownikiem:

Nasica cum ad poetam Ennium venisset eique ab ostio quaerenti Ennium ancilla dixisset [Ennium] domi non esse, sensit illam iussu dixisse et illum intus esse. Paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius et eum a ianuā quaereret, exclamat Nasica [se] domi non esse. Tum Ennius: „Quid? ego non cognosco vocem”, inquit, „tuam?” Hic Nasica: „Homo es impudens: ego cum te quaererem, ancillae tuae credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi?”

Cicero, De oratore II 276

CAPUT XXXIII

I. TEKST

Marcus Tullius Cicero salutem dicit Caio Curioni. Epistularum genera multa esse non ignoras, sed illud certissimum, cuius causā inventa res ipsa est, ut certiores faceremus absentes, si quid esset, quod eos scire aut nostrā aut ipsorum interesset. Huius generis litteras a me, profecto, non exspectas; tuarum enim rerum domesticos habes et scriptores et nuntios, in meis autem rebus nihil est sane novi.

Reliqua sunt epistularum genera duo, quae me magno opere delectant, unum familiare et iocosum, alterum severum et grave. Utro me minus deceat uti, non intellego. Iocerne tecum per litteras? Civem, mehercule, non puto esse, qui temporibus his ridere possit. An gravius aliquid scribam? Quid est, quod possit graviter a Cicerone scribi ad Curionem, nisi de re publicā?

Cicero, Ad familiares II 4

2. SKŁADNIA

deceat przystoi (*słowo nieosobowe*), łączy się z *acc.*, koło którego zwykle stoi *infinitivus*: **me... deceat uti** ☆ **utro... deceat** — *coniunctivus* zależny od **intellego**, bo jest to zdanie pytajne zależne

3. PREPARACJE

Obok słowa nieosobowego **interest** (*zależy na czymś*) znajduje się *genetivus* oznaczający osobę, której na czymś zależy; zamiast *genet.* zaimków osobowych występuje: **meā, tuā, suā, nostrā, vestrā**.

Rzecz, na której komuś zależy, wyraża się:

- przez *infinitivus* lub *acc. cum inf.*,
- przez zdanie pytajne.

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Jakie to ut: ut... certiores faceremus?

Ćwiczenie 2

Jakie to zdania: ...si quid esset, quod eos scire aut nostrā aut ipsorum interesset?

Ćwiczenie 3

Jaka to forma iocerne i jak ją tłumaczymy na język polski?

Ćwiczenie 4

Wypisz z tekstu zdania z konstrukcją *acc. cum inf.*, podając *verbum regens, accusativus* i *infinitivus*.

CAPUT XXXIV

I. TEKST

Cum Lacaedaemonius quidam, cuius ne nomen quidem proditum est, mortem tantopere contempserit, ut, cum ad eam duceretur damnatus ab ephoris et esset vultu hilari atque laeto, dixissetque ei quidam inimicus: „Contemnisne leges Lycurgi?” responderit: „Ego vero illi maximam gratiam habeo, qui me eā poenā multaverit, quam sine mutuatione et sine versurā possem dissolvere”. O virum Spartā dignum! ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse videatur.

Cicero, Tusculanae disputationes I 100

ab ephoris — eforowie byli najwyższymi urzędnikami w Sparcie i sprawowali władzę zwierzchnią nad całokształtem życia publicznego i prywatnego
hilarius, -us, -e wesoły, pogodny
laetus, -us, -um wesoły
Lycurgus, -i Likurg, prawodawca spartański, któremu Spartanie przypisywali stworzenie zasad

ustroju ich państwa
multo, -are, -avi, -atum karać, skazać na karę
mutuatio, -ōnis f pożyczka
versura, -ae pożyczanie pieniędzy na procent
dissolvo, -ere, dissolvi, dissolutum spłacić
innocens, innocentis niewinny

2. SKŁADNIA

cuius ne nomen quidem proditum est którego imienia nawet nie przekazano ☆ **cum contempserit** gdy tymczasem, ... **cum** — *gdy przeciwstawne*, patrz objaśnienia w preparacjach ☆ **dixissetque** — czynność uprzednia w stosunku do **responderit** ☆ **qui... multaverit** — *zdanie względno-przyczynowe* ☆ **possem** — uzależnione od **multaverit** ☆ **o virum...** — jest to **acc. exclamationis** (wykrzyknienia); wyraża radość, podziw, ból, oburzenie, np.: *O me miserum!* (*O ja nieszczęśliwy!*) ☆ **ut... videatur** *zdanie skutkowe* ☆ od **videatur** zależna konstrukcja *nom. cum inf.*

3. PREPARACJE

Cum adversativum

W zdaniach wyrażających przeciwstawienie treści zdania podrzędnego i nadrzędnego **cum** łączy się zawsze z *coniunct.* według zasady *consecutio temporum* (por. s. 163) i nazywa się **cum adversativum**, np.: *Nihil satis paratum ad bellum habebant Romani, non exercitum, non ducem, cum Perseus omnia praeparata atque instructa haberet.* (*Rzymianie nie mieli nic w pełni przygotowanego do wojny, ani wojska, ani wodza, gdy tymczasem Perseusz wszystko miał przygotowane i uporządkowane.*)

Porównaj to zdanie z innymi rodzajami zdań zaczynających się od **cum** (patrz. s. 173).

4. ĆWICZENIA

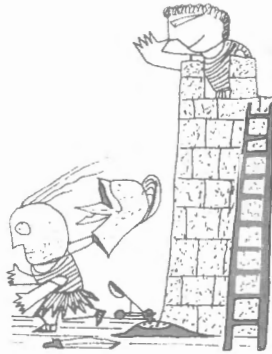
Ćwiczenie 1

Tłumacząc tekst należy zwrócić szczególną uwagę na konstrukcje składniowe zawarte w poszczególnych zdaniach:

Cum quaestor in Sicilia fuisset, iudices, ita ex eā provinciā decessi, ut Siculis omnibus iucundam diuturnamque memoriam quaesturae nominisque mei relinquere. Qui nunc populati atque vexati cuncti ad me publice saepe venerunt, ut suarum fortunarum omnium causam defensionemque susciperem: me saepe esse pollicitum, saepe ostendisse dicebant, si quod tempus accidisset, quo tempore aliquid a me requirent, commodis eorum me non defuturum. Venisse tempus aiebant, non iam ut commoda sua, sed ut vitam salutemque totius provinciae defenderem.

Cicero, In Q. Caecilium divinatio, 2–3

CAPUT XXXV

1. TEKST

Conspicati ex oppido caedem et fugam suorum desperatā salute copias a munitionibus reducunt. Fit protinus hac re auditā ex castris Gallorum fuga. Quod nisi crebris subsidiis ac totius diei labore milites essent defessi, omnes hostium copiae deleri potuissent. De mediā nocte missus equitatus novissimum agmen consequitur; magnus numerus capitur atque interficitur, reliqui ex fugā in civitates discedunt.

Caesar, *Comm. de bello Gall.* VII 88, 5—7

2. SKŁADNIA

Quod nisi crebris subsidiis ac totius diei labore milites **essent defessi**, omnes hostium copiae deleri **potuissent** — zdanie warunkowe, *modus irrealis*

3. PREPARACJE

Zdania warunkowe

Zdania te rozpoczynają się od spójników: **si** (*jeśli*), **nisi**, **si non** (*jeżeli nie, jeśliby nie*), **sin** (*jeżeli zaś*); **nisi** po przeczeniu znaczy tylko, jedynie. Zdanie podrzędne warunkowe nazy-

wa się poprzednikiem, zdanie nadrzędne — następnikiem. Poprzednik i następnik tworzą tzw. okres warunkowy. Rozróżniamy trzy typy okresów warunkowych:

1. okres warunkowy rzeczywisty (*modus realis*) wyraża czynność, którą mówiący uważa za rzeczywistą. Orzeczenie występuje w indicat., np.: **Si vis pacem, para pacem.** (*Jeżeli pragniesz pokoju, zabiegaj o pokój.*)
2. okres warunkowy możliwy (*modus potentialis*) wyraża możliwość, przypuszczenie. Orzeczenie występuje w con. praesentis dla terażniejszości, w con. perfecti dla przeszłości, np.: **Si tecum patria loquatur, nonne omnia impetrare debeat, etiamsi vim adhibere non possit?** (*Jeśliby ojczyzna z tobą rozmawiała, czyż nie powinna uzyskać wszystkiego, chociażby nie mogła użyć przemocy?*)
3. okres nierzeczywisty (*modus irrealis*) wyraża czynność nierzeczywistą, niemożliwą do spełnienia. W poprzedniku i następniku występuje con. imperfecti dla równoczesności, a con. plusquamperfecti dla przeszłości. Spójnik **si** tłumaczy się gdyby, jeśliby, np.: **Si tacuisses, philosophus mansisses.** (*Gdybyś był milczał, byłbyś pozostał filozofem.*)

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Jakle to konstrukcje: desperatā salute; hac re auditā?

Ćwiczenie 2

Określ formy:

reducunt, defessi essent, potuissent, consequitur, capitur, interficitur, missus.

Ćwiczenie 3

Przetłumacz tekst:

Accelerat Caesar, ut proelio intersit. Eius adventu ex colore vestitus cognito, quo insigni in proeliis uti consuerat, turmisque equitum et cohortibus visis, quas se sequi iusserat, ut de locis superioribus haec declivia et devexa cernebantur, hostes proelium committunt. Utrumque clamore sublato excipit rursus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor. Nostri omissis pilis gladiis rem gerunt. Repente post tergum equitatus cernitur; cohortes aliae appropinquant. Hostes terga vertunt; fugientibus equites occurrunt. Fit magna caedes.

Caesar, Comm. de bello Gall. VII 87, 3, 88, 1—4

CAPUT XXXVI

1. TEKST

Postero die Vercingetorix concilio convocato id bellum se suscepisse non suarum necessitatum, sed communis libertatis causā demonstrat et, quoniam sit fortunae cedendum, ad utramque rem se illis offerre, seu morte sua Romanis satisfacere seu vivum tradere velint. Mittuntur de his rebus ad Caesarem legati. Iubet arma tradi, principes produci. Ipse in munitione pro castris consedit; eo duces producuntur. Vercingetorix deditur, arma proiciuntur.

Caesar, Comm. de bello Gall. VII 89

postērus, -a, -um następny
convōco, -āre, -āvi, -ātum zwoływać
accipio, -ere, -cēpi, -ceptum podjąć,
przyjąć na siebie
necessitas, -tātis *f* konieczność, potrzeba
communis, -is, -e wspólny
libertas, -tātis *f* wolność
demonstro, -āre, -āvi, -ātum dokładnie pokazać, wykazać, *por.* demonstracja
mors, mortis *f* śmierć
cedo, -ere, cessi, cessum ustąpić
prociō przed czymś

satisfacio, -ere, -fēci, -factum zadośćuczynić, zadowolić, *por.* satysfakcja
se offerre — złożenie od **fero, ferre, tuli, latum** — ofiarować się
trado, -ere, tradidi, traditum wydać, przekazać, złożyć
prodūco, -ere, -dūxi, -ductum przyprowadzić, *por.* produkcja, produkt
prociō, -ere, -iēcī, -iectum rzucać, złożyć (*np.* arma), *por.* projekt

2. SKŁADNIA

Zdanie: **Postero die... tradere velint** to *mowa zależna*, objaśnienia jej znajdują się w preparacjach.

3. PREPARACJE

Mowa zależna i niezależna

Cudze słowa można przytaczać w postaci niezmienionej, w jakiej je wypowiedziano; taka mowa to mowa wprost lub mowa niezależna (*oratio recta*), albo w formie zmienionej, uzależnionej od słów: mówić, twierdzić itp.; taka mowa to mowa zależna (*oratio obliqua*), np.:

Solon dixit: Nemo ante mortem beatus praedicandus est.
(Solon powiedział: Nikogo przed śmiercią nie należy sławić jako szczęśliwego.) *oratio recta*

Solon dixit neminem ante mortem beatum praedicandum esse.
(Solon powiedział, że nikogo przed śmiercią nie należy sławić jako szczęśliwego.) *oratio obliqua*

Zapamiętaj, że w *oratio obliqua*:

1. zdania oznajmujące (główne) wyrażone są przez konstrukcję **acc. cum inf.**;
2. zdania główne wyrażające rozkaz, polecenie, zakaz, zachętę, życzenie; zdania pytające (główne) oraz zdania poboczne oddawane są przez **coniunctivus**.

Użycie tego trybu w odpowiednim czasie regulują zasady o następstwie czasów (*consecutio temporum*), por. s. 163. Jeżeli chodzi o zaimki, to w odniesieniu do osoby przemawiającej występuje zaimek zwrotny; zaimek 1. osoby wyraża się przez **sui, sibi, se** oraz zaimek dzierżawczy **suus, -a, -um**; gdy chodzi o przeciwstawienie lub położenie nacisku, poja-

wia się zaimek **ipse**. W odniesieniu do osoby, do której się zwracamy, występuje zwykle **is** lub **ille**.

Przykład z tekstu Cezara:

Vercingetorix postero die concilio convocato demonstrat:

ne id bellum **suscepisse** non suarum necessitatum sed communis libertatis causā (acc. cum inf.)

et
quoniam sit fortunae cedendum (coniunctivus)

ne ad utramque rem illis **offerre** (acc. cum inf.)

*ne*li
(velint) satisfacere Romanis **sua** morte (coniunctivus)

*ne*li
vivum tradere **velint**. (coniunctivus)

Wskazówka

Przy tłumaczeniu łacińskiej mowy zależnej na język polski posługujemy się albo mową niezależną, albo zależną. Do mowy niezależnej uciekamy się przy dłuższych mowach, w których występuje kilka osób i zaimków łacińskich nie możemy oddać po polsku.

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Przetłumacz tekst:

Volēbat narrare Pompeius se, cum Rhodum venisset decedens ex Syriā, audire voluisse Posidonium; sed cum audisset eum graviter esse aegrum, quod vehementer eius artus laborarent, voluisse tamen nobilissimum philosophum visere; quem ut vidisset et salutavisset, honorificisque verbis prosecutus esset molesteque se

dixisse ferre, quod eum non posset audire, at ille: „Tu vero”, inquit, „potes, nec committam ut dolor corporis efficiat, ut frustra tantus vir ad me venerit”. Itaque narrabat eum graviter et copiose de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod esset honestum, cubantem disputavisse, cumque quasi faces ei doloris admoverentur, saepe dixisse: „Nihil agis, dolor! quamvis sis molestus, numquam te esse confitebor malum”.

Cicero, Tusculanae disputationes II 61—62

Ćwiczenie 2

Wypisz z tekstu zdania z konstrukcją *acc. cum inf.*

CAPUT XXXVII

I. TEKST

M. Atilius Regulus, cum consul iterum in Africā ex insidiis captus esset [...], iuratus missus est ad senatum ut, nisi redditi essent Poenis captivi nobiles quidam, rediret ipse Carthaginem. Is, cum Romam venisset, utilitatis speciem videbat, sed eam [...] falsam iudicavit. Quae erat talis: manere in patriā, esse domi suae cum uxore, cum liberis, [...] tenere consularis dignitatis gradum. Quis haec neget esse utilia? Magnitudo animi et fortitudo negat [...] Itaque quid fecit? In senatum venit; mandata exposuit; sententiam ne diceret recusavit: quamdiu iureiurando hostium teneretur, non esse se senatorem. Atque illud etiam [...] reddi captivos negavit esse utile: illos enim adulescentes esse et bonos duces; se iam confectum senectute. Cuius cum valuisset auctoritas, captivi retenti sunt, ipse Carthaginem reddidit, neque eum caritas patriae retinuit, nec suorum. Neque vero tum ignorabat se ad crudelissimum hostem et ad exquisita supplicia proficisci.

Cicero, De officiis III 99—100

2. SKŁADNIA

Polącz: *missus est ad senatum, iuratus ut... rediret* ☆ *cum... captus esset* — *cum historicum* ☆ *cum... venisset* — *cum historicum* ☆ *cum valuisset* — *cum causale*

3. PREPARACJE

Cum causale

Cum w znaczeniu *ponieważ* rozpoczyna zdanie przyczynowe: **cuius cum valuisset auctoritas** (*ponieważ zaważyła, zdecydowała, jego powaga*). Coniunctivus w zdaniach przyczynowych występuje według zasady *consecutio temporum* (por. s. 163), a spójnik **cum** nazywa się **cum causale**. Inne spójniki zdań przyczynowych, jak **quod**, **propterea quod**, **quia**, łączą się z indicat.; jeżeli zaś zdanie z nimi zawiera myśl cudzą, to może zostać użyty coniunctivus.

4. ĆWICZENIA

Ćwiczenie 1

Określ następujące formy, podając tryb, czas, stronę, osobę i liczbę:

captus esset	videbat	negavit
missus est	iudicavit	retenti sunt
redditi essent	esse	rediit
rediret	negat	retinuit
venisset	fecit	ignorabat
neget	venit	proficisci
diceret	exposuit	manere
teneretur	reddi	fuit
valuisset	recusavit	tenere

Ćwiczenie 2

Jakie to formy? Podaj, od czego pochodzą: podkreśl różnymi kolorami formy czasowników i rzeczowników. Tam, gdzie znaczenie może być podwójne, podkreśl dwiema różnymi kreskami:

regis	legis	ducis	consulis	caedis
reges	leges	duces	consules	caedes

puellam	litteris	dices
defendam	dicis	cives
patriam	epistulis	urbes
ducam	credis	omnes

Ćwiczenie 3

Rozpoznaj formy poszczególnych wyrazów i przetłumacz zwracając uwagę na homonimy:

Ave, ave cum ave! ☆ Mea mater, mea pater! tuum filium lupus est. ☆ Cecidit arbor caesa cadensque cecidit cadentem. ☆ Hospes salve! ☆ Hospes solve! ☆ Gravis est iste labor cuius sub pondere labor. ☆ Quid facies, facies Veneris si veneris ante? ☆ Ne sedeas, sed eas, ne pereas per eus. ☆ Tristia nobis nuntia fero quae ferre iubeor: omnes fere nostri ferro caesi sunt.

CZĘSTO SPOTYKANE SKRÓTY ŁACIŃSKIE

- a.** = anno w roku
ab init. = ab initio od początku
a.Ch.n. = ante Christum natum przed narodzeniem Chrystusa
a.D. = anno Domini roku Pańskie-
go, w roku Pańskim
a.d. = a dato od dnia oznaczonego
na dokumencie, od czasu wysta-
wienia
add. = addidit, addunt dodał, doda-
ją
ad init. = ad initium do początku
ad lib. = ad libitum do woli
adn. = adnotatio notatka
ad us.ext. = ad usum externum do
użytku zewnętrznego
ad us.int. = ad usum internum do
użytku wewnętrznego
A.F.I.O.U. = Austriae est imperare
orbi universo Austria ma rządzić
całym światem (*dewiza dworu au-*
striackiego)
a.m. = ante meridiem przed połu-
dnem
A.M.D.G. = ad maiorem (maxi-
mam) Dei gloriam ku większej
(największej) chwale Bożej
a.U.c. = ab Urbe condita, anno
Urbs conditae od założenia Mias-
ta (*zn.* Rzymu)
B. = beatus błogosławiony
bibl. = bibliotheca biblioteka
B.V.M. = Beata Virgo Maria Bło-
gostawiona Dziewica Maryja
c., cap. = caput rozdział
c., ca., circ. = circa, circiter około,
mniej więcej
cens. = censor cenzor
cf. = confer porównaj
d. = dele; die zniszcz, zetrzyj; dnia,
w dniu
d.d. = de dato od dnia napisania
d.d.d., D.D.D. = dat, donat, dedi-
cat daje, daruje, poświęca (*dzi-*
siaj na książkach dedykowanych
komuś)
del. = deletum zniszczone, zepsute
D.O.M. = DEO OPTIMO MAXI-
MO Bogu Najlepszemu, Najwyż-
szemu
dr = doctor doktor
dr h.c. = doctor honoris causa dok-
tor honoris causa
dr iuris = doctor iuris doktor praw
dr u.i. = doctor utriusque iuris dok-
tor obojga praw (cywilnego i ka-
nonicznego)
D.V. = Deo volente z wolą Boską
e.c., e.g. = exempli causa (*gratia*) na
przykład
Ep. = episcopus biskup
etc. = et cetera i tak dalej
et seq. (seqq.) = et sequentes (*seque-*
ntia) i następnie, i dalej
exc. = excudit wyrzeźbił, wygrawe-
rował

f. = **filius; fecit; femininum; fiat** syn; wykonał; rodzaj żeński; niech się stanie

fi.fac. = **fieri facias** zrób tak, aby się stało

f.l. = **falsa lectio** błędne odczytanie

fl. = **floreat, floruit** niechaj kwitnie; zakwitł, rozwinął się

Hs = **sestertius** sesterc (*moneta rzymska*)

H.S.E. = **hic sepultus est** tu pochowany

h.t. = **hoc tempore** w tym czasie

ib., ibid. = **ibidem** tamże, w tym samym miejscu

id. = **idem** ten sam

i.e. = **id est** to jest, to znaczy

I.H.S. = **Iesus Hominum Salvator;**
In Hoc Salus Jezus Zbawiciel ludzi; w tym zbawienie

init. = **initio** na początku

I.N.C. = **In nomine Christi** w imię Chrystusa

I.N.D. = **In nomine Dei** w imię Boga

I.N.R.I. = **Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum** Jezus Nazareński Król Żydowski

inv. = **invenit, invenerunt** wykrył, wynalazł; wykryli

I.O.M. = **Iovi Optimo Maximo** Jowiszowi najlepszemu, największemu

i.q. = **idem quod** to samo, co

it. = **item** także, również

l. = **liber** księga, tom

lac. = **lacuna** brak, luka

L.b.s. = **Lectori benevolo salutem** pozdrowienie dla życzliwego czytelnika

l.c., l.cit., l.l. = **loco citato (laudato)** w miejscu przytoczonym

L.s. = **Lectori salutem** pozdrowienie dla czytelnika

l.s. = **locus sigilli** miejsce na pieczęć

m. = **mensis, mense** miesiąc, w miesiącu

m.d. = **medicinae doctor** doktor medycyny

m.d.s. = **misce, da, signa** zmieszaj, wydaj, oznacz (*formula recepto-wa*)

mem. = **memento** pamiętaj

Mn. = **manu mea** odręcznie

mpp., m.pr. = **manu propria** własnoręcznie

N.B. = **nota bene** zauważ dobrze, zapamiętaj

N.L., n.l. = **non liquet** niejasne

N.N., n.n. = **non notus** nieznan

ob. = **obiit** zmarł

ob.s.p. = **obiit sine prole** zmarł bezpotomnie

off. = **offusum** rozlane

O.F.M. = **Ordo Fratrum Minorum** Minoryci, Bracia Mniejsi

om. = **omittit** pomija

op.cit., op.l. = **opere citato (laudato)** w dziele cytowanym

o.s.c. = **opus supra cetera** dzieło ponad inne, doskonałe

p., pp. = **pagina, paginae** strona, strony

p.a. = **per annum** rocznie

p.Ch.n. = **post Christum natum** po narodzeniu Chrystusa

pinx., pxt = **pinxit** namalował (*podpis autora na obrazach*)

P.M. = **Pontifex Maximus** Najwyższy Kapłan

p.m. = **post meridiem; post mortem** po południu; po śmierci

p.p. = **praetermissis praetermittendis** opuściwszy to, co należało opuścić

pr. = **praetor, praetore** pretor, za pretora

pr.a. = **pro anno** rocznie

pr.m. = **pro memoria** dla pamięci

prox. = **proximo** najbliższej

p.s., P.S. = **post scriptum** dopisek, dopisano

P.T. Pleno Titulo z zachowaniem pełnego tytułu

p.t. = **praetermisso titulo** opuściwszy tytuł

Q.B.F.F.F.Q.S. (P.R.) = **Quod bonum felix faustum fortunatumque sit (populo Romano)** oby to było dobre, szczęśliwe, pomyślne i sprzyjające (dla narodu rzymskiego)

q.o.d. = **quod erat demonstrandum** eo trzeba było udowodnić

q.p. = **quantum placet** ile się podoba

q.n. = **quantum sufficit** ile wystarczy, ile trzeba

q.v. = **quantum vis** ile chcesz, do woli

ras. = **rasura** wykrobane, wygładzone

rec. = **recensuit** ocenił

R.(et I.) = **rex et imperator** król i władca

R.I.P. = **requiescat in pace** niech spoczywa w pokoju

Rp. = **recipe** weź (*napis na receptie*)

S., Saec. = **saeculum** wiek

s.a. = **sine anno** bez oznaczenia roku

sc. = **scilicet; sculpsit** to jest, mianowicie, domyślne; rzeźbił, rytował

s.c. = **senatus consultum** postanowienie senatu

s.d. = **salutem dicit** pozdrawia

seq., sqq. = **sequens, sequentes** następny, następni, następują

s.f. = **sub finem** pod koniec

s.m.p. = **sine mascula prole** bez męskiego potomka

s.o. = **servus observantissimus; sine obligo** najuniżeńszy sługa; bez zobowiązania

s.p.s. = **sine prole superstitie** bez pozostałego przy życiu potomka

sup. = **supra** wyżej

sus.per coll. = **suspensus per collum** powieszony za szyję

s.v. = **sub voce** pod nazwą, pod hasłem

t.maturitatis = testimonium maturitatis świadectwo dojrzałości

u.i. = **ut infra** jak niżej

u.i.d. = **utriusque iuris doctor** doktor obojga praw

u.s. = **ut sequitur** jak następuje, jak dalej

ut s. = **ut supra** jak wyżej

v. = **vertatur, verte; vide; versus** odwrócić, odwróc; patrz (zobacz); wiersz

v.l. = **varia lectio** różne odczytanie tekstu

v.s.pl. = **verte, si placet** odwróc, proszę

ZNANE I NIEZNANE POWIEDZENIA ŁACIŃSKIE

Ab absurdo od niedorzeczności; wychodząc z fałszywego założenia
Ab ante od stanu poprzedniego
Ab extra od zewnątrz
Abiit, non obiit odszedł, ale pamięć po nim nie zginęła
Ab intra od wewnątrz
Ab love principium początek od Jowisza (*od sprawy najważniejszej*)
Ab origine od początku
ab ovo od jaja (*Ledy, z którego wykluła się Helena, powód wojny trojańskiej*); od początku
Ab ovo usque ad mala od jaj do jabłek; od początku do końca (*u Rzymian posiłek zaczynał się od jaj, a kończył na jabłkach*)
Absens carens nieobecny sam sobie szkodzi
Absit omen! oby to nie było złym znakiem, złą wróżbą!
A capite od głowy, do początku; w drukarstwie: od początku wiersza (*akapit*)
A capite ad calcem od głowy do pięty („od stóp do głów”)
A contrario wychodząc z przeciwnego założenia, przeciwnym sposobem; przeciwnie
Ad acta do akt (*odłożyć sprawę*)
Ad captandam benevolentiam dla pozyskania życzliwości

Ad deliberandum do rozważenia, do namysłu
A die od tego dnia
Ad exemplum dla przykładu
Ad extra na zewnątrz
Ad extremum do końca, do ostateczności
Ad finem = ad extremum
Ad hoc do tego, w tym wypadku
Ad idem do tego samego
Ad interim tymczasowo
Ad intra w kierunku wewnętrznym; do wnętrza
Ad Kalendas Graecas na greckie Kalendy (*których Grecy nie mieli*)
Ad limina Apostolorum do progów apostołskich (*obowiązek biskupów udawania się co pięć lat do Rzymu*)
Ad meliora tempora = ad feliciora tempora do szczęśliwszych czasów
Ad multos annos! wiele lat! („sto lat!”)
Ad notam do wiadomości
Ad oculos naocznie
Ad pompam do popisu
Ad rem do rzeczy
Ad usum do użytku
Ad usum Delphini na użytek Delfina (*publikacja ocenowana dla młodzieży*)
Advocatus diaboli adwokat diabła;

przeciwstawiający się ogólnemu zdaniu, atakujący słuszną sprawę (*duchowny, który w procesie kanonizacyjnym ma wykazać brak podstaw do uznania kandydata za świętego*)

Ad vocem do słowa, przychodzi mi na myśl, nawiązując do tego, co powiedziano

Aequam mentem rebus in arduis servare mentem pamiętaj o zachowaniu równowagi w trudnych chwilach

Alea iacta est kości zostały rzucone
Allas kiedy indziej, w innym miejscu
Allibi gdzie indziej

Allena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt cudze błędy mamy na oku, nasze są poza nami („w oku bliźniego źdźbło widzisz, we własnym nie dostrzegasz belki”)

Alma mater matka karmicielka (*tak mówią o szkole, zwłaszcza wcześniej, jej słuchacze*)

Alter ego drugi ja, sobotwór; człowiek o bardzo podobnym charakterze i poglądach

Amantes amantes zakochani (są jak) wzuleni

Amicus certus in re incerta cernitur pewnego przyjaciela poznasz w sytuacji niepewnej

Amicus Plato, amicus Socrates, sed magis amica veritas drogi mi Platon, drogi Sokrates, ale jeszcze droższa prawda

Anathema sit! niech będzie przeklęty!

Anno corrente w roku bieżącym

Anno Domini roku Pańskiego

Ante omnia przede wszystkim

Ápage sátana (sátanas)! precz szatanie!

A pedibus usque ad caput od stóp do głów

A posteriori wychodząc z następnego, późniejszego; na podstawie posiadanych już danych; z doświadczenia

A priori z góry (*wnioskowanie niezależne od doświadczenia, faktów*)

Arbiter elegantiarum znawca w sprawach elegancji, mody

Argumenta non numeranda, sed ponderanda sunt dowody należy liczyć, ale ważyć

Asinus asinorum in saecula saeculorum osioł nad osłami na wieki wieków

Audi, vide, tace, si vis vivere in pace słuchaj, patrz, milcz, jeśli chcesz żyć w spokoju

Audiatur et altera pars niechaj będzie wysłuchana i druga strona

Aurea medicocrana złoty środek

Aut prodesse volunt, aut delectare poetae poeci pragną przynosić pożytek albo przyjemność

Ave Caesar, morituri te salutant! witaj Cezarze, pozdrawiają cię mający umrzeć!

Beatus, qui tenet szczęśliwy, kto posiada

Bellum omnium contra omnes wojna wszystkich ze wszystkimi

Bene nati dobrze urodzeni

Bene vertat! za pomyślność!

Bene vertat Deus! oby Bóg obrócił to na dobre!

Bonis avibus pod pomyślnymi znakami, auspicjami

Bono animo es! bądź dobrej myśli!

Bis dat, qui cito dat dwa razy daje, kto prędko daje
Brevi manu odręcznie, w skrócie

Captatio benevolentiae zjednywanie sobie względów

Caput mundi głowa (stolica) świata
(*Rzym*)

Carpe diem quam minimum credula postero używaj życia jak najmniej ufając przyszłości

Carum est, quod rarum est drogie jest to, co rzadkie

Causa sine qua non przyczyna niezbędna, konieczna

Caveant consules, ne quid detrimenti res publica capiat niechaj konsulowie czuwają, aby Rzeczpospolita nie poniosła uszczerbku (*ostrzeżenie przed niebezpieczeństwem*)

Cave canem! strzeż się psa!

Cessante causa cessat effectus gdy znika przyczyna, znika jej skutek

Ceterum censeo Carthaginem esse delendam zresztą sądzę, że Kartagina powinna być zburzona

Cibi condimentum est fames przyprawą potrawy jest głód

Cicer cum caule groch z kapustą

Clara pacta claros amicos (faciunt) jasne układy dobrych przyjaciół (stwarzają)

Cogito, ergo sum myślę, więc jestem

Comparatio non est ratio porównanie nie jest dowodem

Conditio sine qua non warunek nieodzowny

Consensu omnium za zgodą wszystkich

Consuetudo est altera natura przyzwyczajenie jest drugą naturą

Contra legem wbrew prawu

Contra spem spero wbrew nadziei mam nadzieję

Contra vim mortis non est medicamen in hortis przeciwko mocy śmierci nie ma ziół w ogrodach („na śmierć nie ma lekarstwa”)

Contraria contrariis curantur przeciwne leczą się przeciwnym

Copia verborum mnogość słów

Coram populo wobec ludu, publicznie

Corpus delicti dowód rzeczowy, świadczący o przestępstwie

Cui bono? na czyją korzyść, po co?

Cuius regio, eius religio czyj kraj (władza), tego religia

Cum eximia laude z najwyższą pochwałą

Cum laude chwalebnie

Cum tacent, clamant milcząc wołają (*milczenie bywa wymowniejsze od mowy*)

Curriculum vitae przebieg życia, życiorys

De facto w istocie, w rzeczywistości

Deo gratias Bogu dzięki

De te fabula narratur o tobie mowa w bajce

Deus ex machina Bóg zstępujący z maszyny (*niespodziewany i nienaturalny udział osoby lub wypadku w rozwiązaniu jakiejś sytuacji*)

Dic, duc, fac, fer! mów (*prawdę*), sprawuj urząd (*sumiennie*), spełniaj (*swoje obowiązki*) i znoś (*colos zsyła*)!

Dic, hospes, Spartae, nos te hic vidisse iacentes/dum sanctis patriae legibus obsequimur! przechodniu, powiedz Sparcie, że widziałeś nas

tu poległych w imię posłuszeństwa świętym prawom ojczyzny!

Dictum, factum powiedziano, zrobiono (wykonano)

Diem perdidit zmarnowałem dzień

Dies diem docet dzień uczy dzień

Dilidium facti qui coepit, habet połowę dzieła wykonał, kto zaczął

Divide et impera! dziel i rządź!

Docendo discimus nauczając uczymy się sami

Dum spiro, spero dopóki oddycham, mam nadzieję

Dum vivimus, vivamus! dopóki żyjemy, używajmy życia!

Duo cum faciunt idem, non est idem gdy dwaj robią to samo, to nie jest to samo

Duobus litigantibus tertius gaudet „gdzie dwóch się kłóci, tam trzeci korzysta”

Dura lex, sed lex twarde prawo, lecz prawo

Durante causa durat effectus dopóki działa przyczyna, trwa i skutek

Dulce et decorum est pro patria mori słodko i zaszczytnie jest umrzeć za ojczyznę

Ecco homo! oto człowiek!

E contrario wychodząc z przeciwnego stanowiska

E converso odwrotnie

Edimus, ut vivamus, non vivimus, ut edamus jemy, aby żyć, nie żyjemy, aby jeść

Editto princeps pierwsze wydanie

Effugati, fugaces labuntur anni niestety, mijają chyże lata

Eludem generis tego samego rodzaju

Eligam, quem diligas wybieraj, kogo masz kochać

Eminentissime! najdosłojniejszy!

Eo ipso tym samym

Eo nomine z tego tytułu, pod tym imieniem

Errare humanum est błędzić to rzecz ludzka

Errata błędy, wykaz błędów

Errata corrigenda błędy do poprawienia, sprostowanie omyłek

Est modus in rebus, sunt certi denique fines jest miara we wszystkim i są określone granice

Et tu, Brute, contra me? i ty, Brutusie, przeciwko mnie?

Ex abrupto nagle

Ex adverso z przeciwnej strony

Ex aequo na równi, jednakowo

Ex capite z głowy, z pamięci

Ex cathedra z katedry (*urzędowo, w sposób przecinający dyskusję*)

Excerpta wyciągi, wybór

Exegi monumentum aere perennius wzniosłem pomnik trwalszy od spiżu

Exempli causa dla przykładu

Ex est minęło

Ex improviso niespodziewanie

Exitus letalis zejście śmiertelne

Exlex (*gen. exlegis*) bezprawny

Ex libris z księgozbioru

Ex nihilo nihil fit nic z niczego nie powstaje

Ex officio z urzędu

Expedite szybko, doskonale

Explicite jasno, wyraźnie

Ex post po fakcie

Expressis verbis dobitnymi słowami, wyraźnie

Ex professo z powołania, według swej specjalności

Ex promptu bez przygotowania

Ex proprio motu z własnych pobudek
Extra nadzwyczajnie, dodatkowo
Extra ordinem poza porządkiem
Ex ungue leonem (cogonoscimur) lwa poznajemy po pazurach („poznać pana po cholewach”)
Ex utraque parte z obu stron

Faber est quisque fortunae suae każdy jest kowalem własnego losu
Facies abdominalis (Hippocratica) twarz ludzi umierających
Facile dictu, difficile factu łatwo powiedzieć, trudno zrobić
Fac simile zrób podobne (*dokładne odtworzenie pisma lub podpisu*)
Fama semper vivat! sława niech żyje zawsze!
Festina lente! spiesz się powoli!
Fiat lux! niechaj się stanie światłość!
Fide, sed cui vide! ufaj, lecz uważaj komu!
Finis coronat opus koniec wieńczy dzieło

Gaudeamus igitur, iuvenes dum sumus! cieszymy się więc, dopóki jesteśmy młodzi!
Glebae adscriptus przypisany do ziemi
Gloria in excelsis Deo! chwała Bogu na wysokościach!
Grammatici certant et adhuc sub iudice lis est gramatycy sprzeczą się i dotychczas spór jest u sędziego (*nie rozstrzygnięty*)
Gratis bezpłatnie
Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo kropla drąży kamień nie siłą, lecz częstym spadaniem

Habemus papam! mamy papieża!
Habent sua fata libelli książeczki (książki) mają swój los, ulegają swemu przeznaczeniu
Hannibal ante portas Hannibal u bram (*Rzymu*)
Hic et nunc tu i teraz, zaraz
Hic iacet tu leży, spoczywa (*napis na nagrobkach*)
Hic mulier „ten” baba („Herod baba”), kobieta energiczna
Hic quiescit, qui nunquam quievit. Tace! Tu spoczywa, który nigdy nie odpoczął. Zachowaj ciszę!
Hic Rhodus, hic salta! tu Rodos — tu skacz! (*pokaż, co umiesz*)
Historia magistra vitae historia nauczycielką życia
Hoc age! rób to! (*i nie gadaj o tym*)
Hoc anno w tym roku
Hoc saxum posuit ten kamień położył
Hodie mihi, cras tibi dzisiaj mnie, jutro tobie
Hominem te esse memento! pamiętaj, że jesteś człowiekiem!
Homo homini Deus est człowiek jest dla człowieka Bogiem
Homo homini lupus człowiek człowiekowi wilkiem
Homo locum ornat, non locus hominem człowiek zdobi miejsce, nie miejsce człowieka
Homo novus człowiek nieznany, nowy
Homo sapiens człowiek rozumny
Homo sum, humanum nihil alienum a me esse puto jestem człowiekiem i sądzę, że nic co ludzkie nie jest mi obce
Honores mutant mores godności zmieniają człowieka

Honores mutant mores, sed raro in meliores zaszczyty zmieniają obyczaje, ale rzadko na lepsze
Honoris causa dla zaszczytu, dla podkreślenia zasług

Idem per idem to samo przez to samo (*przy wyjaśnianiu*)
Ignavis semper feriae lenie zawsze mają święto
Ignoti nulla curatio morbi nie ma leku na chorobę nieznaną
Ignotum per notum nieznane przez znane (*przy wyjaśnianiu*)
Illo tempore w owym czasie
Imo pectore z głębi serca
Imponderabilia wartości nie dające się zważyć; rzeczy nieuchwytnie
In absentia podczas nieobecności
In abstracto w oderwaniu od rzeczywistości
In aqua scribis piszesz na wodzie
In articulo mortis wobec bliskiej śmierci
Incognito skrycie, pod zmyślnym nazwiskiem
In continuo w dalszym ciągu
In corpore w całości, wszyscy razem
In corpore sano mens sana w zdrowym ciele zdrowy duch
Incredibile dictu nie do wiary
In deposito dla zabezpieczenia
Index librorum prohibitorum wykaz druków zakazanych
Index rerum spis rzeczy
In dubio w razie wątpliwości
In extenso dokładnie, w całości
In extremis w ostateczności
In fine na końcu stronicy, rozdziału
In flagranti delicto, in flagranti, flagrante delicto na gorącym uczynku
In genere w ogóle

In gremio razem, wspólnie, zbiorowo
In medias res w środek rzeczy, w sedno sprawy
In memoriam na pamiątkę
In oculo, in loculo, in poculo mores nosces ut speculo po spojrzeniu, szkatułce, kielichu poznasz obyczaje jak w lustrze
In perpetuum na zawsze
In perpetuum rei memoriam na wieczną rzecz pamiątkę
In pleno w komplecie, w pełnej liczbie
In praesenti obecnie
In praxi w praktyce
In promptu na poczekaniu
In saecula saeculorum na wieki wieków
In spe w nadziei
In statu nascendi w chwili powstawania, rodzenia się
In statu praesenti w stanie obecnym
In summa razem, w ogóle, w całości
In tempore opportuno w dogodnym czasie
Inter arma silent leges (Musae) podczas wojny milczą prawa (Muzy)
Interim tymczasem
In toto w całości
Intra muros w obrębie murów
In vino veritas w winie prawda
In vino veritas, in aqua sanitas w winie prawda, w wodzie zdrowie
In vivo na żywym organizmie
Ipsa facto na mocy samego faktu; tym samym
Iunctim łącznie
Iure et facto z prawa i stanu faktycznego
Labor omnia vincit praca zwycięża wszystko

Lapsus linguae mimowolny błąd w mowie; przejęzyczenie
Lege artis według reguł sztuki
Legitimus zgodnie z prawem
Lex retro non agit prawo nie działa wstecz
Liberum veto wolne „nie pozwalam”; nieograniczone prawo sprzeciwu
Licet wolno
Licentia poetica dowolność poetycka
Loco dolenti w miejscu bolącym
Longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla długa droga wiedzie przez wskazówki, krótka i skuteczna przez przykłady
Lupus in fabula wilk w bajce („o wilku mowa a wilk tuż”)
Macte animo! śmiało, odważnie!
Magna cum laude z wielką pochwałą, chwalebnie
Malum necessarium zło konieczne, nieuniknione
Mea culpa, mea maxima culpa moja wina, moja bardzo wielka wina
Medice, cura te ipsum lekarzu, wylecz samego siebie, wylecz się sam
Memento mori! pamiętaj o śmierci!
Memorabilia sprawy do zapamiętania
Mente captus głupkowaty, słaby na umyśle
Modus procedendi sposób postępowania
Modus vivendi sposób współżycia, układania stosunków
Multum, non multa (non multa sed multum) niedużo, lecz gruntownie

Mutatis mutandis po zmianie tego, co trzeba zmienić
Mutato nomine de te fabula narratur pod zmienionym imieniem opowiada się bajkę o tobie
Natura sanat, medicus curat natura uzdrowia, lekarz leczy
Navigare necesse est, vivere non est necesse żeglowanie jest koniecznością, życie nią nie jest
Nec Hercules contra plures i Herkules nie sprosta wielu
Nec plus ultra ani kroku dalej
Nemo sapiens, nisi patiens nie nabędzie mądrości, kto nie ma cierpliwości
Nihil novi nic nowego
Nihil (nil) novi sub sole nic nowego pod słońcem
Nihil semper suo statu manet nic nie trwa wiecznie w tym samym stanie
Nihil sine consensu omnium nic bez zgody wszystkich
Nihil supra! nic ponadto! doskonale!
Nil admirandum nie należy dziwić się niczemu
Nil desperandum nie należy rozpaczać, tracić nadziei
Noli me tangere! nie dotykaj mnie!
Noli turbare circulos meos! nie psuj moich kół!
Nomen omen nazwisko stanowi wróżbę
Nomina sunt odiosa wymienianie nazwisk jest niewskazane, może spowodować przykrości
Non decet nie przystoi
Non licet nie wolno

Non nocere nie szkodzić
Non olet pecunia pieniądze nie śmierdzą
Non omnia possumus omnes nie wszystko wszyscy możemy
Non omnis moriar nie wszystek umrę
Non quantitas, sed qualitas nie ilość, lecz jakość
Non scholae, sed vitae discimus uczymy się nie dla szkoły, lecz dla życia
Nosce te ipsum poznaj samego siebie
Novum cox nowego
Novus rex, nova lex nowy król, nowe prawo
Nunc est bibendum teraz pora pić
Obsta principiis opieraj się od początku
Odii et amo nienawidzę i Kocham
Odii profanum vulgus et arceo gardzę współstwem i trzymam się odeń z dala
Omne initium difficile est każdy początek jest trudny
Omnia homini, dum vivit, speranda sunt dopóki człowiek żyje, powinien spodziewać się wszystkiego
Omnia mea mecum porto wszystko, co posiadam, noszę ze sobą
Omnia praeclara rara wszystko, co doskonałe, rzadkie
Omnia vincit amor miłość zwycięża wszystko
Omnibus dla wszystkich
Omnium consensu za zgodą wszystkich
Opera omnia dzieła wszystkie
Optimo modo w najlepszy sposób
Optima citatum dzieło cytowane, przytoczone

Ora et labora! módl się i pracuj!
Oratio pro domo sua mowa we własnym interesie, we własnej obronie
O, sancta simplicitas! o, święta naiwności!
O tempora, o mores! o czasy! o obyczaje!

Pagina strona
Pacem in terris pokój na ziemi
Pacta clara, boni amici gdy układy jasne, (są i) dobrzy przyjaciele
Pacta conventa uzgodniony układ
Pacta sunt servanda układów trzeba dotrzymywać
Panem et circenses! chleba i igrzysk!
Pars pro toto część zamiast całości
Pater familias ojciec rodziny
Pater patriae ojciec ojczyzny
Patriam amamus, non quia magna est, sed quia nostra ojczyznę Kochamy nie dlatego, że jest wielka, ale że nasza
Per accidens przez przypadek
Per acclamationem przez zgodne wyrażenie woli, jednogłośnie
Per aspera ad astra przez ciernie do gwiazd; przez trudy do sławy
Per capita na głowę
Per fas et nefas prawem i bezprawie; wszelkimi możliwymi sposobami (*dążyć do czegoś*)
Per favorem z łaski
Periculum in mora niebezpieczeństwo jest w zwłoce
Per interim tymczasowo
Per se samo w sobie, samo przez się
Persona non grata osoba niemiła, niepożądana
Plenus venter non studet libenter pełny żołądek przeszkadza w pracy

Plus minus mniej więcej
Polonia Restituta Polska Odrodzo-
na (*order*)
Post cenam stabis vel mille passus
meabis po jedzeniu stój albo prze-
mierz tysiąc kroków
Post factum po dokonanych czynie;
po fakcie
Post scriptum uzupełnienie listu, do-
pisek
Praesente medico nihil nocet w obec-
ności lekarza nic nie szkodzi
Prima facie na pierwszy rzut oka
Primo po pierwsze
Primo loco na pierwszym miejscu
Primo voto z pierwszego małżeń-
stwa
Primum non nocere przede wszyst-
kim nie szkodzić
Primus inter pares pierwszy wśród
równych
Primum vivere, deinde philosophari
najpierw żyć, potem filozofować
Pro bono publico dla dobra publicz-
nego
Pro domo sua w obronie własnego
domu
Pro et contra za i przeciw
Pro memento dla upomnienia
Proprio motu z własnej inicjatywy

Qualis vita et mors ita jakie życie,
taka śmierć
Qui bene amat, bene castigat kto
kochającego, ten karci suro-
wo
Quidquid id est, timeo Danaos et
dona ferentes cokolwiek to jest,
boję się Greków (wrogów), nawet
gdy przynoszą dary
Qui gladio ferit, gladio perit kto
mieczem wojuje, od miecza ginie

Qui pro quo kto za kogo? (*pomie-
szanie osób, nieporozumienie*)
Qui tacet, consentire videtur kto
milczy, ten zdaje się zgadzać
Quod discis, tibi discis czego się
uczysz, dla siebie się uczysz
Quo modo? w jaki sposób?
Quot capita, tot sententiae ile głów.
tyle zdań
Quo vadis? dokąd idziesz?

Rebus sic stantibus w takim stanie
rzeczy
Recte słusznie
Reductio ad absurdum sprowadze-
nie do niedorzeczności
Relata refero zdaję sprawę z tego, co
sam słyszałem
Rem tene, verba sequentur trzymaj
się sensu rzeczy, a słowa się znaj-
dą
Repetitio est mater studiorum po-
wtarzanie jest matką uczenia się
Res sacra miser nieszczęśliwy jest
sprawą świętą
Restitutio ad integrum przywrócenie
do pierwotnego stanu
Reverendissime! najczcigodniejszy,
najwielebniejszy!
Roma locuta, causa finita Rzym
orzekł, sprawa skończona

Salus publica suprema lex esto! dob-
ro publiczne powinno być naj-
wyższym prawem!
Sapienti sat. mądrymu wystarczy
Scripta manent co napisane, pozos-
taje
Sensu stricto w ścisłym znaczeniu
Sero (Tarde) venientibus ossa dla
późno przychodzących gości, re-

sztki („kto późno przychodzi,
sam sobie szkodzi”)
Silva rerum las rzeczy (*księga zawie-
rająca rozmaite wiadomości*)
Si placet jeśli się podoba, proszę
Si vis amari, ama! jeśli chcesz być
kochany, kochaj!
Sigillum pieczęć
Signum mali zły znak, znak nie-
szczęścia
Signum temporis znak czasu
Similis simili gaudet podobny rad
jest podobnemu („swoją łgnie do
swego”)
Sine ira et studio bez gniewu i stron-
niczości
Sine labore non erit panis in ore kto
nie pracuje, nie będzie miał (w
ustach) chleba
Sine qua non = conditio sine qua non
warunek bez którego nie; waru-
nek konieczny
Sit saluti! na zdrowie!
Sit venia verbo niech mi wolno bę-
dzie powiedzieć, za pozwoleniem
Sponte sua z własnej woli
Stante pede natychmiast („na jednej
nodze”)
Statim zaraz
Status quo ante stan dawniejszy
Stricte dokładnie
Sub love pod otwartym (gołym)
niebem
Sui generis swego rodzaju
Summa cum laude z najwyższą po-
chwłą; najchlubniej
Summa summarum wszystko razem;
w sumie
Tuo tempore w swoim czasie
Tursum corda! w górę serca!
Tuum culque każdemu, co mu się
należy

Tabula rasa czysta, nie zapisana
tablica
Tacito consensu za milczącą zgodą
Tempora mutantur et nos mutamur
in illis czasy się zmieniają i my
zmieniamy się wraz z nimi
Tempus fugit czas ucieka
Terra incognita ziemia nieznaną
Tertium non datur trzeciego wyjścia
nie ma
Totus tuus cały twój

Ubi mel, ibi fel gdzie miód, tam i żółć
Universitas Litterarum Uniwersy-
tet, ogół nauk wykładanych
w uniwersytecie
Uno animo jednomyślnie
Urbi et orbi miastu (Rzymowi)
i światu (*blogosławieństwo papies-
kie*)
Urgens pilne, nagłe
Usque ad finem aż do końca

Vade mecum! chodź ze mną! (*używa-
ne jako określenie przewodni-
ka-informatora*)
Vae misero mihi! biada mnie nie-
szczęsnemu!
Vae victis! biada zwyciężonym!
Vale! bądź zdrow, żegnaj!
Vanitas vanitatum et omnia vanitas
marność nad marnościami
i wszystko marność
Varsavianum (*l.mn. Varsaviana*)
druki dotyczące Warszawy
Veni, vidi, vici przybyłem, zobaczy-
łem, zwyciężyłem
Verba movent, exempla trahunt sło-
wa wzruszają, przykłady pocią-
gają
Verba volant, scripta manent słowa
ulatują, pismo pozostaje

Verbum nobile słowo szlacheckie
Veto nie pozwalam
Via dolorosa droga cierpienia, Droga Krzyżowa
Vice versa na odwrót, wzajemnie
Victis gloria chwała zwyciężonym
Viribus unitis połączonymi siłami
Viritim wszyscy co do jednego
Virtuti militari męstwu żołnierskiemu; za męstwo w boju (*order w formie krzyża*)
Vis maior siła wyższa
Vivant! niech żyją!
Vivant sequentes! niech żyją następnii!

Vivat academia, vivant professores! niech żyje akademii, niech żyją profesorowie!
Vivat, crescat, floreat! niech żyje, wzrasta, kwitnie!
Volens nolens chcąc nie chcąc
Volenti non fit iniuria chcącemu nie dzieje się krzywda
Votum separatum zdanie odrębne; zaznaczenie swego odrębnego zapatrywania w jakiejś sprawie
Vulgo zwykle, pospolicie
Vulgus profanum tłum nieświadomy, ciemny
Vox populi, vox Dei głos ludu to głos Boga

SKOROWIDZ TERMINÓW GRAMATYCZNYCH

Ablativus absolutus 99
— comparisonis 126
— supini 89
accusativus cum infinitivo 56
— exclamationis 162
— supini 98
akcent 12
alfabet łaciński 16
coniugatio periphrastica activa 162
— passiva 156
coniunctivus (budowa) 81
praesentis activi 81
— passivi 81
imperfecti activi 90
— passivi 90
perfecti activi 147
— passivi 147
plusquamperfecti activi 141
— passivi 141
zastosowanie 81—82
hortativus 83
iussivus 83
prohibitivus 149
consecutio temporum 163
constructio ad sensum 88
cum adversativum 173
— causale 188
— explicativum 173
— historicum (narrativum) 141, 173
— temporale 158
członownik, patrz indic., coniunc., infinitivus, participium
duktyl 43
deponentia 59; 78; 109

domus 65
dopełnienie bliższe 29
dwugłoski (dyftongi) 18
dystych elegijny 112
eo, ire, ii, itum 95
elizja 44
fero, ferre, tuli, latum 94; 109
genetivus partitivus 68; 127
— obiectivus 131
— qualitatis 88
gerundium 145
gerundivum 152
heksametr 43—44
iloczas 43; 113—114
imparisyllaba 48
imperativus: kon. I—IV 24; 60
— deponentia 109
— czasowniki: dico, duco, facio, fero 109
indicativus: praesentis activi 24; 32; 59
— — passivi 25; 32; 59
— imperfecti activi 89
— — passivi 89
— perfecti activi 120
— — passivi 134
— plusquamperfecti activi 120
— — passivi 135
— futuri I activi 104
— — passivi 104
— futuri II activi 124
— — passivi 136
interest 176
infinitivus: praesentis activi 24; 59
— — passivi 60
— perfecti activi 120
— — passivi 136
— futuri activi 136
— — passivi 136
liczebniki unus, duo, tres (odmiana) 49
litotes 154
mowa zależna i niezależna, patrz oratio obliqua, recta 184
nominativus cum infinitivo 105—106
ogólne reguły deklinacyjne 26

oratio obliqua 184
oratio recta 184
orzeczenie 29; 75
orzecznik 29
parisyllaba 48
participium: praesentis activi 77
— perfecti passivi 98
— futuri activi 162
— — passivi (gerundivum) 152
passivum (sposoby tłumaczenia) 137
pentametr 112
perfectum (znaczenie) 119
pluralia tantum 28; 37
podmiot 29
possum (odmiana) 167
przeczenie 61; 82; 154
przypadki: nominativus 18; 22; 95—96
— genetivus 18; 22; 59; 116
— dativus 18; 22
— accusativus 18; 22; 56; 89; 162
— ablativus 18; 22; 89; 116
— vocativus 19; 33
przyimki 18; 27
przymiotniki: dekl. I—II 26
— III 44—45
przysłówek 131
pudet me 127
rzeczowniki: deklinacja I 27
— II 33—34; 41—42
— III 47; 55—56
— IV 64—65
— V 72
semideponentia 133
spójnik et, -que 31
stopniowanie przymiotników 127—128
sum (odmiana) indicativus praesentis 23
— imperfecti 90
— futuri I 112
— perfecti 120
— plusquamperfecti 121
— futuri II 112
coniunctivus praesentis 81

— — imperfecti 90
 — — perfecti 147
 — — plusquamperfecti 141
 supinum 98
 układ wiersza łacińskiego 43
 ut: consecutivum (skutkowe) 146
 — finale (celowe) 82—83
 — obiectivum (dopełnieniowe) 82—83
 verba: deponentia 59; 78; 109
 — semideponentia 133
 verbum regens 66; 105—106
 vis — odmiana 65
 wskazówki dotyczące tłumaczenia zdania 74
 wymowa 16—18
 zaimki: dzierżawcze 68
 — osobowe 68
 — wskazujące 34; 48
 — względny 35
 — zwrotny 68
 zaimki w oratio obliqua 184—185
 zaimki złożone (odmiana) 54
 zdanie główne z coniunct. 81—82
 — podrzędne z coniunct.: celowe 82—83
 — — czasowe 141; 173
 — — przyczynowe 188
 — — pytajne zależne 163
 — — skutkowe 146
 — — warunkowe 180—181
 zgłoski 18; 43

SŁOWNIK ŁACIŃSKO-POLSKI

Zasady podawania słówek:

1. Rzeczowniki dekl. I, II zakończone na **-us** i **-um** oraz dekl. IV podane są w nom. sing. z końcówką gen. sing., np.: **anīma, -ae; annus, -i; casus, -us**, bez podania rodzaju.
Rzeczowniki dekl. II zakończone na **-er**, dekl. III i V podajemy w nom. z pełnym gen., w dekl. III z oznaczeniem rodzaju (*mfn*), np.: **ager, agri; orator, oratōris m; caput, capitīs n; acies, aciei**.
2. Przymiotniki dekl. III o trzech i dwóch zakończeniach są podane w pełnej formie dla trzech rodzajów, np.: **saluber, salubris, salubre; brevis, brevis, breve**. Przymiotniki o jednym zakończeniu podajemy w nom. i gen. sing., np.: **felix, felicitas**.
3. Czasowniki są podawane w formach podstawowych: 1. osoba praesentis, zakończenie bezokolicznika, perfectum i supinum, np.: **spero, -āre, sperāvi, sperātum; fallo, -ĕre, fefelli, falsum**. Przy czasownikach złożonych podane są formy bez przedrostka, jeśli nie ulega on zmianie, np.: **addūco, -ĕre, -dūxi, -ductum**.

A

ab, abs (z *abl.*) od; przez; z, od strony
abdītus, -a, -um odległy, ukryty
absūm, -esse, afūi być nieobecnym, być daleko
abūtor, abuti, abūsus sum (*deponens*) zużywać, nadużywać
ac = *atque*
accēdo, -ĕre, -cessi, -cessum podchodzić, przystępować, zbliżyć się
accēdit, ut (quod) dochodzi to, że; co więcej
accēdo, -ĕre, -cēdi padać, upadać

accēdit, ut zdarza się, że
accipio, -ĕre, -cēpi, -ceptum przyjmować, otrzymywać; dowiedzieć się
accommodo, -āre, accommodāvi, accommodātum przystosować
acer, acris, acre ostry; energiczny
ad (z *acc.*) do, ku; obok, pod
adhibeo, -ĕre, adhibui, adhibitum stosować, przystosować, używać
adimo, -ĕre, adēmi, ademptum odbierać, wydrzeć
administro, -āre, administrāvi, administrātum kierować, zarządzać, rządzić

admitto, -ĕre, -mīsi, -missum dopuścić, przyjąć; dopuścić się, popełnić
adpingo (appingo), -ĕre, -pinxi, -pictum domalować, dopisać
adsēquor (assēquor), -sequi, -secūtus sum (deponens) doścignąć, dopędzić, osiągnąć
adsum, -esse, -fui być przy czymś, być obecnym
adulescens, adulescentis m młody chłopak, młodzieniec
adulescentūlus, -i młodzieniaszek
adventus, -us przybycie, przyjsście, nadejście
aes, aeris n spíž, brąz; pieniądz; tablica spížowa
aes alienum dług
aetas, aetātis f wiek, życie
affĕro, -ferre, attŭli, allātum przynosić, przyprowadzać
ager, agri rola, pole
agger, aggĕris m wał; ziemia z wału
agmen, agmīnis n szereg, pochód; wojsko w marszu; tłum
novissimum agmen straż tylna
ago, -ĕre, ĕgi, actum pędzić, prowadzić; robić, działać
agĕre gratias dziękować
ain (aisne) czy tak mniemasz
aio, ais, ait (czasownik ułomny) mówię, powiadam
aliĕnus, -a, -um cudzy, obcy
aliquando kiedyś, raz
aliquis (aliqui), aliĕqua, aliĕquid (aliquod) jakiś, pewien; ktoś, coś
alius, aliā, aliud inny, drugi
alo, -ĕre, alui, altum karmić, żywić; podsycać
alter, altĕra, altĕrum drugi, inny
alter...alter... pierwszy... drugi...
altum, -i głęбина, morze

ambactus, -i towarzyszy, sługa, poddany
amicitiā, -ae przyjaźń
amicus, -i przyjaciel
an czy
animadverto, -ĕre, animadverti, animadversum zauważyć, spostrzec
animus, -i duch żywotny, dusza; umysł; usposobienie; odwaga
annus, -i rok
ante (z acc.) przed
aperte otwarcie
appello, -āre, appellāvi, appellātum wezwać; nazywać
appingo = adpingo
appositus, -a, -um dołączony, dostawiony, dołożony
apud (z acc.) u, przy; wobec
arbitror, -āri, arbitrātus sum (deponens) rozstrzygać; oceniać, uważać, sądzić
arbor, arbōris f drzewo
arbutĕus, -a, -um jeżówkowy
arista, -ae kłos
arma, armōrum pl broń odporna, oręż
ars, artis f sztuka, rzemiosło
arthriticus, -a, -um chory na artretyzm
artifex, artificis m, f artysta, rzemieślnik, mistrz
artificium, -i dzieło sztuki, sztuka
artius mocniej
at a, ale
atque (ac) i; a
auctoritas, auctoritātis f powaga, znaczenie, wpływ
audacia, -ae zuchwałość, śmiałość
audĕo, -ĕre, ausus sum (semideponens) ośmielać się, odważać się
audiō, -ire, audīvi, audītum słyszeć, słuchać

aufĕro, -ferre, abstŭli, ablātum unosić, zabierać
aura, -ae powiew, podmuch, powietrze; wiatr
aurĕus, -a, -um złoty
aut albo
autem zaś
auxilium, -i pomoc
auxilia, auxiliōrum pl posiłki wojskowe
avidus, -a, -um żądny, chciwy, łakomy

B

beātus, -a, -um szczęśliwy
bellicōsus, -a, -um wojowniczy, żądny walki
bello, -āre, bellāvi, bellātum prowadzić wojnę, wojować
bellum, -i wojna
bene dobrze
benevolentia, -ae życzliwość
bibo, -ĕre, bibi, potum pić
bonus, -a, -um dobry

C

cadāver, cadavĕris n trup, padlina
cado, -ĕre, cecidi, casum padać, spadać, upadać
caedens, caedis f ścięcie; rzeź, zabójstwo
caedo, ĕre, cecidi, caesum bić, zabijać; ścinać, łamać
caelestis, caelestis, caeleste niebiański
calamitas, calamitātis f klęska
campus, -i pole, plac
cantō, -ĕre, canūi być siwym, białym
canto, -ĕre, ceciui, cantum śpiewać, grać; opiewać
capio, -ĕre, cĕpi, captum brać, chwy-

tać, zajmować; brać do niewoli; pomieścić
captivus, -i jeniec
caput, capitis n głowa; główna część; źródło; stolica; rozdział (*w książce*)
caritas, caritātis f miłość, szacunek
carmen, carminis n pieśń; wiersz; wróżba
caro, carnis f mięso
carpo, -ĕre, carpsi, carptum rwać, zrywać
casa, -ae chata
casus, -i ser
castra, castrōrum pl obóz
casus, -us przypadek; upadek; wypadek
casu przypadkiem
caupo, caupōnis m szynkarz
causa, -ae przyczyna, powód; sprawa, sprawa sądowa
causā (z gen.) w celu, dla
cedo, -ĕre, cessi, cessum kroczyć; iść; ustępować
celeriter szybko
cena, -ae obiad, przyjęcie, jedzenie
ceno, -āre, cenāvi, cenātum spożywać
cenā posiłek, jeść, ucztować
centum sto
cerno, -ĕre, crevi, cretum rozdzielać; spoztrzezać, widzieć
certe z pewnością, pewnie, niezawodnie
certo = certe
certus, -a, -um pewny, stały; wyznaczony
cibarius, -a, -um zwyczajny, pospolity
cingo, -ĕre, cixi, cinctum otaczać, opasywać, przypasać
circinus, -i cyrkiel
circum (z acc.) około, naokoło, dookoła

civis, civis *m, f* obywatel(ka), współ-
obywatel(ka)
civitas, civitatis *f* państwo (zespół
obywateli), społeczeństwo; pra-
wo obywatelstwa
cliens, clientis *m* klient; zwolennik
cocus (coquus), -i kucharz
coepi, coepisse, coeptum zaczynać
cogito, -äre, cogitavi, cogitatum myś-
leć
cohors, cohortis *f* kohorta
collis, collis *m* wzgórze
**colloquor, -loqui, -locutus sum (depo-
nens)** rozmawiać
colloquium, -i rozmowa
colo, -äre, colui, cultum uprawiać, zaj-
mować się; mieszkać; czcić
comes, comitis *m, f* towarzysz(ka)
commeatus, -us transport, dowóz
**commēo, -äre, commēavi, comme-
atum** schodzić się
comminus wrecz, z bliska
committo, -äre, mīsi, -missum wysy-
łać; powierzyć; dopuścić się
committēre proelium stoczyć bit-
wę
communis, communis, commūne
wspólny, ogólny, powszechny
**compenso, -äre, compensavi, compen-
satum** zważyć, wyrównać, zastą-
pić
complēo, -äre, complēvi, complētum
wypełniać
complures, complures, complura *pl*
bardzo wielu
**comprehendo, -äre, comprehendi,
comprehensum** ująć, schwytać;
pojąć
concilium, -i zebranie
concito, -äre, concitavi, concitatum
szybko poruszać; miotać; podnie-
cać

conclāmo, -äre, clamavi, clamatum
.wołać
concurro, -äre, curri, -cursum zbiegać
się, zderzyć się
condimentum, -i korzenie, przypra-
wa
condio, -äre, condivi, conditum przy-
prawić, zaprawić
confero, -ferre, -tūli, collatum przyno-
sić, zbierać
conficio, -äre, confēci, confectum zro-
bić, wykonać
confici senectute być wyczerpa-
nym starością
**confido, -äre, confisus sum (semide-
ponens)** zaufać
**confitēor, -eri, confessus sum (depo-
nens)** wyznać, przyznać się
consecratus, -a, -um poświęcony,
święty
consensio, consensio *f* jednomyśl-
ność, zgoda
consentio, -äre, sensi, -sensum zga-
dzać się
**consēquor, -sequi, -secutus sum (de-
ponens)** iść za kimś, towarzyszyć;
następować (*po kimś*); osiągnąć,
dogonić
consido, -äre, consēdi, consessum
usiąść (*razem*), osiedlić się, roz-
łożyć się (*np. o wojsku*)
consilium, -i rada, zamiar, plan
consisto, -äre, constiti razem stanąć,
zatrzymać się; polegać
conspicio, -äre, conspexi, conspectum
spoglądać, spostrzegać
**conspicor, -ari, conspicatus sum (de-
ponens)** ujrzeć, spostrzegać
constituo, -äre, constitui, constitutum
ustanowić, postanowić

consto, -äre, constiti, constatūrus stać
silnie, trwać; składać się; zgadzać
się
constrictus, -a, -um zawiązany, skrę-
powany
consul, consulis *m* konsul
**contemno, -äre, contempsi, contemp-
tum** gardzić, lekceważyć
contendo, -äre, contendi, contentum
napinać; dążyć; walczyć, współ-
ubiegać się
contentus, -a, -um zadowolony
continenter ustawicznie, ciągle
contra natomiast, przeciwnie
contra (z acc.) przeciw, przeciwko
controversia, -ae spór; sprawa sądo-
wa
convenio, -äre, vēni, -ventum schodzić
się, spotkać się
convoco, -äre, vocavi, -vocatum zwo-
łać
copla, -ae zapas, wielka ilość; sposo-
bność, możność
copiae, copiarum *pl* dostatki, za-
soby; wojsko, armia
coram osobiście, na miejscu
coram (z abl.) wobec
cornu, cornus róg; skrzydło (*wojska*)
cornum, -i dereń, owoc drzewa dere-
niowego
corpus, corpōris *n* ciało; istota; dzieło
cotidie codziennie
cratis, cratis fwiązka chrustu, fasz-
ny
cras jutro
creatus, -a, -um stworzony, przygo-
towany
creber, crebra, crebrum częsty, czę-
sto się powtarzający; gęsty
crudelis, crudēlis, crudēle okrutny
cruentus, -a, -um zbroczony krwią,
krwawy

culpa, -ae wina
cultura, -ae uprawa; sposób życia,
kult
cultus, -us uprawa; ogłada; kult
cum gdy, kiedy, podczas gdy, ponie-
waż, chociaż
cum (z abl.) z (*kim, czym*)
cum... tum... tak... jak...; o ile...
o tyle...
cupio, -äre, cupivi, cupitum pragnąć,
chcieć
cura, -ae troska, staranie, zajmo-
wanie się, przedmiot troski; za-
rząd
curo, -äre, curavi, curatum dbać, tro-
szczyć się
cursor, -us bieg; droga, kierunek

D

de (z abl.) o (*kim, czym*); z góry;
według, w sprawie
debēo, -äre, debui, debitum powin-
nem; być winnym, zawdzięczać
debilito, -äre, debilitavi, debilitatum
osłabiać
decēo, -äre, decui przystoi, odpowia-
da
decerno, -äre, decrēvi, decretum roz-
dzielać; rozstrzygać; postanawiać
decido, -äre, decidi odpaść, spaść
decretum, -i postanowienie, uchwa-
ła, dekret
dedo, -äre, dedidi, deditum wydać,
oddać, zwrócić ku czemuś
se dedere poddać się
dedūco, -äre, duxi, -ductum sprowa-
dzić, odprowadzić, doprowadzić
defessus, -a, -um zmęczony, znużony,
wyczerpany
delecto, -äre, delectavi, delectatum
cieszyć, bawić, sprawiać przyjem-
ność

delēo,-ēre, delēvi, delētum zetrzeć, wymazać, niszczyć
deligo,-āre, deligāvi, deligātum przywiązać
demonstro,-āre, demonstrāvi, demonstrātum dokładnie pokazać; wzmiankować, wyjaśnić
depello,-ēre, depūli, depulsum odpedzić, wygnać, odsunąć
descendo,-ēre, descendi, descensum zstępować, schodzić w dół
desiderium,-i pragnienie
designo,-āre, designāvi, designātum wyznaczać
desisto,-ēre, destiti, destitum odstąpić, zaniechać
despectus,-us widok w dal
despēro,-āre, desperāvi, desperātum wątpić, tracić nadzieję
despicio,-ēre, despexi, despectum spoglądać na coś z góry; przewyższać; pogardzać
destillo,-āre,-stillavi,-stillatum ściekać kroplami
desum,-esse,-fui być nieobecny, brakować
desūper z góry
detrūdo,-ēre, detrusi, detrusum odpedzić, zmusić do uciezki
deus, dei bóg
deveniō,-īre,-vēni,-ventum zejść, zstąpić, przybyć
deversor, deversōris *m* gość w zajętdzie
deverto,-ēre,-verti,-versum wstąpić, zajechać
dico,-āre, dicāvi, dicātum poświęcać, składać w ofierze
dico,-ēre, dixi, dictum mówić; wskazywać; ustalić, oświadczyć; nazywać
dies, diei *m, f* dzień; termin

diffēro,-ferre, distūli, dilātum roznieść, oddalić; odroczyć; różnić się
diffido,-ēre, diffusus sum (*semideponens*) nie ufać
dignitas, dignitātis *f* godność; wspólniałość, piękność
dignus,-a,-um godny
diligenter pilnie
diligentia,-ae pilność, gorliwość
dimico,-āre, dimicāvi, dimicātum walczyć, potykać się
dimitto,-ēre,-misi,-missum rozestać, wypuścić; porzucić
directus,-a,-um prosty
discēdo,-ēre, discessi, discessum rozjeżdżać się
disciplīna,-ae nauka, wiedza; karność
discumbo,-ēre,-cubui,-cubitum zasiąść do stołu
dispōno,-ēre,-posui,-positum rozkładać, rozmieszczać, rozstawiać
dissolvo,-ēre,-solvi,-solutum spłacić
diu długo
divido,-ēre, divisi, divisum dzielić, rozdzielać
divinus,-a, um boski
res divīna ofiara
divitiāe, divitiārum *pl* bogactwo
do, dāre, dedi, datum dawać
docēo,-ēre, docui, doctum uczyć; zawiadomić
dolor, dolōris *m* ból, cierpienie, zmartwienie
dominus,-i pan, gospodarz, właściciel
domus,-us *f* dom, mieszkanie
donec aż, dopóki
dormio,-īre, dormivi, dormitum spać
duco,-ēre, duxi, ductum prowadzić, brać ze sobą; uważać (*za coś*)

dum podczas gdy, dopóki; byle tylko
duo, duae, duo dwa
durus,-a,-um twardy, szorstki, surowy
dux, ducis *m* wódz, przewodnik, sprawca

E

e, ex (*z abl.*) *z*; od, od czasu; według, stosownie do
ecce oto
ecquid czy? czy może?
edax, edacis żarłoczny, łakomy
edo,-ēre, ēdi, esum jeść
edo,-ēre, edidi, editum wydać, wydać na świat; urządzić
edūco,-ēre,-duxi,-ductum wyprowadzać, wyciągnąć
effemino,-āre, effemināvi, effeminātum osłabiać; czynić zniewiesiałym
effrenātus,-a,-um nieokiełznany
ego ja
egredior, egredi, egressus sum (*deponens*) wychodzić, wyruszyć
eicco,-ēre, eiēci, eiectum wypędzać, wygnać
elūdo,-ēre,-lūsi,-lūsum szydzić, drwić; podejść kogoś
enim bowiem, albowiem
ensula, ensis *m* miecz
eo tam
eo, ire, ii, itum iść
epulae, epulārum *pl* potrawy, dania; uczta
eques, equitis *m* jeździec; ekwita
equitatus,-us konnica, jazda
eruptio, eruptionis *f* wypad, wybuch
esurio,-īre, esurivi, esuritum łaknąć, chorpieć głód
et i, także; a

etēnim albowiem, bowiem
etiā także
etsi chociaż, jakkolwiek
excello,-ēre, excellui wyróżniać się, odznaczać się
excido,-ēre, excidi wypaść, stracić
excipio,-ēre,-cēpi,-ceptum wyjąć, przyjąć; schwytać; podjąć się
excrucio,-āre,-cruciāvi,-cruciātum dręczyć
exēo,-īre,-ii,-itum wyjść, odchodzić
exercitus,-us armia, wojsko
exiguitas, exiguitātis *f* małość, szczupłość, ciasnota, niedostatek
existimo,-āre, existimāvi, existimātum mniemać, uważać, myśleć
explēo,-ēre,-plēvi,-plētum wypełnić, wykończyć
expōno,-ēre,-posui,-positum wyłożyć, wystawić; przedstawić
exquisitus,-a,-um wyszukany; wyborny
exsilium,-i wygnanie
exspecto,-āre,-spectāvi,-spectātum wyglądać, wyczekiwać
exstinguo,-ēre,-stinxi,-stinctum gasić, niszczyć
exsulto,-āre,-sultāvi,-sultātum radować się, napawać się
exter, extēra, extērum zewnętrzny; zagraniczny
exterior, exterior, exterius dalej położony

F

facinus, facinōris *n* czyn; przestępstwo, zbrodnia
facio,-ēre, feci, factum czynić, robić
certiorem facere aliquem zawiadomić kogoś
iter *f* **facere** odbywać podróż, drogę

verba facere przemawiać
factio, factiōnis *f* stronnictwo, partia
factum, -i czyn
facultas, facultātis *f* łatwość, sposobność
falsus, -a, -um fałszywy
familiāris, familiāris, familiāre rodzinny, domowy, przyjacielski
fatum, -i los, przeznaczenie; śmierć
felix, felicitis urodzajny; szczęśliwy, pomyślny
fere prawie
fero, ferre, tuli, latum nieść, znosić; mówić, głosić
fetus, -us płód, owoc; rodzenie
fides, fidēi wiara, ufność; opieka
fido, -ere, fisis sum (*semideponens*) ufać
figo, -ere, fixi, fixum wbijać, umocować, przesyć, zabić
filia, -ae córka
filius, -i syn
finio, -ire, finiui, finitum kończyć, ograniczać, określać
finis, finis *m, f* koniec, kres, granica, cel
fines, finium *pl* kraj, teren
fio, fiēri, factus sum stawać się
flavus, -a, -um żółty, płowy
flecto, -ere, flexi, flexum zginać, nagiąć, skierowywać
flos, floris *m* kwiat
flumen, fluminis *n* rzeka
fors, fortis *f* przypadek, los
fortasse może
forte przypadkiem
fortis, fortis, forte dzielny, mężny
fortiter dzielnie
fortitudo, fortitudinis *f* dzielność, męstwo
fortuna, -ae los, koleje losu; szczęście, majątek

fossa, -ae rów, fosa, kanał
fragum, -i poziomka
frater, fratris *m* brat
frumentum, -i zboże, żywność; zasiew
res frumentaria zaprowiantownia
frux, frugis *f* owoc; plon
fuga, -ae ucieczka; wygnanie
fugio, -ere, fugi, fugitum uciekać; unikać
furor, furoris *m* szał, szaleństwo

G
galēa, -ae hełm, szyszak
gaudēo, -ere, gavisus sum (*semideponens*) cieszyć się
gens, gentis *f* ród, plemię
genus, genēris *n* ród, pochodzenie; rodzaj
gero, -ere, gessi, gestum nosić, prowadzić; działać, wykonywać
gerere bellum prowadzić wojnę
gladius, -i miecz
glans, glandis *f* żołądz
gloria, -ae sława, chwała
gradus, -us stopień; krok
gratia, -ae łaska, wdzięczność
gratiā (*z gen.*) dla, ze względu na
gratias agere dziękować
gratulatio, gratulatiōnis *f* życzenie, powinszowanie
gravidus, -a, -um ciężarny; pełny, napełniony
gravis, gravis, grave ciężki; poważny

H
habēo, -ere, habui, habitum mieć; uważać kogoś za coś; traktować
haerēo, -ere, haesi, haesum wisieć, tkwić; trwać przy czymś

haud nie; bynajmniej
hereditas, hereditātis *f* spadek, dziedzictwo
heri wczoraj
hic tutaj, tu
hic, haec, hoc ten, ta, to
hiems, hiēmis *f* zima; burza
hilārus, -a, -um (*hilāris, -is, -e*) wesoły
historia, -ae opowiadanie, historia, dzieje
homo, hominis *m* człowiek
honor (*honos*), **honōris** *m* zaszczyt, godność, urząd, znaczenie
hortor, -ari, hortatus sum (*deponens*) upominać, zachęcać
hospes, hospitis *m, f* gość, przybysz; gospodarz
hostis, hostis *m* wróg, nieprzyjaciel
huc dotąd, do tego miejsca, tam
humanitas, humanitātis *f* ludzkość, człowieczeństwo; kultura, ogłada, uprzejmość
humānus, -a, -um ludzki; uprzejmy

I
lucto, -are, iactavi, iactatum rzuć; chlepić się
iam już
ibi tam
ibidem tamże, w tym samym miejscu
idem, eādem, idem ten sam
igitur więc
ignōro, -are, ignoravi, ignoratum nie wiedzieć, nie znać
non ignōro dobrze wiem, znam
illex, illicis *f* dąb
ille, illa, illud tamten, ów, ten znany
immo owszem
immūnis, immūnis, immūne wolny od obowiązku, zwolniony
impedio, -ire, impediui, impeditum przeszkadzać, zatrzymywać

imperium, -i rozkaz, władza; państwo
summa imperii najwyższa władza
impētus, -us pęd, natarcie, atak; napad
importūnus, -a, -um bezwzględny, bezczelny; niepohamowany
in (*z acc.*) do, na; w stosunku do, przeciwko; (*z abl.*) w, na
inarātus, -a, -um nie orany, nie uprawiany
incido, -ere, incidi wpaść, spadać; popaść, przypaść
incido, -ere, incidi, incisum ciąć, naciąć, wyryć
inclāmo, -are, clamavi, clamatum głośno wołać
incōlo, -ere, colui, cultum zamieszkiwać, mieszkać
incredibilis, incredibilis, incredibile niewiarygodny
indignus, -a, -um niegodny, oburzający
indūo, -ere, -dūi, -dūtum ubrać, odziać
infero, -ferre, -tūli, illatum wnosić, wrzucać
inferre bellum wszczynać, wypowiadać wojnę
infirmitas, infirmitātis *f* słabość, bezsilność; chwiejność
ingens, ingentis ogromny
ingravesco, -ere stawać się ciężkim
inimicus, -i nieprzyjaciel
initium, -i początek, wstęp
iniuria, -ae krzywda, niesprawiedliwość
iniustus, -a, -um niesprawiedliwy
innocens, innocentis niewinny
inquam, inquit (*czasownik ulomny*) mówię, powiadam; mówi, powiada
inquinātus, -a, -um nieczysty, brudny

insidiae, insidiarum *pl* zasadzka, podstęp
insigne, insignis *n* znak, oznaka
insilio, -ire, insilii wskoczyć
instillo, -are, -stillavi, -stillatum wlewać kroplami
institutum, -i urządzenie, zwyczaj
intactus, -a, -um nietknięty
intēgo, -ere, -texi, -tectum zakryć
intellēgo, -ere, intellexi, intellectum spostrzegać, rozumieć
inter (*z acc.*) między
interēa tymczasem
interficiō, -ere, interfeci, interfectum zabijać, zgładzić
intermitto, -ere, -misi, -missum wpuścić; przerwać, zaniechać
interpretor, -ari, interpretatus sum (*deponens*) tłumaczyć, wyjaśniać
intersum, -esse, -fui być w czymś, uczestniczyć, brać udział
invenio, -ire, -veni, -ventum wchodzić; znaleźć, wynaleźć
inventor, inventoris *m* wynalazca
invicem (in vicem) kolejno, na przemian
invito, -are, invitavi, invitatum zapraszać, zachęcać
iocor, -ari, iocatus sum (*deponens*) żartować
iocōsus, -a, -um żartobliwy
iocus, -i żart
ipse, ipsa, ipsum sam, właśnie ten (*on*)
ira, -ae gniew
is, ea, id ten, ta, to; on, ona, ono
iste, ista, istud ten twój, ten tam (*pogardliwie, z niechęcią*)
ita tak, w ten sposób
itāque tak więc, wobec tego, toteż
iter, itinēris *n* droga, podróż; marsz
itērum powtórnie, ponownie

iubēo, -ere, iussi, iussum rozkazywać
iucundus, -a, -um przyjemny, miły
iudex, iudicis *m* sędzia
iudicium, -i sąd, śledztwo, wyrok
iudico, -are, iudicavi, iudicatum osądzić, uznać; myśleć
iuratus, -a, -um zaprzysiężony
ius, iuris *n* prawo, sprawiedliwość; przywilej; sąd, trybunał; moc, władza
iusiurandum (ius iurandum) przysięga
ius, iuris *n* polewka, zupa
iuvo, -are, iuvi, iutum pomagać, wspierać

L

labor, labōris *m* praca, trud, wysiłek
labōro, -are, laboravi, laboratum pracować, trudzić się, starać się; (*z abl.*) chorować na coś
lac, lactis *n* mleko
lacrima, -ae łza
laetitia, -ae wesołość; wdzięk
latrocinium, -i rozbój, rabunek; banda, szajka bandytów
laus, laudis *f* sława, chwała; pochwała
lectus, -i łóżko
legatio, legationis *f* poselstwo
lego, -ere, legi, lectum zbierać, wybierać; czytać
levo, -are, levavi, levatum czynić lekким
lex, legis *f* prawo, ustawa; warunek
liberi, liberorum *pl* dzieci
libero, -are, liberavi, liberatum uwolnić, oswobodzić
licet wolno, można
lingua, -ae język, mowa
linter, lintris *f* łódka
liquidus, -a, -um płynny

littera, -ae litera
litterae, litterarum *pl* pismo, list; literatura, nauka; akta, dokumenty
litus, litōris *n* brzeg, wybrzeże morza
longe długo; daleko; zupełnie, bardzo
loquor, loqui, locutus sum (*deponens*) mówić, rozmawiać
lux, lucis *f* światło, blask; życie

M

maeror, maerōris *m* smutek, zmartwienie
magis bardziej, więcej
magistratus, -us urząd, urzędnik
magnitudo, magnitudinis *f* wielkość; znaczenie
magnopere bardzo
magnus, -a, -um wielki, duży, obszerny
malo, malle, malui woleć
mandatum, -i polecenie, rozkaz
maneo, -ere, mansi, mansum pozostawać, czekać
manus, -us *f* ręka, dłoń; oddział wojska
maxime najbardziej
maximus, -a, -um największy
mediocriter umiarkowanie, średnio
medius, -a, -um środkowy
medla nox północ
mehercule na Herkulesa, na Boga
mel, mellis *n* miód
melior, melior, melius lepszy
memor, memōris pamiętny, pomny, pamiętający, zapamiętały
mena, mentis *f* myśl, myślenie; umysł
mercator, mercatoris *m* kupiec
mercatura, -ae handel, kupno
metum, -us strach, obawa
meum, mea, meum mój

miles, militis *m* żołnierz
mille tysiąc
minans, minantis grożący, zagrażający
minimus, -a, -um najmniejszy
minus mniej
mirus, -a, -um dziwny, nadzwyczajny
miser, misera, miserum nieszczęśliwy, biedny
miseria, -ae nieszczęście
mitto, -ere, misi, missum wysłać, posyłać; wypuścić, zaniechać
modicus, -a, -um umiarkowany, średni, niewielki
modo tylko; dopiero co, niedawno
modus, -i miara, umiar, sposób; tryb (*gramat.*); miara wierszowa, melodia
moleste niechętnie, z przykrością
molestus, -a, -um przykry, natrętny
mollis, mollis, molle miękki, łagodny; dojrzały
mons, montis *m* góra, wzgórze
morbus, -i choroba
moror, -ari, moratus sum (*deponens*) zatrzymywać się, przewlekać
mors, mortis *f* śmierć
mortalis, mortalis, mortale śmiertelny
mos, moris *m* zwyczaj, obyczaj
morum, -i jagoda morwy
mox wnet, wkrótce
mulceo, -ere, mulsi, mulsum głaskać, muskać
multo, -are, multavi, multatum karać, ukarać
multus, -a, -um liczny, obfity
multo o wiele
multum wiele
munio, -ire, munivi, munitum budować, wznosić mury, obwarowywać

munitio, munitiois *f* obwarowanie, mury

mutatio, mutatiois *f* pożyczka

N

nam albowiem

navicula, -ae łódeczka

ne ażeby nie (*w zd. podrz.*); nie (*w zd. głównym*)

ne... quidem ani nawet, nawet nie -ne czy

nec = neque

necessitas, necessitatis *f* konieczność, potrzeba

nectar, nectaris *n* nektar, napój bogów

nego, -are, negavi, negatum przeczyć, odmawiać; mówić, że nie

nemo nikt

neque (nec) i nie, a nie

neque... neque... ani... ani...

ni = nisi

niger, nigra, nigrum czarny

nihil nic

nisi (ni) jeżeli nie, jeśli nie, gdyby nie

nobilis, nobilis, nobile znany, szlachetny, znakomity

nomen, nominis *n* imię, nazwisko, nazwa

non nie

nondum jeszcze nie

nonne czyż nie

nonnumquam niekiedy

nos my, nas

nosco, -ere, novi, notum poznawać

noster, nostra, nostrum nasz

noto, -are, notavi, notatum wyznaczać

nox, noctis *f* noc

nubilus, -a, -um posępny, pochmurny

nullus, -a, -um żaden

numero, -are, numeravi, numeratum

liczyć, zaliczać, wyliczać; wypłacić

numerus, -i liczba

nummus, -i pieniądz, moneta

numquam (nunquam) nigdy

nunc teraz

nuntius, -i zwiastun, poseł; wiadomość

O

ob (*z acc.*) z powodu, przez kogoś, coś

obicio, -ere, -ieci, -iectum rzucić przed kimś; narzucić

obsono, -are, -sonavi, -sonatum zaostrzyć apetyt

occido, -ere, -cidi, -cissum padać, zapadać, zachodzić; ginąć

occido, -ere, -cidi, -cissum zabijać

occiso, occisionis *f* morderstwo

occupo, -are, occupavi, occupatum

zajmować, zdobywać

offero, -ferre, obtuli, oblatum przynieść, ofiarować

officium, -i obowiązek, powinność; funkcja

omnis, omnis, omne wszystkich, cały

opinio, opinionis *f* mniemanie, myśl, pogląd

oppidum, -i miasto

oppono, -ere, -posui, -positum położyć, nadstawić

opprimo, -ere, -pressi, -pressum ścisnąć, uciskać, zgnieść; opanować

ops, opis *f* pomoc

opes, opum *pl* potęga, środki; zasoby, majątek

optimus, -a, -um najlepszy

opus, operis *n* dzieło; zadanie; sztuka, rzemiosło

opus est trzeba, potrzeba

ora, -ae brzeg, wybrzeże

orbis, orbis *m* krąg, koło, zwój

orbis terrarum świat

oro, -are, oravi, oratum mówić, prosić, modlić się

os, oris *n* usta, twarz

ostendo, -ere, ostendi, ostentum pokazywać, wykazać, oświadczyć

otium, -i czas wolny od zajęć, odpoczynek, próżnowanie

P

paene omal, prawie

pagus, -i okręg, gmina, wieś

panis, panis *m* chleb

par, paris równy

parvo, -ere, parvi być posłusznym

pars, partis *f* część; strona; stronnictwo

particeps, participis uczestniczący, biorący udział; uczestnik

parvus, -a, -um mały

passus, -us krok

patro, -ere, patui stać otworem; rozciągać się

pater, patris *m* ojciec

patres conscripti senatorowie

patientia, -ae cierpliwość

patior, pati, passus sum (*deponens*) cierpieć, znosić; pozwalać

patria, -ae ojczyzna

patulus, -a, -um rozłożysty, rozległy

paulo (paulum) nieco, trochę

pecunia, -ae pieniądz

pedester, pedestris, pedestre pieszy; należący do piechoty

per (*z acc.*) przez, poprzez

perago, -ere, -egi, -actum przepędzić, przeżyć; dokonać

peragro, -are, peragravi, peragratum przewędrować, podróżować

percontatio, percontationis *f* pytanie, wypytywanie, przesłuchanie

perdo, -ere, perdidit, perditum gubić, zgubić, tracić

peregrinus, -a, -um obcy, cudzoziemski

perero, -ire, -ii, -itum przemijać, ginąć

pergo, -ere, perrexi, perrectum dalej postępować, trwać w czymś

periculum, -i niebezpieczeństwo

permoleste z wielką przykrością

perpauci, perpaucae, perpauca *pl* bardzo nieliczni

persuor, -sequi, -secutus sum (*deponens*) ścigać, dopędzać, osiągnąć

pertenuis, pertenuis, pertenuis bardzo mały, bardzo słaby

pertinco, -ere, -tinui, -tentum dotyczyć, odnosić się, przyczyniać się

perturbo, -are, -turbavi, -turbatum wywołać zamieszanie, niepokoić

pervenio, -ire, -veni, -ventum przychodzić, dojść; osiągnąć cel

pes, pedis *m* stopa, noga; stopa — miara wierszowa

peto, -ere, petivi, petitum żądać; dążyć, ubiegać się; godzić (*w coś*)

phalanx, phalangis *f* falanga, kolumna

philitia, philitiorum *pl* uczy dla mężczyzn w Sparcie

pilum, -i pocisk

pinus, -i *f* świerk, sosna

placidus, -a, -um łagodny, łaskawy, spokojny

planities, planitiē równina

plebes, plebei (**plebs, plebis**) *f* plebs, lud, tłum

plerique, pleraeque, pleraque *pl* większość, w większości

plures, plures, plura *pl* liczniejsi, więcej

plurimum najbardziej

plus więcej, zbyt wiele

poena,-ae kara, pokuta
pono,-ēre, posūi, positum kłaść, za-
kładać, wznosić
popūlus,-i naród
porta,-ae drzwi, brama
possum, posse, potūi móc
post potem
post (z *acc.*) po
postērus,-a,-um późniejszy, potom-
ny
postquam kiedy, skoro
postūlo,-āre, postulāvi, postulātum
żądać, domagać się
potens, potentis możny, potężny,
wpływowy
potio, potiōnis f napój
praecēdo,-ēre,-cessi,-cessum iść na-
przód, wyprzedzać
praeceps, praecipitis stromy, głębo-
ki
praedīco,-āre,-dicāvi,-dicātum ogło-
sić, oświadczać, obwieszczać
praedīco,-ēre,-dixi,-dictum przepo-
wiadać, zapowiadać, oznajmiać
praemium,-i nagroda
praesto,-āre,-stīti,-stītum stać na
czele, przewyższać; okazywać
praesum,-esse,-fui (z *dat.*) stać na
czele, dowodzić
praeter (z *acc.*) mimo, oprócz, z wy-
jątkiem
premo,-ēre, pressi, pressum cisnąć,
gnębić; w *pass.* być w ciężkim
położeniu
primus,-a,-um pierwszy
princeps, principis pierwszy, stojący
na czele
principātus,-us pierwszeństwo, na-
czelna władza
privātus,-a,-um osobisty, prywatny
pro (z *abl.*) przed; dla, za, jako,
w obronie

procūro,-āre,-curāvi,-curātum sta-
rać się o coś
procurro,-ēre,-curri,-cursum wybie-
gać
prōdo,-ēre,-dīdi,-dītum przedstawić,
ogłosić; zdradzić
prodūco,-ēre,-duxī,-ductum wypro-
wadzić, przeciągnąć
proelium,-i bitwa, walka
profecto zaiste, z pewnością
proficiscor, proficisci, profectus
sum (*deponens*) odchodzić, wyru-
szać
profitēor, profitēri, professus sum
(*deponens*) wyznawać, oznajmiać
profugio,-ēre, profūgi uciec, schro-
nić się
profūgus,-a,-um uciekający, zbiegły;
zbieg
prognātus,-a,-um pochodzący od
kogoś; potomek
prohibeo,-ēre,-hibui,-hibitum po-
wstrzymywać, przeszkadzać
proicio,-ēre,-iēci,-iectum wyrzucać,
rzucić, złożyć
prope niemal; blisko
prope (z *acc.*) blisko, obok
proprius,-a,-um własny; właściwy
propter (z *acc.*) blisko, obok; z po-
wodu
propterēa dlatego
propterēa quod dlatego że, ponie-
waż
prorsus naprzód; zupełnie
prosum, prodesse, profui być pożyte-
cznym, pomagać
protinus naprzód; natychmiast
providēo,-ēre,-vidi,-visum przewidy-
wać, starać się
provincia,-ae zakres działalności
urzędnika; prowincja
proximus,-a,-um najbliższy

publicus,-a,-um państwowy, pub-
liczny
pudor, pudōris m wstyd, skromność,
poczucie wstydu
puella,-ae dziewczyna
puer, puēri chłopiec
pugna,-ae walka, bitwa
pugno,-āre, pugnāvi, pugnātum wal-
czyć
puno,-ire, punīvi, punītum karać
puto,-āre, putāvi, putātum mniemać,
myśleć

Q

quaero,-ēre, quaesīvi, quaesītum szu-
kać, pytać, badać
quaestus,-us zarobek, zysk; korzyść
quam jak, w jakim stopniu; niż
quamdiu jak długo
quāre dlatego; dlatego
que i; a
qui, quae, quod który, jaki
quidam, quaedam, quoddam pewien,
jakiś
quidem wprawdzie
ne... quidem ani nawet, nawet nie
quinque pięć
quis, quid kto, co
quisque, quaeque, quidque (*quodque*)
każdy
quo dokąd; po co
quomōdo w jaki sposób, jak
quoniam ponieważ
quoque także
quotannis corocznie
quōdsque (*quo usque*) jak długo, do-
kądże

R

ratrum,-i motyka, hak
ratio, ratiōnis f obliczanie, rozważa-
nie, sprawozdanie; myśl, rozum;

sposób, postępowanie; sprawa,
stan rzeczy, stosunki
recipio,-ēre,-cēpi,-ceptum odbierać,
zabierać, przyjmować, odzyskać
se recipere cofać się
recondo,-ēre,-condīdi,-condītum od-
kładać na bok; kryć, taić
reconvalesco,-ēre,-convāluī stać się
mocnym, nabrać sił, wyzdrowieć
rectum,-i prawosć
recūso,-āre, recusāvi, recusātum od-
mówić
reddo,-ēre,-dīdi,-dītum oddawać, przy-
wrócić
redēo,-ire,-īi,-ītum wracać
redūco,-ēre,-duxī,-ductum odpro-
wadzać, sprowadzać, cofnąć
regio, regiōnis f okolica, teren
rego,-ēre, rexi, rectum kierować, rzą-
dzić, panować
reicio,-ēre,-iēci,-iectum odrzucać
religio, religiōnis f zobowiązanie,
sumienność, religijność, pobożność,
religia
reliquus,-a,-um pozostały, opusz-
czony
repente nagle
reperio,-ire, reppēri, repertum zna-
leźć, spostrzec; osiągnąć
res, rei rzecz, przedmiot, sprawa
res adversae pl niepowodzenie
res divīna ofiara
res familiāris majątek
res gestae pl czyny, dzieje
res militāris wojskowość
res publica rzeczpospolita, państ-
wo
res Romānae pl historia Rzymu
res secundae pl powodzenie
resisto,-ēre, restīti zatrzymać się;
sprzeciwiać się

respondēo, -ēre, spondi, sponsum od-
powiadać
restitūo, -ēre, stitūi, stitūtum przy-
wrócić na dawne miejsce, do pier-
wotnego stanu; odnowić
retinēo, -ēre, tinūi, tentum zatrzy-
mywać, zachować
reus, -a, -um winny, oskarżony
revello, -ēre, vellī, vulsum rozdzie-
rać, złamać
revertor, reverti, reverti (*semidepo-
nens*) powracać
ridēo, -ēre, risi, risum śmiać się, u-
śmiechać się
ripa, -ae brzeg
rubētum, -i krzak jeżyny
rursus znowu

S

sacrificiūm, -i ofiara
saepe często
saevus, -a, -um szalejący; zajadły,
gwałtowny
salus, salutis *f* zdrowie, dobro, bez-
pieczeństwo, ocalenie
salutem dicere pozdrawiać, prze-
sylać pozdrowienie
sane zaiste, rzeczywiście, całkiem
satis dość
satis est wystarcza
satisfacio, -ēre, feci, factum zadość-
uczynić
saucius, -a, -um ranny, zraniony
scelerator, sceleratoris *m* zbrodniarz
scilicet oczywiście, rozumie się; do-
myślne
scio, -ire, scivi, scitum wiedzieć, znać
scribo, -ēre, scripsi, scriptum pisać
scriptor, scriptoris *m* pisarz
scutum, -i tarcza
secerno, -ēre, crēvi, crētum odłączyć,
odróżnić

secūrus, -a, -um beztroski, spokojny
sed lecz
semel raz
semen, seminis *n* nasienie, ziarno
semper zawsze
senator, senatoris *m* senator
senectus, senectutis *f* starość
sententia, -ae myśl, zdanie; wyrok
sentio, -ire, sensi, sensum czuć, spo-
strzegać; myśleć, sądzić
sequor, sequi, secutus sum (*depo-
nens*) iść za kimś, towarzyszyć
ścigać
sero, -ēre, sevi, satum siać, sadzić
servio, -ire, servivi, servitum być nie-
wolnikiem, służyć
servitus, servitutis *f* niewola
servus, -i niewolnik, sługa
sevērus, -a, -um surowy, poważny
si jeśli, jeżeli, gdyby; czy
si minus jeżeli zaś nie
sic tak, w ten sposób
signum, -i znak, sygnał, hasło
silva, -ae las
simul zarazem, równocześnie
simulacrum, -i podobizna, obraz,
portret; cień zmarłego; pozór
sin jeżeli zaś
sine (*z abl.*) bez
singūli, singūlae, singūla *pl* po jed-
nemu, pojedynczo
sitio, -ire, sitiui, sititum być sprag-
nionym
sitiens, sitientis (*z gen.*) spragnio-
ny, pożałdliwy
solēo, -ēre, solitus sum (*semidepo-
nens*) mieć zwyczaj
solum tylko
solus, -a, -um sam jeden, jedyny, sa-
motny
somnus, -i sen, spanie
soror, sororis *f* siostra

spatiūm, -i przestrzeń, odległość,
przebieg czasu
species, speciēi wygląd, postać, po-
zór
spes, spei nadzieja
sponte dobrowolnie, z własnej woli
squalor, squaloris *m* brud; żaloba,
smutek
statuo, -ēre, statui, statutum ustawić;
postanowić
stillo, -āre, stillavi, stillatum kapać,
sączyc się, ciec
suavis, suavis, suave słodki, miły,
przyjemny
sub (*z acc.*) pod, przy, blisko
subito nagle
subsidiūm, -i pomoc, posiłki
succēdo, -ēre, cessi, cessum podcho-
dzić, następować
sudor, sudoris *m* pot, trud
suffragiūm, -i tabliczka do głosowa-
nia, głosowanie
sum, esse, fui być, istnieć
summa, -ae całość, ilość, ogół
in summa w ogóle, generalnie
summa imperiū najwyższa władza
summus, -a, -um (*supremus*) najwyż-
szy, najwyżej położony; ostatni
sumptuosus, -a, -um kosztowny, dro-
gi
supērus, -a, -um będący w górze; wy-
soki
supēri, superōrum *pl* bogowie, nie-
bianie
supplex, supplicis zgięty; kłęczący,
pokorny, błagający
supplicium, -i prośba; kara, męka,
męczarnia
supremus = summus
surgo, -ēre, surrexi, surrectum pow-
stać, wyprostować się; wysta-
pić

suscipio, -ēre, cēpi, ceptum podej-
mować się, przyjmować
suus, sua, suum swój, własny; jego,
jej, ich

T

tabellarius, -i posłaniec z listem
taberna, -ae sklep, kram; szynk, gos-
poda
talīs, talis, tale taki
tamen jednak
tamquam jakby, jak gdyby
tandem wreszcie
tantopere tak bardzo, w tym stop-
niu
tantum tak wiele; o tyle, tak bardzo;
tylko
tantus, -a, -um tak wielki
tegimentum, -i okrycie
tellus, telluris *f* ziemia
telum, -i pocisk
tempus, temporis *n* czas, pora; okoli-
czność
tempto, -āre, temptavi, temptatum
zajmować się, próbować, spraw-
dzać
tenēo, -ēre, tenui trzymać, utrzymać;
pojmować, rozumieć
tenuis, tenuis, tenuē delikatny, cie-
nki; skromny, ubogi
tepens, tepentis ciepły
terra, -ae ziemia, kraj
tertius, -a, -um trzeci
timēo, -ēre, timui bać się
timor, timoris *m* strach, obawa
tollo, -ēre, sustuli, sublatum podno-
sić; usuwać
totus, -a, -um cały
trado, -ēre, tradidi, traditum przeka-
zywać, powierzać
traho, -ēre, traxi, tractum ciągnąć,
pociągnąć

trano,-āre, tranāvi, tranātum przepłynąć
trans (z *acc.*) za, poza, z tamtej strony
tributūm,-i danina, podatek
tristis, tristis, triste, smutny
tu ty
tuba,-ae trąba
tum wtedy, następnie
turba,-ae zamieszanie, niepokój; tłum
turbidus,-a,-um burzliwy, niespokojny; rozdrażniony
turpis, turpis, turpe brzydki, haniebny
tutus,-a,-um bezpieczny, pewny
tuus, tua, tuum twój
tyrannus,-i tyran, władca

U

ubi gdy, skoro; gdzie
ullus,-a,-um jakiś
unquam (unquam) kiedykolwiek
unda,-ae fala, woda
undique zewsząd
unquam = umquam
unus, una, unum jeden
unusquisque, unaquaeque, unumquodque każdy
urbs, urbis *f* miasto
usque wciąż, ustawicznie
usque ad aż do
usus,-us użycie, używanie; użytek, korzyść
usus belli doświadczenie bojowe
ut jak, jako; kiedy, skoro; ażeby, żeby, aby, że (z *coniunct.*); chociaż, jakkolwiek
uter, utra, utrum który z dwóch
uterque, utraque, utrumque jeden i drugi

utilis, utilis, utile pożyteczny, korzystny
utilitas, utilitatis *f* użytek, korzyść
utor, uti, usus sum (z *abl.*) (*deponens*) używać, korzystać
uxor, uxoris *f* żona

V

vagina,-ae pochwa
valēo,-ēre, valūi być silnym, być zdrowym, mieć znaczenie
valetudo, valetudinis *f* stan zdrowia, zdrowie
vel albo, raczej; przynajmniej
vel... vel... albo... albo...
venatio, venationis *f* polowanie, zwierzyna
venio,-ire, veni, ventum przychodzić
ver, veris *n* wiosna
verbum,-i słowo
verba facere przemawiać
vero zaś
verso,-āre, versāvi, versātum kręcić się, obracać się
versor,-āri, versātus sum (*deponens*) obracać się, brać udział
versura,-ae pożyczanie pieniędzy na procent, lichwa
verto,-ēre, verti, versum obracać, zwracać, kierować
terga vertere uciekać
vesper, vespēri (vespēris) *m* wieczór
vester, vestra, vestrum wasz
vīa,-ae droga
viator, viatoris *m* podróżny
victus,-us pożywienie
vicus,-i wieś; uliczka
videlicet oczywiście
vidēo,-ēre, vidi, visum widzieć, patrzeć
vindex, vindicis *m* obrońca; mściciel

vir, viri mężczyzna, mąż, człowiek
viridis, viridis, viride zielony
virtus, virtutis *f* męstwo, odwaga; zaleta, cnota
vis (*acc. vim; abl. vi; pl. vires*) siła, przymoc; znaczenie, wpływ
viso,-ēre, visi oglądać, odwiedzać, zwiedzać
vita,-ae życie
vitium,-i błąd, wada
vito,-āre, vitāvi, vitātum unikać, omijać

vivo,-ēre, vixi, victum żyć
voco,-āre, vocavi, vocātum wołać, wzywać; nazywać
volo, velle, volūi chcieć
vomer, vomēris *m* plug
vos wy, was
vox, vocis *f* głos; słowo, wyraz
vulnero,-āre, vulnerāvi, vulnerātum ranić
vultus,-us twarz, oblicze

Wykaz książek pomocniczych

- Słownik łacińsko-polski*, oprac. K. Kumaniecki, PWN, Warszawa 1985
- Słownik łacińsko-polski* pod red. M. Plezi, t. 1—5, PWN, Warszawa 1979
- Słownik kultury antycznej* pod red. L. Winniczuk, „Wiedza Powszechna”,
Warszawa 1986
- Słownik pisarzy antycznych* pod red. A. Świderkówny, „Wiedza Powszechna”,
Warszawa 1982
- Marceli Wielewski, *Krótką gramatyka języka łacińskiego*, WSiP, Warszawa
1994
- Jan Wikarjak, *Gramatyka opisowa języka łacińskiego*, PWN, Warszawa
1978
- Encyklopedia świata antycznego* t. 1—2, PWN, Warszawa 1970
- M. Cytowska, H. Szelest, *Literatura grecka i rzymska w zarysie*, PWN,
Warszawa 1983

1995 r. – Cena zł **9,00**
90 000

NOTA-IGNOTA — nowy krótki kurs języka łacińskiego, oparty na oryginalnych tekstach Cezara, Cyncerona, Horacego, Owidiusza, Wergiliusza i przeznaczony:

- dla tych, którzy jeszcze się języka łacińskiego nie uczyli i dla tych, którzy mieli już z łaciną kontakt,
- dla tych, którzy uczą się pod kierunkiem nauczyciela i dla tych, którzy uczą się sami.

Materiał gramatyczny podano w krótkiej i przystępnej formie! Osoby uczące się samodzielnie otrzymają wiele wskazówek praktycznych!

Naukę ułatwi słowniczek łacińsko-polski, zestaw zwrotów łacińskich i skorowidz terminów gramatycznych.